

**Η θέση της γλώσσας στη διατήρηση της αρβανίτικης
ταυτότητας στην Κερατέα και η συμβολή των γυναικών
σε αυτή**

Σταθάκης Γεώργιος

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΤΜΗΜΑ ΤΞΓΜΔ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ
ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Διπλωματική Εργασία

Η Επιβλέπουσα: Τσίγκου Μαρία
Τριμελής Επιτροπή: Τσίγκου Μαρία, Λίβας Σωτήριος,
Πετράκης Κωνσταντίνος

Ημερομηνία Παράδοσης: 30/05/2024

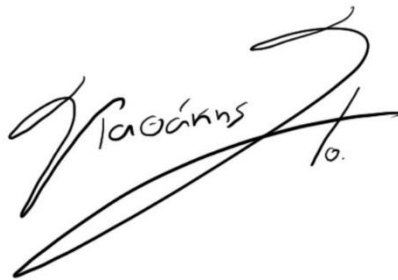
Υπεύθυνη δήλωση

Αυτή η διπλωματική εργασία υποβάλλεται από τον συγγραφέα της ως μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών στην Πολιτική, Γλώσσα και Διαπολιτισμική επικοινωνία του ΤΞΓΜΔ του Ιονίου Πανεπιστημίου.

Υπεύθυνα δηλώνεται ότι, η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει συγγραφεί από τον υπογράφοντα και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει αξιολογηθεί στο πλαίσιο άλλου μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό.

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: ΣΤΑΘΑΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΥΠΟΓΡΑΦΗ:

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Stathakis' followed by a stylized flourish and the initials 'Γ.Γ.'.

Περίληψη

Για τα χωριά των Μεσογείων έχουν γραφτεί αρκετά και η ομάδα των ανθρώπων που τα κατοικούν έχει μελετηθεί κυρίως σε πολιτισμικό πλαίσιο. Δεν υπάρχει συνολική μελέτη που να ερευνά το πώς διαμορφώθηκε η ταυτότητά τους στο πέρασμα των αιώνων με βάση τις επιδράσεις που άλλαξαν την ταυτότητά τους και προκάλεσαν την υποχώρηση της Αρβανίτικης γλώσσας. Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται ειδικότερα στην πόλη της Κερατέας και πιο συγκεκριμένα στις δραστήριες γυναίκες της, σε μια προσπάθεια να διερευνηθεί και να κατανοηθεί η σύγχρονη ταυτότητα της Κερατέας σε μια εποχή που δε χρησιμοποιείται πλέον η Αρβανίτικη γλώσσα. Διερευνώνται οι λόγοι για τους οποίους η γλώσσα αυτή χάθηκε στο πιο απομακρυσμένο από την Αθήνα χωριό των Μεσογείων, καθώς και ο ρόλος της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας ως προς αυτήν τη γλωσσική απώλεια.

Μέσα από μια ιστορική αναφορά και τις επιρροές που ασκήθηκαν στους Αρβανίτες της Κερατέας από διάφορους εξωγενείς παράγοντες που θα αναλυθούν στην συνέχεια, θα επιχειρηθεί να γίνει κατανοητό το πώς εξελίχθηκε η ταυτότητα της πόλης αυτής σε σχέση με την Αρβανίτικη γλώσσα και τον πολιτισμό. Θα γίνει δυνατό να αντιληφθούμε καλύτερα το περιβάλλον εντός του οποίου λειτουργούσαν οι γυναίκες ως βασικός πυλώνας της κοινότητας. Θα καταστεί επομένως κατανοητή η ιδιαιτερότητα της θέσης της γυναίκας στην Κερατέα, ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπισε το θέμα της γλώσσας με σκοπό το όφελος του στενού οικογενειακού της πλαισίου, καθώς και η δραστηριοποίηση των σύγχρονων γυναικών της πόλης. Μετά από τα παραπάνω θα είναι ασφαλές να εξαχθούν δεδομένα σχετικά με τη σημερινή ταυτότητα του πληθυσμού, τους λόγους υποχώρησης της γλώσσας και τον υποβιβασμό της από τους ομιλητές.

Abstract

Much has been written about the villages of the Mesogeia region of Attica, and the group of people who inhabit them has been studied mainly in a cultural context. However, there is no study that investigates how they were shaped over the centuries by influences that changed their identity and caused the decline of the Arvanitic language. This paper will focus specifically on the town of Keratea and in particular to its vigorous women, in an effort to explore and understand the modern identity of Keratea at a time when the language is no longer in use. In other words, it delves into the disappearance of this language in Keratea, the village situated furthest from Athens in the Mesogeia region and explores how the examined population group - with a particular emphasis on women - influenced this loss.

Through a historical report and the influences exerted on the Arvanites of Keratea by various external factors, will be made an attempt to understand how the identity of this city evolved in relation to the Arvanites language and culture. Grasping the complexities of the above factors can develop a comprehensive understanding of the environment within which women functioned as a mainstay. Therefore, we will be able to comprehend the unique position of women in Keratea and their approach to the language issue served the interests of their immediate family context, as well as their active role in the cultural reality of the town. Finally, it will be safe to extract data that provide insight into the population's modern identity, the reasons for the decline of the language, its self-relegation by the speakers, while it is necessary to address the question as to whether the very basic element of a language is essential for establishing a distinct identity within a group.

Λέξεις κλειδιά

Κερατέα
Μεσόγεια
Γυναίκα
Ισότητα
Θέση
Αρβανίτες
Κοινότητα
Γλώσσα
Λατινοκρατία
Τουρκοκρατία
Βιομηχανική Επανάσταση
Αστικοποίηση
Ταυτότητα
Υποβιβασμός
Υποχώρηση

Keywords

Keratea
Mesogea
Woman
Equality
Position
Arvanites
Community
Language
Latinocracy
Turkish rule
Industrial Revolution
Urbanization
Identity
Relegation
Retreat

Ευχαριστίες

Για την παρούσα εργασία, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου που με στήριξε αογγύστως. Τους συμμετέχοντες στην έρευνα με την πολύτιμη συνεισφορά τους καθώς και τα λαμπρά μέλη της κοινότητας της Κερατέας που πολύ πρόθυμα μου προσέφεραν την οπτική τους πάνω σε ερωτήματα που τους έθεσα.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	1
-----------------------	---

1. Η σμίλευση της ταυτότητας των κατοίκων της Κερατέας

1.1 Οι Αρβανίτες πριν αποχωρήσουν από τις εστίες τους	2
1.2 Λατινοκρατία και επαφή με τον γηγενή πληθυσμό της Ανατολικής Αττικής 3	
1.3 Η Τουρκοκρατία στην Κερατέα.....	6
1.4 Επανάσταση και Ελληνικό Βασίλειο	7
1.5 Επαφές με άλλες ομάδες.....	8
1.6 Περιηγητές και άλλοι Ευρωπαίοι.....	9
1.7 Άλλες ομάδες Αρβανιτών	10
1.8 Νησιώτες	11
1.9 Βλάχοι.....	12
1.10 Άλλοι Έλληνες	13
1.11 Κάτοικοι της πόλης του Λαυρίου – Βιομηχανική Επανάσταση	13
1.12 Πρόσφυγες	15
1.13 Αστοί.....	16

2. Μελέτη της θέσης των γυναικών της Κερατέας και της σύγχρονης ταυτότητας των κατοίκων

2.1 Η συμβολή των γυναικών στη διατήρηση και την υποχώρηση της γλώσσας και της ταυτότητας	16
2.2 Η ιστορική θέση της γυναίκας στις Αρβανίτικες κοινότητες	17
2.3 Η γυναίκα στο Αρβανίτικο τραγούδι των Μεσογείων.....	18
2.4 Η κοινωνική θέση της γυναίκας εντός των πλαισίων της κοινότητας της Κερατέας	22
2.5 Ο ρόλος των παρωνυμιών.....	23
2.6 Η επιρροή της αστικοποίησης στον ψυχισμό και στις επιλογές των γυναικών της Κερατέας.....	26
2.7 Η τοπική κουζίνα ως μέσο διατήρησης της γλώσσας και της ταυτότητας 30	
2.8 Οι λόγοι της υποχώρησης της γλώσσας.....	31
2.9 Προϋπόθεση ύπαρξης γλώσσας για την ανάδειξη ταυτότητας	32

Συμπεράσματα

Συμπεράσματα	34
--------------------	----

Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία	39
Φωτογραφικό υλικό	43

Παράρτημα

Παράρτημα I: Ερωτηματολόγια Έρευνας	
Ερωτηματολόγια	44

Παράρτημα II: Συνεντεύξεις	
Συμβολή ενεργών μελών κοινότητας Κερατέας	76
Συνέντευξη με Ιατρού Π. Γεώργιο	76
Συνέντευξη με Συρίγου Σοφία	77
Συνέντευξη με Πετρολιάγκη Σοφία	79
Συνέντευξη με Σταθάκη Μιχαήλ	80
Συνέντευξη με Δημοπούλου Μάχη	81
Συνέντευξη με Αγγελή Τιμόθεο	82
Συνέντευξη με Ράπτη Δημήτριο	83

Παράρτημα III: Τα ψήγματα των Αρβανίτικων στην Κερατέα	
Δείγμα λεξιλογίου καθημερινότητας	85
Αγώνας ΧΥΤΑ – Συμβολή Αρβανίτικων στην ενότητα της κοινότητας	86

Παράρτημα IV: Ποίημα	
Ο μύλος του χωριού μου - Ν. Ποθητού	89

Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι μέσα από τα ερωτηματολόγια να εξαχθούν συμπεράσματα για τη θέση της σύγχρονης γυναίκας της Κερατέας και την αντίληψή της για την αρβανίτικη κοινότητα. Στόχος είναι να διερευνηθεί η πρόθεσή τους για μετάδοση στοιχείων της ταυτότητας στην επόμενη γενιά, προσφέροντας έτσι μια ένδειξη για τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται το μέλλον, σε ένα περιβάλλον όπως αυτό των Μεσογείων, όπου για ακόμη μια φορά στην ιστορία τους, αναμένεται να υποστούν ριζικές αλλαγές τις επόμενες δεκαετίες. Η προσέγγιση που επιχειρείται σχετικά με την Κερατέα, καθώς και τα αποτελέσματα που θα προκύψουν από τα ερωτηματολόγια θα αποτελέσουν μια μικρή συμβολή στη βάση της έρευνας των μελλοντικών ερευνητών.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε ηλεκτρονικά μετά από σχετική ενημέρωση στους ερωτηθέντες για τα προσωπικά δεδομένα και τους κανόνες που έχει θεσπίσει το Ιόνιο Πανεπιστήμιο όσον αφορά τη χρήση ερωτηματολογίων. Οι ερωτηθέντες έλαβαν ερωτηματολόγια σε προσωπικά μηνύματα μέσα από πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης. Η επιλογή αυτή βασίστηκε στο γεγονός ότι τα εν λόγω μέσα είναι τα πλέον κατάλληλα για τη γενιά στην οποία εστιάζει η έρευνα, αφού είναι σε μεγάλο βαθμό εξοικειωμένη με αυτά, αλλά και γιατί επιτρέπουν στους συμμετέχοντες να επιλέξουν τον τόπο και τον χρόνο που θα απαντήσουν χωρίς δεσμεύσεις, ανώνυμα και χωρίς καμία πίεση ως προς το περιεχόμενο ή τον αριθμό των ερωτήσεων που πρέπει να απαντήσουν. Υποχρεωτική ερώτηση ήταν μόνο αυτή που ενημέρωνε για την συγκατάβαση στην συμμετοχή της έρευνας και τα προσωπικά δεδομένα. Αυτό θα βοηθούσε τους συμμετέχοντες να έχουν την ελευθερία να απαντήσουν μόνο σε όσες ερωτήσεις επιθυμούν, επομένως καμία από τις υπόλοιπες δεν ήταν υποχρεωτική. Παρόλα αυτά, σε μεγάλο ποσοστό οι ερωτηθέντες απάντησαν σε πολλές αν όχι σε όλες τις ερωτήσεις.

Εστάλησαν ερωτηματολόγια σε 100 γυναίκες και σε 100 άνδρες που έχουν γεννηθεί και μεγαλώσει στην Κερατέα. Πέρα από την καταγωγή και το φύλο, ένας επιπλέον παράγοντας για την επιλογή των ερωτηθέντων ήταν η ύπαρξη του επωνύμου τους στην ιστορία της πόλης τα τελευταία τουλάχιστον 100 χρόνια. Η συμμετοχή των γυναικών ήταν υψηλότερη από εκείνη των ανδρών, καθώς από τις 100 γυναίκες απάντησαν οι 55 ενώ από τους 100 άνδρες απάντησαν οι 38. Αυτό θα μπορούσε να αποτελεί μια πρώτη ένδειξη όσον αφορά τη δραστηριοποίηση των γυναικών σε θέματα πολιτισμού στην πόλη. Ωστόσο, ο τίτλος του ερωτηματολογίου «Έρευνα για την διατήρηση της ταυτότητας της Κερατέας και η συμβολή των γυναικών σε αυτή», έδειχνε πως η έρευνα αφορούσε κυρίως τη γυναίκα, και ως εκ τούτου μπορεί να απέτρεψε τους περισσότερους άνδρες στο να συμμετάσχουν.

1. Η σμίλευση της ταυτότητας των κατοίκων της Κερατέας

1.1 Οι Αρβανίτες πριν αποχωρήσουν από τις εστίες τους

Είναι σημαντικό και ουσιώδες να προσδιοριστεί η ταυτότητα των Αρβανιτών πριν έρθουν στη νότια Ελλάδα, ώστε να γίνει αντιληπτή η μετέπειτα εξέλιξή της. Μια πρώτη αναφορά για την ομάδα αυτή υπάρχει από την πρώτη γυναίκα ιστορικό, την πριγκίπισσα Άννα Κομνηνή, η οποία αναφέρει πως, όταν οι Νορμανδοί πολιορκούσαν το Δυρράχιο οι Αρβανίτες όχι μόνο ανέλαβαν την άμυνα της πόλης, αλλά και έπλητταν τους εισβολείς (Κομνηνή, 1140 / 2005, σ. Α',229). Μια προσέγγιση λοιπόν αυτής της πληροφορίας, είναι πως οι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής, δεν ήταν απλά πολίτες της αυτοκρατορίας αλλά και πιστοί σε αυτήν. Θα πρέπει να θεωρηθεί πως ως κομμάτι αυτής, ήταν απαραίτητο για εμπορικές ή διοικητικές συναλλαγές να κατανοούν τουλάχιστον σε έναν βαθμό την κοινή γλώσσα της αυτοκρατορίας, την Ελληνική. Βασικό κριτήριο επίσης για να θεωρείται κάποιος πολίτης της αυτοκρατορίας ήταν η θρησκεία και οι Αρβανίτες ήταν ανέκαθεν Χριστιανοί Ορθόδοξοι.

Αφού η αυτοκρατορία εξέλειψε από την περιοχή του Δυρραχίου εξαιτίας της κατάληψης της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους (Nicol, 1988, p. 155), μη επιβεβαιωμένα γεγονότα οδήγησαν τους Αρβανίτες να κινηθούν μαζικά προς το νότο, εγκαταλείποντας τις εστίες τους. Ξαφνικά η ομάδα αυτή έγινε νομαδική και περιπλανώμενη. Έτσι ξεκίνησε η αρχή της αλλαγής της ταυτότητάς των Αρβανιτών καθώς για να επιβιώσουν στη νέα συνθήκη θα έπρεπε να προσδώσουν σε εκείνη νέα χαρακτηριστικά και να γίνουν σκληρότεροι αντιμετωπίζοντας τις κακουχίες (Τσίγκου & Λίβας, 2019, σ.55).

Αν δεν ήταν ήδη οργανωμένοι σε φάρες, οργανώθηκαν την εποχή της περιπλάνησής τους, καθώς δεν είχαν βασιλιά και το σχεδόν μιλιταριστικό σύστημα διοίκησης και υπακοής που προσέφερε ο θεσμός αυτός, εξυπηρετούσε την επιβίωση και την συνοχή στην νέα κατάσταση (Αλεξάκης, 1987, σ.475).

Αρχηγός σε μια φάρα, ήταν ένας πολέμαρχος από τον οποίο η φάρα έπαιρνε το όνομά της. Τα μέλη της ήταν στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους και εργάζονταν για το κοινό συμφέρον της φάρας (Σταματίου, 1994, σ.438). Ένα ακόμα απαραίτητο συστατικό που θα έπρεπε να υπήρχε στην ομάδα αυτή για να λειτουργήσει επιτυχημένα ήταν η *μπέσα*. Η λέξη αυτή είναι σε χρήση ως σήμερα και έχει ενταχθεί στα Ελληνικά λεξικά. Είναι ο δεσμευτικός λόγος τιμής που σε περίπτωση μη τήρησης του θα αμαυρώσει ως και όλη τη φάρα.

Συνοπτικά λοιπόν, μια από τις ομάδες των Αρβανιτών έφτασε στην Πελοπόννησο μετά από πρόσκληση του Θεόδωρου Α΄ Παλαιολόγου (1383 - 1407) Δεσπότη του Μορέως. Οι «αβασίλευτοι», όπως τους αποκάλεσαν οι Βυζαντινοί (καθώς δεν είχαν έναν άρχοντα να τους διοικεί) πρόσφεραν τις στρατιωτικές υπηρεσίες τους - φέροντας μαζί πολεμικά άλογα και εξοπλισμό. Οι

Βυζαντινοί τους προσκάλεσαν με χρυσόβουλα και αυτό αποδεικνύει πως είχαν εμπιστοσύνη στο πληθυσμό αυτό που έφερναν να εγκαταστήσουν στο Δεσποτάτο. Το Δεσποτάτο του Μορέως είχε αρχίσει να ανθίζει στα γράμματα και τις τέχνες αποτελώντας μια τελευταία αναλαμπή του Βυζαντίου. Εκεί οι Αρβανίτες δέχθηκαν νέες επιρροές και ήρθαν σε πιο στενή επαφή με την κοινή γλώσσα. Την κάθοδό τους αυτή ο Μπίρης (1960), την παρομοιάζει στον τίτλο του βιβλίου του, με εκείνη των Δωριέων, θέτοντας το θέμα της ενίσχυσης του πολύπαθου πληθυσμού της νότιας Ελλάδος με νέο έμπυχο δυναμικό, μαχητικό και ακμαίο.

Οι Αρβανίτες υπηρέτησαν μετά την ολική κατάρρευση των Βυζαντινών κέντρων στις δυνάμεις των Βενετών. Όταν αποσύρθηκαν και οι τελευταίοι Βενετοί οι Αρβανίτες μετατράπηκαν από πολεμιστές σε αγρότες και ραγιάδες. Τα χαρακτηριστικά των Αρβανιτών ήταν δηλαδή συνεχώς μεταβαλλόμενα ώστε να ανταποκριθούν και να προσαρμοστούν επιτυχημένα στις συνθήκες που αντιμετώπιζαν. Έγιναν κοινότητες συντηρητικές, στον τρόπο που ζούσαν, στο ποσό βαθιά πίστευαν στο θεσμό της οικογένειας, στη σχέση τους με την παράδοση, τη θρησκεία και στο θεσμό της μπέσας.

Σύμφωνα με τα παραπάνω και με γνώμονα το μοντέλο πολιτισμικών αξιών του Schwartz (2009), οι Αρβανίτες μπορούν να τοποθετηθούν στο συντηρητισμό, δηλαδή στους πολιτισμούς στους οποίους το άτομο θεωρείται ως οντότητα ενσωματωμένη στην κοινότητα και προσδιορίζεται μέσω των κοινωνικών σχέσεων, της ταύτισης με την ομάδα, της συμμετοχής στον κοινό τρόπο ζωής και στη διατήρηση της παράδοσης και της οικογένειας. Δεδομένου του συστήματος της φάρας επίσης, όπου η κοινωνική ισχύς και η δόμηση της εξουσίας παίζουν ισχυρό ρόλο, μπορούν να τοποθετηθούν και στο άκρο της Ιεραρχίας. (Schwartz, 2009, σ.147).

1.2 Λατινοκρατία και επαφή με τον γηγενή πληθυσμό της Ανατολικής Αττικής

Οι Αρβανίτες έφθασαν στα Μεσόγεια, προσκεκλημένοι από τους Λατίνους. Πολλοί σεισμοί, λοιμοί και πειρατές είχαν χτυπήσει δίχως έλεος την περιοχή αυτή, όμως εξακολουθούσε να υπάρχει γηγενής πληθυσμός που είχε αντέξει όλες αυτές τις δοκιμασίες. Το τοπίο της Κερατέας, όπου εγκαταστάθηκε η ομάδα που θα εξεταστεί, συνίσταται από εύφορες πεδιάδες, κυματιστούς λόφους, δαντελωτές ακτές και το επιβλητικό Πάνειον όρος. Τα χωριά των Αρβανιτών ήταν στρατηγικά τοποθετημένα γύρω από την Αθήνα και σκοπό είχαν την προστασία της. Τα χωριά αυτά είχαν μια ιδιομορφία, οι Αρβανίτες τα χαρακτήριζαν «κατούντ», οικισμοί που ομοιάζαν με τα Βυζαντινά πρότυπα των Προνοιών και όχι «φσατ», ένα κοινό δηλαδή χωριό. Οι οικισμοί αυτοί επομένως διέθεταν πληθυσμό που μπορούσε ανά πάσα στιγμή να εξοπλιστεί και να καταστεί μάχιμος. Οι Λατίνοι τους έδωσαν λοιπόν γη με αντάλλαγμα την παροχή προστασίας στα (Δέδε, 1984, σ.202).

Οι Αρβανίτες πιθανότατα ενσωμάτωσαν τις ιδιαίτερες γλωσσικές ποικιλίες των ντόπιων στη δική τους. Ίσως αυτός είναι και ο λόγος που οι Μεσογείτες θεωρούν την ομιλία των υπόλοιπων Αρβανιτών ως βαριά και συχνά δυσνόητη. Οι Αρβανίτες της Πελοποννήσου ενσωμάτωσαν το εκεί λεξιλόγιο και προφορά, της Βοιωτίας το ντόπιο και αντίστοιχα τα νησιά γύρω από την Αττική το δικό τους (Χατζησωτηρίου, 1984, σ.129). Οι ομάδες αυτές των Αρβανιτών εγκαταστάθηκαν σε τόπους που συνυπήρξαν με προϋπάρχοντες γηγενείς πληθυσμούς, αφού η Αττική δεν ερημώθηκε ποτέ, όπως μπορεί να διαπιστωθεί από το πλήθος των παλαιοχριστιανικών εκκλησιών στα Μεσόγεια, ενώ τον 8ο αιώνα ιδρύεται και η επισκοπή Υμηττού (Πάλλας, 1985, σ.43). Συμπεράσματα σχετικά με τον πληθυσμό των Μεσογείων εκπορεύονται και από το γεγονός, πως οι Λατίνοι άρχοντες θα χρειάζονταν εργατικό δυναμικό για να συντηρήσουν με φόρους και εργατικό δυναμικό το Δουκάτο των Αθηνών. Έτσι ο παλιός και ο νέος πληθυσμός ήρθαν σε τόσο στενή επαφή, ώστε δημιούργησαν μια μεικτή κοινότητα, η οποία είναι αυτή που θα εξεταστεί (Αλεξάκης, 1987, σ.148). Δεν εξετάζονται χωριστά Αρβανίτες και ντόπιοι, διότι έγιναν ένα σώμα με μια νέα ταυτότητα που λίγα μπορεί να θυμίζει από την νομαδική πολεμική και προσφυγική ζωή των Αρβανιτών. Τα χωριά δυνάμωσαν και η προστασία ενάντια σε ληστές και πειρατές ήταν μεγαλύτερη. Η κοινή θρησκεία των ομάδων αυτών ήταν το συγκολλητικό στοιχείο (Χατζησωτηρίου, 1984, σ.125).

Οι ομάδες φαίνεται πως επωφελήθηκαν η μία από την άλλη και μοιράστηκαν τις αξίες, τις παραδόσεις, τα έθιμα, τις πρακτικές, το λεξιλόγιο ακόμα και την ενδυμασία. Δεν είναι πιθανό να είχαμε εντάσεις καθώς η κοινή θρησκεία και το γεγονός πως οι παλιοί κάτοικοι μπορεί να είδαν τους νέους ως τους προστάτες του Δουκάτου από τους πειρατές, οι οποίοι συνάμα ήταν και γείτονές τους και συνεργάτες τους, έκανε την επαφή αυτή ευκολότερη. Για να υπάρξει μια πολιτισμική σύγκρουση θα πρέπει στις δύο ομάδες να κυριαρχεί δυσκολία στην κατανόηση των στοιχείων των ταυτοτήτων τους, όπως οι θεμελιώδεις αξίες και κανόνες μιας ομάδας. Η ειρηνική συμβίωση ήταν ένας από τους λόγους για τους οποίους μεταλαμπαδεύτηκε αρχαία γνώση μέχρι τις ημέρες μας. (Χατζησωτηρίου, 1984, σ.129). Οι Αρβανίτες όπως φαίνεται ενσωματώθηκαν άμεσα στην τοπική πραγματικότητα και απολύτως ομαλώς, αφού διατήρησαν απaráλλακτα ακόμα και τα αρχαία τοπωνύμια (Σταθάκης, προσωπική επικοινωνία, Ιανουάριος 30, 2024). Μερικά παραδείγματα είναι:

Παλλήνη

Ραφήνα

Θορικό

Βραυρώνα και άλλα πολλά ακόμα.

Υπάρχουν όμως και άλλα στοιχεία που επιζούν ως σήμερα και προδίδουν το γεγονός πως οι γηγενείς μεταλαμπάδευσαν αρχαίες παραδόσεις στη νέα ομάδα, όπως είναι τα παραμύθια, οι τοπικοί μύθοι, παρόμοια τραγούδια και φορεσιές. Η Δέδε (1984, σ.254) μάλιστα πιστεύει πως, η Αρβανίτικη παραδοσιακή φορεσιά των γυναικών της Αττικής πιθανότατα είναι ντόπια και οι Αρβανίτισσες την υιοθέτησαν όταν ήρθαν στην Αττική. Αν αυτό ισχύει, το να

υιοθετήσουν την φορεσιά οι Αρβανίτισσες, σημαίνει ότι οι ντόπιοι ήταν καλά εδραιωμένοι και με ισχυρές παραδόσεις και κοινότητες.

Ακόμα και τα κάλαντα των Μεσογείων, τα «Καλημέρια» όπως τα λένε στα Μεσόγεια, έχουν πολλούς κοινούς στοίχους με τα κάλαντα της Πελοποννήσου, δείγμα και της διαδρομής που ακολούθησαν οι Μεσογείτες.

Απόσπασμα από το «Μεγάλο Καλημέρι» στην Αρβανίτικη γλώσσα:

«Γκα κλίσια τούκε άρδου ρ εφτίς τραπέζι στρόνι
αν ίστε δε νο νιέ φτωχό εδέ άτε τε φτόνι».

Απόδοση στην Ελληνική γλώσσα:

«Απ' την εκκλησία μόλις γυρίσετε αμέσως στρώστε το τραπέζι
κι αν είναι κανένας φτωχός καλέστε κι αυτόν».

Παρατηρείται δε, πως σχεδόν οι μισές λέξεις από τον στοίχο που παρατέθηκε, είναι της κοινής Ελληνικής (Κιούση, 2000, σ.352). Τα αρβανίτικα μοιρολόγια επίσης δε διαφέρουν πολύ από εκείνα της Μάνης με τις αντιφωνήσεις τους και γενικά τα έθιμα, οι παραδόσεις και οι αξίες των δυο ομάδων είναι όμοιες (Σύρμου, 1998, σ.120).

Το κράμα αυτό που δημιουργήθηκε στο χωριό της Κερατέας, από δω και στο εξής, θα έχει επαφές με άλλες ομάδες και είναι σημαντικό να εξεταστεί πως αυτό επηρεάζεται. Οι Αρβανίτες στα Μεσόγεια περνούσαν το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους δουλεύοντας την τη γη. Η κυριαρχία των Λατίνων είχε φέρει μια νέα μάχη ενάντια στον Παπισμό. Οι κάτοικοι παρέμειναν προσηλωμένοι στην Ορθόδοξη πίστη και αυτό εξαιτίας ενός ανθρώπου, ο οποίος χάρη στο έργο του κατά τα πρώτα χρόνια της Φραγκοκρατίας στην Αττική, είχε φροντίσει να την οχυρώσει πνευματικά. Ο αυτοεξόριστος Μητροπολίτης Αθηνών (1182-1204) Άγιος Μιχαήλ Χωνιάτης (Ακομινάτος), με πολύ περιορισμένους οικονομικούς πόρους και μέσω κεκαλυμμένης αντίστασης, έχτισε διάσπαρτα εκκλησάκια στα Μεσόγεια (όπως της Αγίας Κυριακής στην Κερατέα) οχυρώνοντας την πίστη των κατοίκων. (Σταθάκης, 2022).

Τα μοναστήρια και πρώτα από όλα αυτό της Πεντέλης, είναι οι αρωγοί των Μεσογειτών τα χρόνια της σκλαβιάς (Δέδε, 1984, σ.204). Αν και η κοινότητα που εξετάζεται διατήρησε τη θρησκεία της, που είναι βασικό κομμάτι της ταυτότητάς της, θα πρέπει να διαπιστωθεί αν επηρεάστηκε από τους κατακτητές και σε τι βαθμό. Αντίθετα με την άποψη που είχαν για τους Οθωμανούς κατακτητές αργότερα, οι Μεσογείτες θαύμαζαν του Βενετούς και τους Φράγκους, κατάλοιπο ίσως της σχέσης τους με τους άρχοντες που τους μοίρασαν γη στο Δουκάτο των Αθηνών. Τα κοσμήματα της Μεσογείτισσας ήταν επηρεασμένα από αυτά των ναυτικών πόλεων της Ιταλίας. Οι Δυτικοί άφησαν πίσω τους τοπωνύμια και αμυντικούς πύργους που έμοιαζαν να είναι βγαλμένοι από τα παραμύθια. Ένας στίχος από τα Μεσογείτικα κάλαντα των Θεοφανείων αρκεί για να επιβεβαιώσει τον θαυμασμό αυτό:

«Γυρεύει και την Βενετιά με όλα της τα Παλάτια...»

Παρά τα δεινά που προκάλεσαν οι Δυτικοί υπήρχε το κοινό στοιχείο του Χριστιανισμού και η ελπίδα πως κάπως, κάποτε, θα έρχονταν για να λυτρώσουν το έθνος (Κιούση, 2000, σ.358).

Οι Λατίνοι όμως δεν άφησαν πίσω τους μόνο πύργους αλλά και μια δυτικόστροφη ροπή προσανατολισμού της ταυτότητας των κατοίκων. Στοιχεία από αυτή την επιρροή μπορούμε να δούμε σε έγγραφα περασμένων αιώνων, που μαρτυρούν μια αλλαγή στην νοοτροπία των κατοίκων

Έγγραφο του 1671

- Νικολός Βασίλις
- Η πρεσβυτέρα Όρσα / Όρσα (από την Αγία των Καθολικών Ούρσουλα) του Παπά Βενεκιάνου (Βενετσιάνου)
- Λινάρδος / Λεονάρδος Ταλικός (Ιταλικός)
- Ιωάννης Καπετάνος

Εδώ λοιπόν είναι φανερή η επίδραση της Φραγκοκρατίας. Ειδικά το όνομα Όρσα ήταν πολύ διαδεδομένο στα Μεσόγεια, αλλά και σήμερα ενώ σπανίζει συναντάται στην περιοχή (Πρόφης, 2000, σ.381).

1.3 Η Τουρκοκρατία στην Κερατέα

Μετά τους Λατίνους, ήρθαν οι Οθωμανοί. Στην Κερατέα εγκαταστάθηκε Σπαχής ενώ δημιουργήθηκε και Τουρκικός μαχαλάς. Ο νέος κατακτητής, δεν έγινε ανεκτός και οι Αρβανίτες άρπαζαν κάθε ευκαιρία για αποτίναξη του ζυγού. Οι Μεσογείτες ήταν από τους πρώτους που προσέτρεξαν να ενισχύσουν τον Φραντσέσκο Μοροζίνι στην πολιορκία της Ακροπόλεως το 1687 (Χατζησωτηρίου, 1984, σ.128). Βέβαια μετά την ήττα των Βενετών, οι κάτοικοι της Αττικής μαζί και των Μεσογείων, κατέφυγαν όπως ήξεραν να κάνουν στα αρχαία χρόνια οι πρόγονοί τους, στα γύρω νησιά μέχρι που τους δόθηκε χάρη από τον Σουλτάνο και επέστρεψαν στη γη τους. Εδώ φαίνεται, πως έχουμε και τις πρώτες επαφές των Μεσογειτών με τα νησιά του Αιγαίου, με Αθηναίους που κατέφυγαν μαζί τους στα νησιά αυτά αλλά και με Βενετούς. Αυτό το σύστημα διαφυγής στα νησιά χρησιμοποιήθηκε ως και την επανάσταση του 1821.

Κάτω όμως από τον κατακτητή, το κοινό αίσθημα και οι κακουχίες σφυρηλατούν ακόμα περισσότερο το κράμα που έχει προκύψει και δυναμώνουν τους δεσμούς της κοινότητας της Κερατέας. Ενώ οι Τούρκοι Οθωμανοί ήταν λοιπόν οι κυρίαρχοι, το χέρι του νόμου ήταν οι μουσουλμάνοι Τουρκαλβανοί που μιλούσαν την Γκέκικη γλώσσα. Έτσι οι Αρβανίτες δεν μίλησαν ποτέ τα Τουρκικά εκτεταμένα καθώς δεν υπήρξε η ανάγκη. Η συνεννόηση με τον κατακτητή γινόταν στα πλαίσια Γκέκικης – Αρβανίτικης (Δέδε, 1989, σ.423). Αυτός είναι ένας λόγος που τα αρβανίτικα διατηρηθήκαν τόσους αιώνες σε έναν χώρο, οπού η θρησκεία μιλούσε και γραφόταν στα Ελληνικά, αλλά και οι κάτοικοι των γύρω περιοχών μιλούσαν Ελληνικά, όπως αυτοί της Αθήνας.

Σχετικά με την Αθήνα, υπάρχουν μαρτυρίες από τον Οθωμανό περιηγητή Εβλιά Τσελεμπή, όσο αφορά την εικόνα της πόλης το 1667. Εκεί αναφέρονται Τούρκοι, Αρβανίτες Ορθόδοξοι και οι Ρωμιοί που αποτελούν το πολυπληθέστερο πληθυσμιακό στοιχείο. Ακόμη αναφέρονται Αιθίοπες σκλάβοι και Ιταλοί. Επίσης υπάρχουν Καπουτσίνοι μοναχοί, που φιλοξενούν όλους τους Ευρωπαίους περιηγητές και ταξιδιώτες της εποχής (Λαγογιάννη & Κουτσογιάννης, 2015, σ.138). Με τη μαρτυρία αυτή, διαπιστώνεται ότι η Ελληνική γλώσσα θα πρέπει σε διάφορους βαθμούς αντίληψης και ικανότητας ομιλίας, να ήταν γνώρισμα όλων των πληθυσμών που διαβιούσαν μόνιμα.

Άλλη μια μαρτυρία που δίνει πληροφόρηση για τη διγλωσσία στους Αρβανίτες πριν την δημιουργία του Ελληνικού κράτους, δίνεται από τον Άγγλο φιλέλληνα Hobhouse (1813), που επισκεπτόμενος τα Δερβενochώρια αναφέρει την εξοικείωση των χωρικών και με τα Ελληνικά (Hobhouse, 1813, σ.481). Αν λοιπόν, σύμφωνα με την μαρτυρία αυτή, είναι αλήθεια πως στα σχετικά απομονωμένα Δερβενochώρια κάποιοι Αρβανίτες ήταν δίγλωσσοι, κάτι ανάλογο θα συνέβαινε και στα Μεσόγεια, τα οποία ανέκαθεν είχαν συχνές επαφές με την πολυπολιτισμική Αθήνα.

1.4 Επανάσταση και Ελληνικό Βασίλειο

Οι Μεσογείτες με την έναρξη του αγώνα, ήρθαν σε συνεννόηση με τους υπόλοιπους Αρβανίτες (αυτούς της Δυτικής Αττικής) την νύχτα της 25ης Απριλίου στην Αθήνα ξεκινώντας πολιορκία. Η Κερατέα συμμετείχε με 41 επίσημα καταγεγραμμένους μαχητές σε σύνολο 229 Μεσογειτών (Πρίφτης & Βεκρής, 1985, σ.48). Κατά τη διάρκεια της επανάστασης, ο άμαχος πληθυσμός καταφεύγει συχνά ξανά και ξανά στα νησιά του Σαρωνικού. Οι Μεσογείτες, ενώ θα μπορούσαν να μην ξεσηκωθούν με την έναρξη της επαναστάσεως και να περιμένουν ιδανικότερες συνθήκες – έχοντας απέναντι τους το ισχυρό Οθωμανικό στράτευμα της Ευβοίας, αλλά και μη έχοντας τους ορεινούς όγκους της Πελοποννήσου και της Στερεάς για να οχυρωθούν – επαναστατούν σχεδόν χωρίς όπλα και πολεμούν με το ξέσπασμα του αγώνα

Η Κερατέα δεν ήταν ένα χωριό εξαρχής αλλά προέκυψε από τη συνένωση διάσπαρτων συνοικισμών που βρίσκονταν σε κοντινές αποστάσεις γύρω από αυτήν, όταν η περιοχή απελευθερώθηκε οριστικά από τους Οθωμανούς (Στρατοκόπος, 1924, σ.28). Παρόμοιες τακτικές έχουμε και στο Κορωπί και στην Παιανία, που προέκυψαν από συνενώσεις συνοικισμών. Αυτό συνέβαινε γιατί οι διάφοροι οικισμοί ήταν έδρα κάθε φάρας, κάθε φάρα διαφέντευε τη δική της γη και τις δικές της υποθέσεις. Με τις οικειοθελείς συνενώσεις οικισμών, επέρχεται και αλλαγή στο κοινωνικό μοντέλο που αποτέλεσε βάση για μια πιο καθαρή μορφή γεωργικής και έπειτα αστικής κοινωνίας. Μετά την επανάσταση ο θεσμός της φάρας άρχισε να αποδυναμώνεται και η δομή αφορούσε πλέον σόγια (διασπασμένες δηλαδή φάρες που ήταν στην ουσία πολυπληθείς οικογένειες με πατριαρχικούς πυρήνες).

Από τα πρώιμα χρόνια του Ελληνικού κράτους (1860), στην εφημερίδα το *Μέλλον της Πατρίδος*, μια αντιμοναρχική δηλαδή εφημερίδα, σε μια προσπάθεια να πείσει τους φιλοβασιλικούς Αρβανίτες των Μεσογείων, δημοσίευσε κείμενο με προεκλογικό λόγο στα αρβανίτικα, γραμμένο με ελληνικούς και λατινικούς χαρακτήρες. Αυτό σημαίνει, ότι οι Αρβανίτες είχαν ιδιαίτερο εκλογικό βάρος στην Αττική. Οι πολιτικοί έπρεπε να μεριμνήσουν και για αυτούς, ώστε να τους προσεταιριστούν μιλώντας την γλώσσα τους που πιθανόν πολλοί κάτοικοι να καταλάβαιναν καλύτερα αλλά και για να διευκολυνθούν οι μη Αρβανίτες πολιτικοί, όταν απευθύνονταν σε Αρβανίτες.

Αρβανίτικα:

«Βλέζερ! Δέου ιστ ι λιάγκετε ακόμα για γκιακεράτε τε τάτρεβετ εδέ βλέζρεβετ τούαϊ, προγγίσμε τυραγνόνε, αποκτήσμε ελευθερίνε».

Ελληνικά:

«Αδελφοί! Η γη ακόμα αχνίζει από τα αίματα των πατέρων μας, των αδελφών μας, εδιώξαμε τον τύραννο, απεκτήσαμε την γλυκειάν ελευθερίαν» (Φιλίππου, 1984, σ.302).

Ο λόγος αυτός δεν κάνει καμία αναφορά και διάκριση σε Αρβανίτες και Έλληνες, αντίθετα μιλάει για τον αγώνα που δόθηκε και την θυσία που έγινε για την ελευθερία. Επίσης, αυτό δείχνει ότι η Αρβανίτικη δεν ήταν ακόμα εξοβελισμένη, αλλά δημοσιεύεται και σε εφημερίδα προς όφελος των βουλευτών.

1.5 Επαφές με άλλες ομάδες

Η Κερατέα υπήρξε ένα μεγάλο χωριό των Μεσογείων και παράλληλα το πιο απομακρυσμένο από την Αθήνα. Παρά την φαινομενική αυτή απομόνωση και απόσταση από το μέρος της Αττικής που υπήρχε μεγαλύτερη πολυπολιτισμικότητα, εκεί όπου ασκούσαν η διοίκηση αλλά και το εμπόριο, η Κερατέα έχει επαφή και με άλλες ομάδες, που επηρέασαν την ταυτότητα των κατοίκων, με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο. Κάπου εδώ πρέπει να αναφερθεί, πως στα Μεσόγεια ο όρος «ξένος» αφορά, Έλληνες, άλλους Αρβανίτες, αλλοεθνείς και γενικά όποιον δεν γεννήθηκε στα Μεσόγεια. Αυτό ισχύει πλήρως ακόμα και σήμερα για όλους τους αλλοτοπίτες (Δέδε, 1989, σ.417).

Παρακάτω θα αναφερθούν αυτές τις ομάδες και θα εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο γινόταν η επαφή και πως αυτή επηρέασε την κοινότητα της Κερατέας. Για τις συνεννοήσεις μεταξύ όλων αυτών των ομάδων πρέπει να υπήρχε ένα κοινό γλωσσικό εργαλείο. Μια γλώσσα δηλαδή, που χρησιμοποιείται από ανθρώπους με διαφορετικές μητρικές, ώστε να γίνει εφικτή η επικοινωνία μεταξύ τους, σε κάποιο έστω βαθμό. (Αρχάκης & Κονδύλη, 2011, σ.123). Η κοινή αυτή γλώσσα συνεννόησης καλείται *Lingua Franca* και στην προκειμένη περίπτωση ήταν τα Ελληνικά. Έτσι συνέβη και με τους κατοίκους της Κερατέας που για να συνεννοηθούν με όλες τις ομάδες που θα αναφερθούν, θα έπρεπε να έχουν

γνώση και της κοινής γλώσσας σε διάφορους βαθμούς ικανότητας αντίληψης και ομιλίας.

1.6 Περιηγητές και άλλοι Ευρωπαίοι

Η πρώτη ομάδα που θα εξεταστεί, είναι οι εντυπωσιακά πολλοί για την σημασία του χωριού περιηγητές Ευρωπαϊκής κυρίως καταγωγής. Οι περιηγητές κατέφθαναν συνεχώς στην περιοχή από το 1672 ως το 1891, αφού οι αρχαιολογικοί θησαυροί της ανατολικής Αττικής, όπως το Σούνιο και το Ιερό της Αρτέμιδος, ήταν αγαπημένοι προορισμοί για τους Ευρωπαίους περιηγητές, που σέβονταν τον εαυτό τους. Άλλοι πάλι ταξίδευαν για τους Αγίους Τόπους και ήταν απλώς περαστικοί, που όμως φρόντισαν να δώσουν μια εικόνα του χωριού σε διάφορες χρονικές στιγμές (Δέδε, 1989, σ.419). Κάποιοι από τους σημαντικότερους είναι οι παρακάτω:

1810 - Ο Άγγλος Λόρδος Βύρωνα αναφέρει σε επιστολή του την επίθεση που δέχτηκε από Μανιάτες πειρατές στο Σούνιο. Η συνοδεία του Λόρδου ήταν μερικοί ένοπλοι Αρβανίτες, ένας Τούρκος μάγειρας και κάποιοι Άγγλοι ακόλουθοί του, μαζί με τους οποίους απέκρουσαν τους πειρατές. Μετά από το γεγονός αυτό, διέμεινε για λίγο στην Κερατέα. (Ιατρού, 2015, σ.517).

1860 – Ο Γάλλος Υποκόμης ντε Σατωμπριάν - Φρανσουά-Ωγκύστ-Ρενέ, Με προορισμό τα Ιεροσόλυμα διέμεινε στην Κερατέα και εκτός από την αναλυτική περιγραφή του τοπίου, δίνει και πολλές άλλες πληροφορίες.

«Είναι ένα χωριό καθαρό (σημαντικό καθότι οι ευρωπαίοι δεν μιλούσαν με τα καλύτερα λόγια για τους πρώην οθωμανικούς τόπους, καθότι είχαν συνηθίσει σε άλλο, ευρωπαϊκό επίπεδο υγιεινής), οι κάτοικοι ήταν γεωργοί μα διατηρούσαν κάποια ζώα, ενώ στα όρη έβλεπε κανείς κοπάδια προβάτων και αιγών». Προφανώς είχαν φθάσει ήδη οι Βλάχοι στην περιοχή, καθότι οι Μεσογείτες σπάνια ασχολήθηκαν με μεγάλα κοπάδια (για τους Βλάχους στην περιοχή βλ. παρακάτω).

Ο Υποκόμης ασθένησε, και με τον ακόλουθό του φιλοξενήθηκε στο σπίτι ενός χωρικού της Κερατέας, ο οποίος πιθανότατα ανήκε σε ένα δίκτυο φιλοξενίας της εποχής εκείνης και ίσως να είχε και κάποιο εισόδημα από αυτό.

Ο Γάλλος ευγενής παρατηρεί πως ο ιδιοκτήτης έλειπε στα χωράφια ενώ η νεαρή ενώ ήταν «γυμνόπους», είχε διακοσμημένα τα μαλλιά της με μεταλλικά και ασημένια νομίσματα. «Δεν θεώρησε άξιο προσοχής», γράφει ο Σατωβριάνδος, «αλλά εργαζόνταν σαν να μην ήμουν εκεί». (Δέδε, 1989, σ.419).

Από την διήγηση αυτή μπορούν να εξαχθούν κάποια συμπεράσματα σχετικά με την θέση της γυναίκας. Η κόρη ήταν άξια εμπιστοσύνης και υπεύθυνη του

σπιτιού και ενώ ήταν ξυπόλυτη, φρόντιζε να στολίζει τα μαλλιά της με ότι πολυτιμότερο είχε. Είναι γεγονός πως η Μεσογείτικη γυναικεία φορεσιά είναι υπέρλαμπρη, ειδικά σε σχέση με την απλή ανδρική που αφήνει την γυναικεία να αναδειχθεί ακόμα περισσότερο (Δέδε, 1984, σ.240).

1891 - Ο Γερμανός Αρχαιολόγος Άρθουρ Μιλχαίφερ περνώντας από όλα τα χωριά των Μεσογείων καταγράφοντας τον χαρακτήρα των κατοίκων, εξήρε τους γενναίους Κερατιώτες που αντιστάθηκαν ενόπλως ενάντια στην χωροφυλακή που διαφύλασσε τα συμφέροντα του Ιταλού μεγαλοεπιχειρηματία Σερπίερη (Δέδε, 1989, σ.419).

Οι Κερατιώτες γίνονταν οδηγοί προς αρχαιότητες και αξιοθέατα, ενώ συνόδευαν ένοπλα τους περιηγητές. Είναι σίγουρο πως από την διεπαφή ανθρώπων που απέχουν αρκετά μεταξύ τους, τόσο πολιτισμικά όσο και σε θέματα προόδου, τεχνολογίας και ιδεωδών, οι οποίοι όμως έχουν εξαρτημένη, παροδική έστω σχέση, το αποτέλεσμα θα ήταν η ανταλλαγή πρακτικών όπως η παρασκευή κρασιού με τον Ιταλικό τρόπο και όχι πια με ρετσίνα (Δέδε, 1989, σ.419). Η Κερατέα φαίνεται πως δεν ήταν ποτέ ένα χωριό αποστειρωμένο από ξένες επιδράσεις.

1.7 Άλλες ομάδες Αρβανιτών

Οι Μεσογείτες είχαν συχνές επαφές με άλλους Αρβανίτες γύρω από την Αττική. Η νότια Εύβοια είναι ένας τόπος όπου κατοικούσαν και άλλοι Αρβανίτες, από όπου υπήρξαν σοβαρές επιρροές, καθώς στην Κερατέα είναι βασικός ο χορευτικός ρυθμός «Καβοντορίτικος» (κυκλικός και σταυρωτός χορός από τα χωριά του Κάβο Ντόρο) με το ανάλογο μουσικό μοτίβο, πολύ διαδεδομένο και αγαπητό σε όλους τους Αρβανίτες της Νότιας Ελλάδας και δη της ΑττικοΒοιωτίας, της Εύβοιας και της ΑργολιδοΚορινθίας. Ως Ευβοιώτικος σκοπός διαδόθηκε πολύ την τελευταία εικοσαετία μέσω των χορευτικών ομάδων, αλλά η αλήθεια είναι ότι σε λίγο διαφορετική μορφή πάντα παιζόταν στα Μεσόγεια και την Κερατέα (Ράπτης, προσωπική επικοινωνία, Φεβρουάριος 14, 2024)

Συναντάται επίσης συχνά και το επίθετο Στουραΐτης που σημαίνει εκείνον με καταγωγή από τα Στύρα Ευβοίας (Χατζησωτηρίου, 1985, σ.392). Ήταν συχνό φαινόμενο να καταφθάνουν στην Κερατέα την εποχή του τρύγου Κουλουριώτες (κάτοικοι της Σαλαμίνας), όταν η παραγωγή είχε αυξηθεί και τα αμπέλια χρειάζονταν επιπλέον χέρια (Δέδε, 1989, σ.429).

Υπήρξαν ακόμα, εγκαταστάσεις από τα Κιούρκα (Αφίδνες). Παράδειγμα είναι η οικογένεια Κοροβέση στην Κερατέα, που είχε έρθει στην περιοχή πριν το 1821 και γέννησε τον Σταύρο Κοροβέση που το 1879 γίνεται Ηγούμενος Συμεών της Ι.Μ. Ασωμάτων Πετράκη, με πλούσιο έργο συνδεδεμένο με το όνομά του, όπως η παραχώρηση του οικοπέδου για να γίνει το νοσοκομείο Ευαγγελισμός και

άλλα (Αγγελής, 2021, σ.87). Ο Συμεών έγινε μάλιστα Ηγούμενος οπότε προφανώς θα έπρεπε να μιλούσε και να έγγραφε στην κοινή.

Μια πολύ μεγάλη οικογένεια της Κερατέας, οι Πριφταίοι, πιθανότατα κατάγονται από την μεγάλη φάρα των Δαβαραίων της Παιανίας (Ιατρού & Πρίφτη, 2010, σ.48). Οι μετακινήσεις ανθρώπων εντός των ορίων των Μεσογείων ήταν συχνό φαινόμενο, ειδικά με την μεγάλη ενδογαμία της περιοχής.

Επιπλέον υπήρχαν και άλλες μόνιμες μετακινήσεις, με στόχο την εργασία, όπως από Αρβανίτες από την βορειοδυτική Αττική, τα Βίλια και τις Ερυθρές (Κριεκούκη), στη Λαυρεωτική ως εργάτες των Μεταλλείων. Ρητινοσυλλέκτες από τα Βίλια είχαν ήδη επαφές με την Κερατέα και ήταν εκείνοι που έκαναν τους διακανονισμούς για την μεταφορά των εργατών στην περιοχή της Λαυρεωτικής. Οι Βιλλιώτες (πχ.οικογένεια Μπότση) παρότι Αρβανίτες, παραμένουν ακόμα και σήμερα ξένοι για τους Κερατιώτες ως αλλοτοπίτες (Οικονόμου, 2006, σ.678).

Παρόλα αυτά στην Κερατέα και σε σχέση με τα άλλα χωριά των Μεσογείων, υπήρχε μια ιδιαίτερη ανοχή στο ξένο στοιχείο και πολύ συχνά υπήρξαν ξένοι δήμαρχοι, όπως ο Αριστοτέλης Μπότσης. Η Κερατέα μόνη της αλλά και σε σχέση με τα μεταλλεία του Λαυρίου έγιναν πόλος έλξης για άλλους Αρβανίτες οι οποίοι έφθαναν σε οικείο γλωσσικό περιβάλλον, το οποίο πρόσφερε ευκαιρίες απασχόλησης. Η επαφή των Κερατιωτών με άλλους Αρβανίτες επέτεινε την χρήση της Αρβανίτικης γλώσσας καθώς, κάποιες ομάδες Αρβανιτών από άλλα μέρη πιο απομονωμένα, δεν χειρίζονταν την Ελληνική κοινή σε πολύ καλά επίπεδα ακόμα. Όσο πιο μακριά από την Αθήνα τόσο πιο πολύ επιβίωσαν τα Αρβανίτικα. Σε ορεινά χωριά που ασχολούνταν με την κτηνοτροφία η γλώσσα δεν εγκαταλείφθηκε εύκολα (Οικονόμου, 2006, σ.679).

1.8 Νησιώτες

Οι σχέσεις των Κερατιωτών με τις Κυκλάδες ήταν τόσο στενές, ώστε επηρέασαν ακόμα και την αρχιτεκτονική μα και άλλες πτυχές του τρόπου ζωής τους. Ένας από τους βασικούς αρχιτεκτονικούς τύπους κατοικίας στα Μεσόγεια είναι τα κεραμοσκέπαστα καμαρόσπιτα (Δημητσάντου, 1987, σ.83). Οικείες δηλαδή νησιώτικου αρχιτεκτονικού ρυθμού, τα οποία είναι τα μόνα που συναντά κανείς στην ηπειρωτική Ελλάδα, αφού η τεχνοτροπία και η αρχιτεκτονική αυτή ανήκει αποκλειστικά στον νησιωτικό ανατολικό χώρο, όπως οι Κυκλάδες αλλά και στην Κρήτη και την Κύπρο. Εξετάζοντας επίσης την ναοδομία της Ανατολικής Αττικής παράγεται το συμπέρασμα, πως πολλοί από τους χτίστες είχαν καταγωγή από την Τζια (Κέα) (Παπαγιαννάκος, 2008, σ.496). Ενώ σε σχέση με τους ανεμόμυλους των Μεσογείων, οι οποίοι είναι στεριανής αρχιτεκτονικής, αυτός της Κερατέας είναι χτισμένος από νησιώτες μάστορες και μάλιστα της Κιμώλου. Στο αρχείο της Καθολικής επισκοπής Σύρου αναφέρεται συμβάν όπου το 1773 δυο Συριανοί που φιλοξενηθήκαν στην Κερατέα έπεσαν θύματα επιδρομής κάποιων ληστών στο χωριό (Ιατρού, 2015, σ.514).

Μια ακόμα σοβαρή ομοιότητα με τα νησιά του Αιγαίου είναι τα κορμπάνια (η λέξη προέρχεται από τη λέξη κορμπάς και σημαίνει ιερό φαγητό) της νοτιοανατολικής Αττικής. Είναι ένα έθιμο, το οποίο διαδόθηκε από τα νησιά και την Εύβοια, όπου συχνά κατέφευγαν οι Μεσογείτες. Το έθιμο αφορά σφάξιμο ζώου (συνήθως μόσχου), μαγείρεμα και προσφορά στο ποίμνιο. Ο Αλεξάκης (2000) αναφέρει πως: «Η πραγματοποίηση του εθίμου σε παλαιούς κυρίως βυζαντινούς ναούς υποδηλώνει ενδεχομένως, ότι το έθιμο είναι παλιότερο από την εγκατάσταση των Αρβανιτών στην περιοχή και άσχετο απ' αυτή την πολιτισμική ομάδα» (Αλεξάκης, 2000, σ.477). Οι νησιώτες για την Κερατέα ήταν μια καλοδεχούμενη ομάδα ανθρώπων αφού η οικογένεια Γιασεμή της Κερατέας, έχει καταγωγή από τη Σίφνο και έδωσε δύο δημάρχους στην πόλη. Αντίστροφα οι Μεσογείτες άφησαν και εκείνοι το στίγμα τους, ειδικά στα νησιά του Σαρωνικού, όπου αρκετοί επέλεξαν να παραμείνουν και να μη γυρίσουν πίσω ξανά. Αυτός είναι ο λόγος που συναντώνται Μεσογείτικα επίθετα στον Σαρωνικό.

1.9 Βλάχοι

Πολλοί Βλάχοι Σαρακατσάνοι, από την Θεσσαλία και την Δωρίδα, κατέβαιναν από την Πάρνηθα για να διαχειμάσουν πιο νότια και μάλιστα στα Μεσόγεια πριν το 1900. Έγιναν έτσι οι πρώτες στενές επαφές των Κερατιωτών με αυτή την ομάδα, με την οποία θα έπρεπε να συνεννοηθούν στην κυρίαρχη Ελληνική γλώσσα, καθώς και οι Βλάχοι είχαν δική τους, διαφορετική γλώσσα. Οι ποιμένες αυτοί ξεκίνησαν μόνιμη διαμονή στην Κερατέα μετά το 1900 και έχτιζαν τα κονάκια τους γύρω από τον οικισμό και το Πάνειον Όρος. Η ομάδα αυτή ακόμα και σήμερα γνωρίζει επακριβώς τα ορεινά χωριά της Θεσσαλίας και των Αγράφων, από τα οποία ήρθαν οι πρόγονοι τους. Οι Αρβανίτες είχαν συνηθίσει τους ποιμένες αυτούς και η μόνιμη εγκατάσταση μπορεί να έδρασε και ανακουφιστικά και για τις δυο ομάδες. Βλάχοι βοσκοί και Αρβανίτες γεωργοί συνεργάστηκαν όχι μόνο σε συναλλαγές προϊόντων, αλλά και πάνω σε κάτι ακόμα που σε άλλες περιοχές της Ελλάδας έφερε συγκρούσεις. Στα χωράφια που έκαναν αγρανάπαιση οι Κερατιώτες, επέτρεπαν την βοσκή στα ζώα των Βλάχων, καθώς εκείνα τα καθάριζαν από αγριόχορτα και παράλληλα τα λίπαιναν, ενώ οι Βλάχοι είχαν ελεύθερη τροφή για τα ζώα τους. Παρατηρείται λοιπόν αρμονική συνύπαρξη αλλά και επιρροές, που δημιουργήθηκαν από αυτές τις σχέσεις (Δέδε, 1989, σ.435). Υπήρχε βέβαια η διάκριση, με την απαξιωτική πολλές φορές, έννοια της λέξης Βλάχος. Αυτή όμως αφορούσε κυρίως το κοινωνικό σκέλος, παρά την καταγωγή, αφού αφορούσε και Αρβανίτες που ασχολήθηκαν με την κτηνοτροφία. Άλλη μια ένδειξη πως οι Αρβανίτες έδιναν περισσότερο βάρος στο κοινωνικό status παρά στην καταγωγή. Ενδεικτικό ακόμα είναι πως οι Βλάχικης καταγωγής Κερατιώτες δεν παρέμειναν ξένοι και δεν ισχύει πια ο όρος για αυτούς. Υπάρχει όμως η μνήμη της κοινότητας για το ποια επίθετα είναι βλάχικα και το σόι χαρακτηρίζεται ως Βλάχικο, αλλά όχι ξένο προς την Κερατέα και αυτό είναι εντυπωσιακό για τον τρόπο με τον οποίο η ομάδα αυτή προσδιορίζει και προσδιορίζεται.

1.10 Άλλοι Έλληνες

Οι «ξένοι» Έλληνες κατέφθασαν και διέπρεψαν στην Κερατέα, όπως ο Κραβαρίτης δήμαρχος Δροσόπουλος, Ηπειρώτες χτίστες από την Κορυτσά, Αθίγγανοι που έρχονταν για να πουλήσουν την πραμάτεια τους ή να ασκήσουν το επάγγελμα του σιδερά (Δέδε, 1989, σ.427). Αντίστροφα οι Κερατιώτες άρχισαν να απομακρύνονται για κάποια διαστήματα από το χωριό τους, για επαγγελματικούς κυρίως λόγους. Για παράδειγμα οι ρητινοσυλλέκτες που έφθαναν ως τα πλούσια πευκοδάση της Χαλκιδικής. Η πιο σοβαρή και μακροχρόνια όμως απουσία των Κερατιωτών ήταν όταν έφευγαν για την στρατιωτική τους θητεία και για να πολεμήσουν σε όλους τους αγώνες.

Οι άνδρες που στρατεύθηκαν υποχρεωτικά από την ίδρυση του Ελληνικού κράτους, όποια σχέση και επίπεδο και να είχαν σε σχέση με την κοινή Ελληνική, θα πρέπει μετά την επαφή τους με το στράτευμα, τα παραγγέλματα, τους στρατιώτες και αξιωματικούς από όλα τα υπόλοιπα μέρη της χώρας να ανέπτυξαν πολύ περισσότερο την ικανότητά τους με την Ελληνική και αυτό το μετέφεραν πίσω στο χωριό, στις οικογένειές τους.

1.11 Κάτοικοι της πόλης του Λαυρίου – Βιομηχανική Επανάσταση

Ιδιαίτερη σημασία στην επαφή των Κερατιωτών με άλλες ομάδες, είχε η νεοϊδρυθείσα τότε (1864) πόλη του Λαυρίου με τα μεταλλεία της. Λάκωνες, Κρήτες, Σαντορινιοί, Μήλιοι αλλά και Έλληνες από άλλα μέρη, έφτασαν για να δουλέψουν σε πολύ σκληρές και ανθυγιεινές συνθήκες στις γαλαρίες της Λαυρεωτικής πλευρό με πλευρό με ντόπιους Κερατιώτες. Ο Ιταλός Σερπιέρη με επιχειρήσεις εξόρυξης ήδη σε Γαλλία και Ισπανία, επενδύει στο Λαύριο, οπότε και δημιουργείται η πόλη αυτή. Παράλληλα εργάτες, μηχανικοί και επιστημονικό προσωπικό από την Ισπανία, την Μάλτα, την Γαλλία και την Ιταλία εγκαταστάθηκαν στο Λαύριο φέρνοντας μαζί τους νέες συνήθειες. Ο πληθυσμός της πόλης εκτοξεύτηκε, ειδικά μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, οπότε ένας μεγάλος αριθμός Μικρασιατών και Θρακών προσφύγων εγκαταστάθηκε στο Λαύριο και την ευρύτερη περιοχή της Λαυρεωτικής, κατά το διάστημα 1922-1924 (Μπαμπούνης, 1985, σ.297).

Από την εγκατάσταση αυτή των προσφύγων και μετά, αναπτύχθηκε το εμπόριο στην περιοχή, με τη δημιουργία αγοράς με εμπορικές επιχειρήσεις στο Λαύριο καθώς και η αλιεία. Η Κερατέα άρχισε να προσανατολίζεται οικονομικά προς το Λαύριο και την βιομηχανία του. Το Λαύριο άνοιξε νέες πτυχές που θα πρέπει να εξεταστούν μεμονωμένα, όπως η νέα πνοή που έφεραν οι πρόσφυγες, οι αστοί και η βιομηχανική επανάσταση. Στοιχεία που άλλαξαν άρδην τα χαρακτηριστικά της ταυτότητας της Κερατέας που επηρεάστηκε από αυτά, πολύ περισσότερο από τα άλλα χωριά των Μεσογείων αφού από τα Μεσόγεια, κυρίως οι Κερατιώτες είχαν άμεση επαφή με το Λαύριο, κυρίως για εργασία (Αλεξάκης, 1987, σ.199). Χαρακτηριστικός είναι ο παρακάτω Αρβανίτικος στοίχος:

«Λαυριόι με μεταλίο
 Με μπερι περ νεκροταφίο».
 «Το Λαύριο με το μεταλλείο
 Μ' έκανε για το νεκροταφείο»
 (Σταματίου, 1993, σ.447).

Το νέο βιομηχανοποιημένο και αστικό – Ευρωπαϊκό πλαίσιο του Λαυρίου που αναδύθηκε ξαφνικά στα νότια των Μεσογείων και ειδικότερα της Κερατέας ήταν η χαριστική βολή για την εγκατάλειψη των Αρβανίτικων. Η ίδρυση της πολυπολιτισμικής «city company» του Λαυρίου το έτος 1864, αλλά και το αστικό περιβάλλον, που αυτή δημιούργησε σε συνδυασμό μάλιστα με την σιδηροδρομική γραμμή Αθηνών – Λαυρίου, άλλαξε μια για πάντα τον αγροτικό χαρακτήρα των Μεσογείων. Οι κάτοικοι των Μεσογείων εντυπωσιασμένοι, έδωσαν στο τραίνο, το προσωνύμιο «θηρίο».

- Η οικονομία και το εμπόριο τονώθηκαν, ενώ μεταφερόταν εύκολα, γρήγορα και φθηνά το εργατικό δυναμικό.
- Ο κοινωνικός ιστός στα χωριά ισχυροποιήθηκε, καθώς όσοι ως τώρα δεν ζούσαν στα κέντρα των χωριών με τους σταθμούς του τραίνου, μετακόμισαν όσο πιο κοντά σε αυτά ήταν δυνατόν.
- Η αμπελοκαλλιέργεια των Μεσογείων ανοίχτηκε σε νέες μεγαλύτερες αγορές.
- Εκτός από ανθρώπους, το τραίνο μετέφερε αγαθά, που για πρώτη φορά, διακινούνταν άμεσα κι γρήγορα από και προς τα χωριά.
- Τα Μεσόγεια εισήλθαν στην εποχή της τελευταίας τάσης της τεχνολογίας με όλα της τα παρελκόμενα.
- Η βιομηχανία έφερε μαζί και νέες αξίες, ειδήσεις και ιδέες (πολιτικές κυρίως και κοινωνικές), έτσι έχουμε το 1916 την πρώτη απεργία από τους εργάτες του Λαυρίου.
- Στους Βαλκανικούς Πολέμους το τραίνο μετέφερε στρατιώτες και εφόδια.
- Τα δρομολόγια του τραίνου έθεσαν την καθημερινή ζωή σε διαφορετικό ωρολόγιο πρόγραμμα, βάση πλέον αυτών (Παπανικολάου, 2008, σ.200).

Απόρροια της βιομηχανοποίησης και της εγκατάστασης των αστών στην Κερατέα, ήταν η συστηματοποιημένη αστικοποίηση της περιοχής που ξεκίνησε από την ίδρυση του πρώτου σχολείου στα Μεσόγεια στην Κερατέα το 1845 και φθάνει ως τις ημέρες μας (Μπαμπούνης, 2001, σ.12). Έτσι η προτυποποίηση της κοινής Ελληνικής συστηματοποιήθηκε σιγά-σιγά και στην Κερατέα. Λεξικά, σχολικά βιβλία και οδηγοί γραμματικής έφθασαν στο χωριό μαζί με τον θεσμό του σχολείου. Ο γραπτός λόγος, όπως δίκαιο και διοικητικά έγγραφα, ήταν στα Ελληνικά και η κοινότητα τα χρησιμοποίησε ως τη βέλτιστη μορφή του λόγου της (Αρχάκης & Κονδύλη, 2011, σ.63).

Μετά το 1915 οι Κερατιώτες άφησαν στην άκρη τις πουκαμίσες αφού τα φράγκικα κουστούμια έγιναν η κανονικότητα, τουλάχιστον για τους νεότερους. Με νέα ήθη σαν αυτό, «συστηματοποιήθηκαν» και οι κάτοικοι, ώστε να αστικοποιηθούν (Ράπτης, 2019, σ.28). Η Κερατέα δεν ήταν πια ένα αρβανιτοχώρι αλλά είχε μπει για τα καλά στον ευρωπαϊκό τρόπο ζωής. Για μια τόσο μικρή και κλειστή κατά το παρελθόν κοινότητα όπως η Κερατέα, οι

εξελίξεις ήταν καταγιγιστικές. Η απόλυτη χρήση της Ελληνικής ήταν μονόδρομος με τόσες διαφορετικές ομάδες που έρχονταν καθημερινά σε επαφή. Το παλιό φθίνει, η πρόοδος ήταν προ των πυλών και η Δύση την παρέχει απλόχερα. Οι νέοι εναρμονίστηκαν με τα Αθηναϊκά πρότυπα, αφού τα Αρβανίτικα ήταν χωριάτικα και ότι χωριάτικο ήταν πια κακό. Οι παραδοσιακές στολές φοριούνταν πλέον μόνο τις αποκριές σαν ατραξιόν (Ράπτης, 2019, σ.34).

Μεταπολεμικά έλαβε χώρα τεράστια οικιστική ανάπτυξη και μια πλημμύρα από αυθαίρετες εξοχικές κατοικίες των ανθρώπων της πρωτεύουσας κατέκλυσε την παραλιακή ζώνη των Μεσογείων και της Κερατέας. Ολοκληρώθηκε λοιπόν ένας μεγάλος κύκλος με τις ομάδες, με τις οποίες ήρθαν σε επαφή οι Κερατιώτες και οι οποίες, εκ των πραγμάτων, τους ανάγκασαν να εγκαταλείψουν οριστικά και αμετάκλητα την Αρβανίτικη γλώσσα. Η οικονομία βρίσκεται σε ακμή, οι συναλλαγές, ο εξοχικός τουρισμός και το αγροτικό κυρίως εμπόριο βοηθούν την πόλη να ευημερήσει. Η κατασκευή του αεροδρομίου προκαλεί τις τελευταίες δεκαετίες όλο και μεγαλύτερη ζήτηση κατοικίας στην περιοχή των Μεσογείων και της Κερατέας. Ενώ τα Μεσόγεια στηρίχθηκαν στην γη, τα αμπέλια, τα ελαιόδεντρα και στην ποιότητα των προϊόντων τους σήμερα έχουν αλλάξει ριζικά και χωρίς επιστροφή τον επαγγελματικό τους προσανατολισμό. Οι μεγάλοι οδικοί άξονες χωρίζουν τα Μεσόγεια στη μέση και ο αστικός ιστός της Αθήνας μοιάζει να ξεχύνεται απειλητικά προς την πεδιάδα των Μεσογείων, καθώς το λεκανοπέδιο έχει προ πολλού στερέψει από χώρο. Η απώλεια γης και η βιομηχανία αλλάζουν την απασχόληση των κατοίκων και βέβαια την ταυτότητά τους (Σταύρου, 2006, σ.21-24).

1.12 Πρόσφυγες

Αντίθετα με τους Βλάχους, που η εγκατάστασή τους έγινε σταδιακά και υπήρξε σύμπραξη συμφερόντων, δεν υπήρξε η ίδια άμεση αποδοχή για τους πρόσφυγες της Μικράς Ασίας που ήρθαν να εγκατασταθούν στις περιοχές της Λαυρεωτικής. Παρά την κοινή Ορθόδοξη πίστη με τους ντόπιους, η προκατάληψη για την ομάδα αυτή ήταν κάτι που έλαβε διαστάσεις σε όλη την Ελλάδα εκείνη την εποχή, αποκαλώντας τους ανθρώπους αυτούς Τούρκους ή τουρκόσπορους ή αβάφτιστους κλπ.

Σε αντίθεση με τους Βλάχους - όπου οι Κερατιώτες συνεργάστηκαν όπως αναφέρθηκε παραπάνω – οι κτηματίες ένιωσαν απειλή από τους πρόσφυγες, αφού μεγαλοκτηματίες βρέθηκαν να χάνουν κομμάτια γης για να δοθούν στους νεοφερμένους. Στην ευρύτερη περιοχή της Λαυρεωτικής και ειδικότερα στην πόλη του Λαυρίου, στην Ανάβυσσο και την σημερινή Παλαιά Φώκαια, φθάνουν Μικρασιάτες, Πόντιοι, κάτοικοι της Ανατολικής Θράκης και της Κωνσταντινούπολης, Αρετσιανοί, Φωκιανοί και Καππαδόκες (Μπαμπούνης, 1985, σ.296).

Πρέπει όμως παρά την συνεργασία αυτή να σημειωθεί, ότι οι επιγαμίες με τους πρόσφυγες δεν γίνονταν συχνά και για καιρό υπήρχε ένα χάσμα, του οποίου οι

ρίζες αφορούσαν την αρχική προκατάληψη αλλά και τον διαχωρισμό φιλοβασιλικών Μεσογειτών και Βενιζελικών προσφύγων αλλά και τις κοινωνικής – οικονομικής θέσης (Μπαμπούνης, 1985, σ.300).

1.13 Αστοί

Με την δημιουργία του Λαυρίου και την εμπέδωση του κράτους σε όλους τους τομείς, οι αστοί ήταν ακόμα μια ομάδα που έφθασε στην περιοχή και προσέδωσε νέα χαρακτηριστικά στην ταυτότητα των κατοίκων που θέλησαν να αστικοποιηθούν θεωρώντας ότι η αστικοποίηση αποτελεί μια μορφή κοινωνικής εξέλιξης και ανέλιξης.

Ο λογοτέχνης Κώστας Βάρναλης που υπηρέτησε ως Σχολάρχης το 1915 – 1917 στην Κερατέα, έγραψε και αγάπησε τον τόπο αυτό (Ιατρού, 2015, σ.583). Πολιτικοί, έμποροι, κρατικοί υπάλληλοι και ελεύθεροι επαγγελματίες μετέφεραν μαζί τους μια αστική χροιά, αφού εγκαταστάθηκαν με τις οικογένειές τους (και ειδικά με τις μορφωμένες συζύγους τους, οι οποίες εισήγαγαν την αστική κουζίνα και άλλες συνήθειες οι οποίες γρήγορα υιοθετήθηκαν από τις Κερατιώτισσες) στην Κερατέα (Δέδε, 1989 σ.432). Οι νέες συνθήκες, όπως η διοίκηση και η εικόνα του κράτους, του αστού, η κάλυψη αγαθών νέων και άλλων σπανιότερων στην κυκλοφορία της τότε αγοράς, προκάλεσαν άλλες προοπτικές στο εμπόριο από την πρωτογενή και δευτερογενή παραγωγή του χωριού. Κύριοι ωφελημένοι ήταν μια ακόμα ομάδα αστικής ροπής, οι μεγαλογαιοκτήμονες αλλοτοπίτες των Μεσογείων, όπως οι Μελισσουργός, Καρελάς, Καμπάς κλπ. Ο τρόπος με τον οποίο επέδρασαν και εκείνοι στον τόπο, είναι το γεγονός πως έφεραν άλλα συστήματα, ξένα ως προς τον τρόπο ζωής και την εργασία των Μεσογειτών, όσο και εικόνες από την πλούσια ημιαστική ζωή των γαιοκτημόνων αυτών (Δέδε, 1989 σ.425).

2. Μελέτη της θέσης των γυναικών της Κερατέας και της σύγχρονης ταυτότητας των κατοίκων

2.1 Η συμβολή των γυναικών στη διατήρηση και την υποχώρηση της γλώσσας και της ταυτότητας

Κρίσιμη και βασική παράμετρος σε μια κοινωνία που μεταβάλλεται αποτελούν οι γυναίκες και ο ρόλος που εκείνες διαδραματίζουν μέσα από μια σύγχρονη οπτική εντός της ομάδας και της οικογένειας ειδικότερα. Οι γυναίκες στο παρελθόν αλλά και σήμερα δρουν καταλυτικά ως μητέρες και επηρεάζουν την ροή της κοινότητας, εφόσον είναι υπεύθυνες για την επόμενη γενιά. Όπως διαπιστώνεται από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε, οι γυναίκες στην

Κερατέα σήμερα έχουν τον πρώτο λόγο για τα οικογενειακά θέματα επί του συντρόφου τους. Από την μια οι γυναίκες ως γιαγιάδες στην Κερατέα με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο μετέφεραν στα εγγόνια τους Αρβανίτικα ακούσματα. Από την αντίθετη μεριά οι μητέρες ανησυχούσαν, ως ήταν φυσικό, για την κοινωνική και επαγγελματική εξέλιξη των παιδιών τους. Με αυτό τον τρόπο έπρεπε να εφοδιάσουν τα παιδιά τους με μια γλώσσα ευρύτερης αποδοχής. Παρότι οι μητέρες σταμάτησαν να μεταδίδουν εντελώς την γλώσσα περίπου τις δεκαετίες 1970-1990 (αφού και εκείνες πια μόνο κατανοούσαν και δεν ομιλούσαν την γλώσσα), δεν παύουν να μεταδίδουν στα παιδιά τους τις παραδόσεις, τις αξίες, τα έθιμα, την θρησκεία, την κουζίνα και τον ύψιστο θεσμό της οικογένειας. Είναι εκείνες που συμμετέχουν ενεργά στους συλλόγους μεταφοράς των αξιών της κοινότητας και προωθούν την πολιτιστική κληρονομιά τους, ενώ παράλληλα είναι σκληρά εργαζόμενες.

Η αλήθεια είναι πως οι γυναίκες, πιθανόν εκτός από το καθήκον της διάσωσης της ταυτότητας της Κερατέας, αρέσκονται περισσότερο από τους άντρες στο να συμμετέχουν σε ανάλογους συλλόγους. Έτσι αναπόφευκτα το βάρος πέφτει κυρίως στους ώμους τους και οι άντρες μοιάζουν ικανοποιημένοι με την εξέλιξη αυτή. Επίσης οι γυναίκες έχουν αναλάβει στο σπίτι και τον ρόλο της εκπαίδευσης και της φροντίδας των παιδιών, καλύπτοντας έτσι όλο το φάσμα της ανατροφής της νέας γενιάς. Η παράδοση και οι αξίες δεν είναι όμως και αυτές πάντα σταθερές και αμετάβλητες, αλλά αλλάζουν και προσαρμόζονται στις ανάγκες και τις προκλήσεις της εποχής. Σήμερα, οι γυναίκες στην Κερατέα συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή καθώς συνεχίζουν να προωθούν την πολιτιστική κληρονομιά μέσω της τέχνης, του πολιτισμού, της επιστήμης, της λογοτεχνίας και της εκπαίδευσης.

2.2 Η ιστορική θέση της γυναίκας στις Αρβανίτικες κοινότητες

Σε μια πατριαρχικά δομημένη και αυστηρή κοινότητα όπως αυτή των Αρβανιτών, θα εξεταστεί η ιστορική θέση της γυναίκας που μπορούσε μέσα σε αυτές τις κοινωνίες να αναδειχθεί ακόμα και ως ηγέτιδα.

- Μόσχω Τζαβέλα
- Δέσπω Μπότσαρη
- Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα

Η Μόσχω Τζαβέλα και σύζυγος του Λάμπρου Τζαβέλα – φάρα Τζαβελαίων - (Μητέρα του Φώτου), ως αρχηγός τετρακοσίων γυναικών, ενεπλάκη σε σύρραξη με υπεράριθμους άνδρες του Αλή Πασά στην Κιάφα και τους έτρεψαν σε φυγή (Γάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, 1996, σ. 147).

Η Δέσπω Μπότσαρη, σύζυγος του Γεωργάκη Μπότσαρη – φάρα Μποτσαραίων – οχυρώθηκε με τα γυναικόπαιδα της φάρας της μετά τον θάνατο του συζύγου της, πολιορκούμενη από άνδρες του Αλή Πασά. Εφόσον

τελείωσαν τα πυρομαχικά, η Δέσπω προέβη στην ανατίναξη του Πύργου. (Περραβαίος, 1857, σ.160). Από εκεί πηγάζει και το δημοτικό άσμα: «Η Δέσπω κάμνει πόλεμο με νύφες και μ' αγγόνια».

Η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα, όπως λανθασμένα διαδίδεται, δεν ήταν Αρβανίτισσα. Είχε όμως παντρευτεί Υδραίό. Οι Υδραίοι στην πλειοψηφία τους είχαν Αρβανίτικες καταβολές. Η Μπουμπουλίνα μετά τον θάνατο του συζύγου της, διέθεσε την περιουσία της για το καλό του αγώνα και έγινε καπετάνισσα (Λάζου, 2021, σ.157).

Τι είναι αυτό που παρατηρείται λοιπόν; Οι γυναίκες στις Αρβανίτικες κοινότητες όχι μόνο είχαν το δικαίωμα να φέρουν όπλα, αλλά και να ηγούνται ολόκληρης της φάρας – αν χρειαζόταν - που μπορεί να έφτανε και τα 2000 άτομα με άνδρες αξιόμαχους και έμπειρους, που δήλωναν τον σεβασμό τους στην καπετάνισσα. Η Μπουμπουλίνα είναι το πιο εντυπωσιακό παράδειγμα. Παρότι δεν ήταν καν Αρβανίτισσα, μπόρεσε μέσα από αυτή την ιδιαιτερότητα των Αρβανίτικων κοινοτήτων, να διοχετεύσει την ορμή του χαρακτήρα της και να έχει ορκισμένους στο όνομα της, Υδραίους Αρβανίτες πολεμιστές στα πλοία της που όργωναν το Αιγαίο. Αυτή ήταν μια κυρίως ιστορική αλλά και κοινωνιολογική προσθήκη, ώστε να γίνει αντιληπτός ο δυναμικός χαρακτήρας των Αρβανιτισσών.

Παρακάτω θα αναλυθεί η θέση της γυναίκας ιστορικά στην Κερατέα για να διαπιστωθεί η συμβολή της στην διατήρηση ή και την υποχώρηση της ταυτότητας και της γλώσσας, φτάνοντας εν τέλει στο σήμερα.

2.3 Η γυναίκα στο Αρβανίτικο τραγούδι των Μεσογείων

Σημαντικό κομμάτι πληροφοριών για την θέση των γυναικών, μπορούν να συλλεχθούν από τα σχετικά λίγα Μεσογείτικα τραγούδια που έχουν διασωθεί. Οι γυναίκες ήταν ανέκαθεν ενεργές σε πολλές δραστηριότητες που επιδέχονταν τραγούδι όπως εργασία, φιλικές συγκεντρώσεις, νανούρισμα παιδιών, γιορτές ή πανηγύρια. Έτσι, καθώς εκ φύσεως ήταν πιο προικισμένες από τους άντρες στην έκφραση τους, δημιουργούν τραγούδια για την ζωή τους. Αλλά και για τους άντρες η γυναίκα βρισκόταν πάντα στο επίκεντρο έμπνευσης τους, αναφορικά με το τραγούδι. Τέτοια τραγούδια διατηρήθηκαν σε μια κοινωνία όπως των Μεσογείων που είναι πολύ κοντά στην Αθήνα - όπου οι παραδόσεις ξεθωριάζουν ευκολότερα - χάρη στις γυναίκες. Οι γυναίκες ήταν οι κλειδοκράτορες της παράδοσης και όσα στοιχεία υπάρχουν προς ανάλυση σήμερα είναι χάρη σε αυτές. Οι Κερατιώτισσες είναι γυναίκες με σθένος και δεν υπάρχει κάτι που να μπορεί να κάνει ένας άντρας και να μην μπορούν εκείνες εφόσον δεν απασχολούνται μόνο στο σπίτι με τον αργαλειό, αλλά συμμετέχουν ισότιμα στις αγροτικές εργασίες και πολλές από εκείνες εργάζονται σκληρά μέχρι και στα μεταλλεία του Λαυρίου ή σε δημόσια έργα. Οι εποχές πριν την αστικοποίηση του χωριού, ήταν πολύ δύσκολες οικονομικά και εκείνες συνεισέφεραν παντοιοτρόπως (Σύρμου, 1993, σ.115).

Έτσι οι γυναίκες τραγουδούν:

«Που δουλεύετε λουλούδια, κρίνα;
Ρίχνουμε χαλίκι απ' την Αθήνα».

(Σύρμου, 1993, σ.176).

Οι εργασίες αντάμα με το άλλο φύλο ήταν η ευκαιρία για γνωριμίες. Η μια τραγουδούσε και οι υπόλοιπες ακολουθούσαν σε χορωδία, αυτοσχέδια στιχάκια γεμάτα πάθος:

«Kaljimerä Moj manare
Is I velaĩ e s folji fare
Mos me hiljikh ate klamarr
Te te vela ou do t e marr»

«Καλημέρα βρε μανάρι
Ήταν ο αδερφός σου και δεν μίλησε διόλου
Μη μου παριστάνεις τον περήφανο
Τον αδελφό σου θα τον πάρω».

«Θα το ειπώ, δε μου κατοφαίνεται
Κορίτσι είμαι, σεβντά θα έχω!
Ένα σεβντά, άλλο σεβντά
Μου έφυγε το μυαλό και δεν έχω σειρά»

(Σύρμου, 1993, σ.176).

Στιχάκια που για την εποχή τους και σε σχέση με την υπόλοιπη Ελλάδα είναι αρκετά απελευθερωμένα (Σταματίου, 1994). Οι γυναίκες τραγουδούσαν, δημιουργούσαν και εκφράζονταν. Δεν φοβούνταν να εκφράσουν μέσα σε μια συντηρητική, κατά τα άλλα κοινωνία, ακόμα και τον έρωτά τους για το άλλο φύλο τόσο ανοιχτά. Αλλά και οι άντρες τραγουδούσαν για εκείνες εμπνεόμενοι κυρίως από στοιχεία που προσέδιδαν οι απαιτήσεις ομορφιάς της εποχής. Στο κέντρο των τραγουδιών ήταν σχεδόν πάντα η κόρη, η νέα και όμορφη γυναίκα. Ο λευκός λαιμός, τα χείλη και τα μαύρα μάτια ήταν χλιοτραγουδισμένα στα Μεσόγεια ενώ συχνά ήταν και τα στιχάκια που αφορούσαν το κλέψιμο της κοπέλας σε περίπτωση που οι γονείς δεν έδιναν την συγκατάθεσή τους:

«Moj e barda si ajo βέα
Βίδου νγά jτο-εμε ε έα».
«Μωρή άσπρη σα το αυγό,
φύγε κρυφά από την μάνα σου κι έλα».

Οι γυναίκες απαντούσαν:

«Βίδεμ πο τσε σβίδεμ dot
Έα βιθ με με προδότη».
«Φεύγω (κλέβομαι) μα που δε μπορώ να φύγω,
Έλα κλέψε με προδότη»

(Σύρμου, 1993, σ.120).

«Μοι Μαρίε κιαφ μπόρε
Κα τσ' μάλι βουρε κρόρε;»
«Μωρή Μαρία με το λαιμό σα χιόνι
Από ποιο βουνό έβαλες στεφάνι;»

(Σταματίου, 1993, σ.441)

«Τούτι βρέστατ ι σκόβα
ρους τα' εμπλια σε μπούζετε
νουκ τσόβα».
«Όλα τα αμπέλια πέρασα
σταφύλια γλυκά σαν τα χείλια σου
δεν βρήκα»

(Σταματίου, 1993, σ.441)

Κάποιες φορές ο έρωτας μόνο όμως δεν αρκούσε και έτσι η φτωχή κόρη τραγουδούσε με καημό όταν ο αγαπημένος της απαιτούσε προίκα:

«Με αγάπησες και μου έλεγες
Θα με έπαιρνες γιατί με ήθελες
Και τώρα μου λες πάλι
Κόρη που τα έχεις τα λεφτά;
Εγώ ορφανή χωρίς πατέρα
Που θέλεις να τα βρω τα λεφτά;»

(Σύρμου, 1993, σ.120).

Και η κοπέλα όμως δεν έπρεπε και δεν ήθελε και εκείνη πολλές φορές να μπει σε σπίτι κατώτερης κοινωνικής τάξης ή κάποιου φτωχού ή χωρίς φήμη σογιού. Οι γάμοι μεταξύ ισχυρών οικογενειών χάριζαν αίγλη και περηφάνια. Αυτό ισχύει συχνά ως σήμερα (Δέδε, 1984, σ. 213).

Φτάνοντας τελικά στον γάμο, που παρότι ήταν ένα ευτυχές γεγονός, στο τραγούδι δίνεται και μια άλλη όψη, αυτή του αποχωρισμού. Και ενώ σε άλλες περιοχές τραγουδούσαν χαρμόсуνα το γνωστό νυφικό τραγούδι «ωραία που είναι η νύφη μας», η Μεσογείτισσα μάνα τραγουδούσε θρηνώντας για την κόρη της που θα έφευγε:

«Ένα λουλούδι είχα στην πόρτα
Τώρα μου το πήραν άλλοι».

Σε άλλο τραγούδι η κόρη λέει με παράπονο:

«Η μάνα μου που δεν με ήθελε
Μόνο με έδωσε σε τόπο ξένο»

(Σύρμου, 1993, σ.122).

Αναμφίβολα υπάρχει ένα παράδοξο στην κοινωνία των Μεσογείων και επομένως της Κερατέας, όπου το τραγούδι του γάμου ήταν σχεδόν μοιρολόι και δείχνει ξεκάθαρα, πως η κόρη δεν ήταν άτομο χωρίς αξία και για δόσιμο.

Συνέβαινε καμιά φορά όμως, τα πολλά κορίτσια σε μια οικογένεια να προκαλούσαν δυσανασχέτηση στους γονείς των παλαιότερων εποχών, αλλά ακόμα και έτσι, οι γονείς έπρεπε να παρέχουν όλες τις φροντίδες και να παρουσιάζουν στην κοινότητα σωστή εικόνα για την κάθε μια από τις κόρες τους, αν ήθελαν να θεωρούνται οικογένεια νοικοκυραίων (Δέδε, 1984, σ.214).

Έτσι ο πατέρας τραγουδούσε στην κόρη:

«Πο τε τε μαρτονj ου τύ
Με τρι, κάτρε πάρε δjολjί,
Εδέ με νje στίβε ένε
Πσε je βαjζε νγα ικοjενje».

«Όταν σε παντρέψω εγώ εσένα
Με τρία, τέσσερα ζευγάρια βιολιά
Και με μια στίβα ρούχα.
Γιατί είσαι κόρη από οικογένεια».

(Σύρμου, 1993, σ.121).

Σχετικά με τον θάνατο, υπάρχουν δεκάδες καταγεγραμμένα μοιρολόγια όπου άντρες και γυναίκες μοιρολογούνται το ίδιο. Όμως η Δέδε παρατηρεί ότι η «μπίλιε» (η νέα κόρη), τραγουδιέται περισσότερο από τους άντρες κάνοντας έτσι αντιληπτή την αγάπη των Μεσογειτών για την νέα, την όμορφη, την κόρη. Τόση ήταν η αγάπη για την εικόνα, την ομορφιά που δινόταν μάλιστα και σαν βαφτιστικό, το όνομα Μπίλιο ή Μπιλιόνα (σημαίνοντας το εξαιρετικό γυναικείο πλάσμα) (Δέδε, 1984, σ.214)

Κλείνοντας την αναφορά για το τραγούδι θα πρέπει να αναφερθεί η μόνη γυναίκα από την Κερατέα που είχε επαγγελματική πορεία κάνοντας σχετική δισκογραφία. Η Ρούλα Πρίφτη το 1976 ηχογράφησε το αγαπημένο στην περιοχή τραγούδι «Μεσόγεια». Ενώ από τη μια μεριά είναι δείγμα της συντηρητικής κοινωνίας, καθώς η πόλη έβγαλε μόνο μια επαγγελματία μουσικό την εποχή εκείνη, από την άλλη δίνεται το μήνυμα ότι αυτό δεν ήταν αδύνατο

και απαγορευτικό. Επιπλέον η Ρούλα Πρίφτη αγαπήθηκε πολύ από τον λαό των Μεσογείων (Ράπτης, 2019, σ.52).

2.4 Η κοινωνική θέση της γυναίκας εντός των πλαισίων της κοινότητας της Κερατέας

Επόμενο και σημαντικό στοιχείο που πρέπει να αναλυθεί είναι οι πληροφορίες που έχουμε και αφορούν τη θέση της γυναίκας μέσα και έξω από το σπίτι στα πλαίσια της κοινότητας. Σπίτια τα οποία οι Κερατιώτες περιτοίχιζαν με μια ψηλή μάντρα και μια μεγάλη ξύλινη εμβληματική αυλόπορτα. Η οικογένειες που ζούσαν μέσα ήταν διευρυμένες οικογένειες, αφού εκεί μπορούσαν να εγκατασταθούν και τα αγόρια με τις συζύγους τους (Παπαμιχαήλ, 1987, σ.68). Ήταν δηλαδή μια μικρογραφία της φάρας και ενός σπιτιού – οχυρού, αφού όπως αναφέραμε τα χωριά των Μεσογείων ήταν οχυρά χωριά και είχαν σχεδόν στρατιωτικό τρόπο οργάνωσης. Ο άντρας ήταν ο αρχηγός αυτού του οχυρού και βασικός του ρόλος ήταν η σκληρή δουλειά. Επομένως η διαπαιδαγώγηση ήταν αρμοδιότητα των γυναικών, είτε μάνας είτε γιαγιάς κλπ. Η γυναίκα στα Μεσόγεια λάμβανε τίτλους ανάλογους με του άντρα. Έτσι ο νοικοκύρης άντρας ονομαζόταν «ζοτ» και η γυναίκα νοικοκυρά ονομαζόταν «ζόντζα». Κύρης και Κυρά αντίστοιχα δηλαδή (Δέδε, 1984, σ.214).

Οι κοινωνίες αυτές των Μεσογείων ήταν λοιπόν ανδροκρατικές, όπου όμως αναγνωριζόταν η κοινωνική και εργασιακή προσφορά της γυναίκας. Το κοινωνικό πλαίσιο που δομείται από αυστηρούς και συντηρητικούς κανόνες δεν αποδυναμώνει την γυναίκα, αλλά την αναδεικνύει σε άτομο με δημιουργικότητα και δυναμικότητα εντός αυτού του πλαισίου. Η γυναίκα της Κερατέας είναι ένα σταθερό πρόσωπο με πολυδιάστατους ρόλους, της κόρης, της αγαπημένης, της συζύγου, της μάνας, της πεθεράς, της γιαγιάς (Δέδε, 1984, σ.214). Η ηλικία ήταν ένα στοιχείο ιεραρχήσεως και αυτό μπορούσε να αμβλύνει τις διαφορές των φύλων αφού όσο πιο μεγάλος σε ηλικία ήταν κάποιος τόσο πιο μεγάλη ήταν η πείρα και σοφία του. Ο σεβασμός στον μεγαλύτερο δεν είχε να κάνει με το φύλο. Έτσι λοιπόν μια μεγάλη σε ηλικία γυναίκα ήταν σεβαστή από όλους τους μικρότερους άντρες και γυναίκες (Δέδε, 1984, σ.209).

Οι ρόλοι αυτοί ήταν μάλιστα διακριτοί και στις παραδοσιακές φορεσιές των γυναικών, άλλη φορεσιά είχε η αρραβωνιασμένη, άλλη η παντρεμένη και άλλη η χήρα. Αυτό ήταν εμφανές από τα πανηγύρια, όπου μετά τον εκκλησιασμό ακολουθούσε γλέντι. Στο τραπέζι του γλεντιού λάμβαναν όλοι μέρος και δεν υπήρχε έμφυλος διαχωρισμός, αλλά κοινωνικός με βάση την κατάσταση της γυναίκας και διακρίνονταν με τις φορεσιές, όπως αναφέρθηκε. Σε ένα ακόμα σημείο δηλαδή, αναγνωρίζεται πόση σημασία έδιναν οι Κερατιώτες στην κοινωνική θέση, ειδικά σε αυτή των ατόμων της κοινότητας τους. Άλλος ένας λόγος ήταν ότι με το σύστημα αυτό, ήταν ευκολότερο οι ενδιαφερόμενοι να γνωρίζουν την κατάσταση μιας γυναίκας προς αναζήτηση νύφης, είτε από τον υποψήφιο γαμπρό είτε από το σόι του (Δέδε, 1985 σ.199).

Αναφορικά με τα πανηγύρια που είναι πλούσιες πηγές κοινωνικών και πολιτιστικών πληροφοριών, υπάρχει ακόμα μια αντίθεση με την υπόλοιπη Ελλάδα, όπου οι άντρες τις αποκρίες ήταν εκείνοι που μεταμφιέζονται και αναλάμβαναν όλη την εθιμική τελετουργία αποκλειστικά. Αντίθετα στην Κερατέα και στα Μεσόγεια γενικότερα η συμμετοχή των ανδρών ήταν πολύ περιορισμένη (Μάργαρη, 2000, σ.493).

Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τα Κάλαντα, όπου οι γυναίκες μπορούσαν να τα ψάλλουν μόνο σε συγγενικά σπίτια ενώ οι άνδρες είχαν αναλάβει την παράδοση αυτή μαζί με τα παιδιά. Ακόμα και έτσι, οι γυναίκες είναι και πάλι εκείνες που στα διάφορα ακαδημαϊκά πονήματα ή τοπικές έρευνες, συντηρούν και μεταδίδουν τους στίχους ως τις ημέρες μας (Κιούση, 2000, σ.376).

Μια ακόμα γυναικεία υπόθεση που επιζεί ισχνά όμως ως σήμερα, είναι τα «κοκά». Την Τρίτη μετά την Καθαρά Δευτέρα και την αρχή δηλαδή της Σαρακοστής, η νύφη επισκεπτόταν την πεθερά προσφέροντάς της διάφορα νηστίσιμα τρόφιμα. Η πεθερά σε ένδειξη ευγνωμοσύνης της χάριζε ένα κέντημα ή μαντήλι. Στον αντίποδα, στο τέλος της Μεγάλης Εβδομάδος οι πεθερές έστελναν στις αρραβωνιασμένες νύφες τους την «κοσόνα» (λαμπρόψωμο με κόκκινα αυγά) (Πολιτιστικός σύλλογος Σπάτων, 2024).

Μπορεί λοιπόν να παρατηρηθεί το πόσους ρόλους και εθιμοτυπίες είχε αναλάβει η γυναίκα και τους οποίους αξιοποιούσε σε όλο το κοινωνικό και κοινοτικό φάσμα. Αν και οι γυναίκες δούλευαν το ίδιο σκληρά και έξω από το σπίτι, κυρίως τις εποχές που υπήρχε μεγάλη ανάγκη σε χέρια όπως ήταν ο τρύγος, οι άντρες πριν από τα βιομηχανοποιημένα χρόνια βρίσκονταν στα χωράφια τους πριν χαράξει ο ήλιος και επέστρεφαν αργά το απόγευμα. Αυτός ίσως είναι ένας εκ των θεμελιωδών λόγων που η γυναίκα έχει τόσες πολλές ευθύνες στο σπίτι (Σύρμου, 1993, σ.115).

Όμως υπήρχαν και οι χαλαρές στιγμές του καλοκαιριού, οπότε οι Κερατιώτες έφευγαν για διακοπές στις κοντινές παραλίες της Κερατέας φτιάχνοντας πρόχειρες καλύβες. Εκεί άντρες και γυναίκες, μαζί ή χώρια, αφηγούνταν παλιές ιστορίες και αστεία περιστατικά υπό τον ήχο των κυμάτων. Οι γυναίκες είχαν κάνει όλες τις ετοιμασίες σε πίτες, ψωμιά και γλυκά ενώ οι άντρες έστηναν τις καλύβες. Όταν ερχόταν η ώρα για την πολυπόθητη βουτιά οι άντρες και τα παιδιά έμπαιναν πρώτοι στην θάλασσα και όταν εκείνοι τελείωναν, βουτούσαν και οι γυναίκες με βαμβακερές αδιαφανής ποδιές (Χατζησωτηρίου, 1989, σ.697). Όταν γυρνούσαν στο χωριό, τα καυτά καλοκαιρινά απογεύματα οι γυναίκες φορούσαν άνετα μισοφόρια και συγκεντρώνονταν κατά ομάδες σε πεζούλια, δημοτικές κρήνες και πηγάδια είτε στέκονταν στις αυλόπορτες για να πιάσουν, όπως έλεγαν, τα γειτονέματα ή τον μαχαλά ή αλλιώς το νυχτέρι. Σχεδόν πάντα είχαν μαζί τους και κάποιο είδος απασχόλησης, ώστε πέρα από την χαλαρή κουβέντα, να δουλέψουν με τις ρόκες τους (Μάργαρη, 2000, σ.494).

2.5 Ο ρόλος των παρωνυμιών

Μια ιδιαιτερότητα που παρουσιάζουν τα χωριά των Μεσογείων και η οποία συναντάται και στην Κερατέα είναι τα παρωνύμια. Ένα παράδειγμα, είναι η προσφώνηση των παιδιών μιας οικογένειας από άλλους, με παρωνύμια βασισμένα στο μικρό όνομα της μητέρας. Αυτό κυρίως γιατί έτσι ξεχώριζαν τα πρώτα και δεύτερα ξαδέλφια από το φαινόμενο της συνωνυμίας, ιδίως σε μεγάλες οικογένειες με το ίδιο επίθετο π.χ. «ο Γιάννης της Κερασίας» αντί «ο Γιάννης Πρίφτης». Αρκετά σπάνια αναφερόταν το όνομα του πατέρα για τον προσδιορισμό των παιδιών (Αλεξάκης, 1989, σ.164). Η ίδια η γυναίκα όμως θα προσφωνούνταν εν τη απουσία της σε μια συζήτηση, με το όνομα και το επίθετο του συζύγου της. Π.χ. «Γιωργογκλιάταινα», η γυναίκα του Γιώργου Γκλιάτη δηλαδή. Ο Αλεξάκης (1989) αναφέρει πολύ χαρακτηριστικά για την Κερατέα συγκεκριμένα, πως αν μια γυναίκα έχει σημαντική κοινωνική θέση, είναι πολύ δυναμική ή έχει καταγωγή από μεγάλο σόι, ακόμα και ο σύζυγός της καλείται από το όνομα της συζύγου του. Το σύστημα αυτό ανιχνεύεται και στις Κυκλάδες, με τις οποίες οι Κερατιώτες είχαν συχνές επαφές. Αρκετά συχνά λοιπόν αν κάποιος άντρας γινόταν σώγαμπρος (ζούσε στο σπίτι της συζύγου του), αποκτούσε το επώνυμο ή το παρωνύμιο του πεθερού του, μέσω της συζύγου του και αυτό μεταβιβαζόταν και στα παιδιά του. Αυτό βασιζόταν στην ανώτερη κοινωνική τάξη του σογιού του ή μεμονωμένα του πεθερού ή αν ο γαμπρός ήταν ξένος και η «ονοματοθεσία», αυτή γινόταν αυτοβούλως από την ίδια την κοινότητα. Υπάρχουν και παραδείγματα που οι γυναίκες μέσω των παρωνύμιων έχουν ιδρύσει ακόμα και νέα σόγια (Αλεξάκης, 1989, σ.183).

Όλα τα παραπάνω συνοψίζουν την εικόνα που έχει αποτυπωθεί ως τώρα σχετικά με την σημασία που έδιναν και δίνουν ακόμα οι Κερατιώτες στην κοινωνική ανέλιξη, μέσω ένταξης σε ισχυρό σόι, αλλά και στην διαφύλαξή της κοινωνικής τους θέσης. Παράλληλα φαίνεται η δυναμική που έχουν οι γυναίκες στην κοινότητα αυτή, καθώς δεν θεωρούνται ανίσχυρες ή κατώτερες. Αντίθετα αν είναι γυναίκες με ισχυρό χαρακτήρα και μάλιστα εύπορες ή μεγάλου σογιού μπορεί να γίνονται αντιληπτές από την κοινότητα ως ανώτερες από πολλούς άνδρες. Επιπλέον εξαφανιζόταν το «μειονέκτημα» που υπήρχε σε νοοτροπία σε άλλες περιοχές της χώρας και που αφορούσε την μη μεταφορά του επωνύμου / παρωνύμιου, αν μια οικογένεια είχε κόρη, αφού αυτό λυνόταν με τον σώγαμπρο.

Η μελέτη του Αλεξάκη (1989) σχετικά με την κοινωνία της Κερατέας είναι πολύ διαφωτιστική σε ότι αφορά την γυναίκα και παρέχει πολύτιμες πληροφορίες. Ο θεσμός της υιοθεσίας μεταξύ αδελφών, που δεν μπορούσαν να τεκνοποιήσουν, είναι στην ουσία μια προσπάθεια όχι μόνο να μεγαλώσει το σόι, αλλά και να διατηρηθεί και η περιουσία εντός της οικογένειας. Εδώ μπορεί να διακριθεί ένα απομεινάρι της φάρας, όπου το αίμα, η βιολογική δηλαδή ταυτότητα, έχει σημασία και η περιουσία θα πρέπει να μεταφερθεί σε βιολογικό μέλος της οικογένειας. Η υιοθεσία σε ποσοστό 75% γίνεται από την αδελφή της θετής μητέρας και όχι από αδελφή του πατέρα, πράγμα που αναδεικνύει την ισχύ της γυναίκας – μητέρας μέσα στην κοινωνία αυτή (Αλεξάκης, 1989, σ.186).

Η αδελφή και μάλιστα η πρωτότοκη έχει πολύ σημαντική θέση μέσα στα πλαίσια της οικογένειας και μάλιστα δικαιούται υψηλότερα κληρονομικά δικαιώματα από τα άλλα παιδιά, αλλά παράλληλα και υποχρεώσεις προς την οικογένεια (πχ. γηροκόμηση γονέων), καθώς πολλές φορές παραμένει με τον σύζυγό της στην πατρική της οικεία (σώγαμπρος) και έχει ισότιμη θέση με την μητέρα. Μάλιστα μοναχοκόρη με άρρενες αδέρφια μπορεί να λαμβάνει ίσο μερίδιο περιουσίας. Το να απομακρυνθεί η πρωτότοκη κόρη μπορεί να αντιληφθεί από την κοινότητα ως υποτιμητική συμπεριφορά, που μπορεί να σημαίνει πως δεν θα φροντίσει τους γονείς της όταν εκείνοι θα έχουν ανάγκη. Υπάρχει δηλαδή προσβολή του θεσμού της οικογένειας. Μάλιστα η δύναμη που έχει ο θεσμός αυτός αποτυπώνεται σε ένα σπάνιο σύμφωνο του 1864 (σπάνιο αφού οι Μεσογείτες βασίζονταν κυρίως στον λόγο – μπέσα και όχι σε συμβόλαια) από μια γιαγιά προς την ορφανή από γονείς εγγονή της και αναφέρει: «Οφείλουν οι μεν σύζυγοι να σέβονται την προικίσασαν προμήτωρα και να γηροκομήσουν αγωγγύστως, να υπακούουν εις αυτήν, αυτή δε οφείλει να αγαπά τούτους και να διοικήσει φιλοφρόνως» (Αλεξάκης, 1989, σ.483). Επιβεβαιώνεται λοιπόν πως μια γυναίκα και μάλιστα η Μεγάλη Μαμά (Γιαγιά), είχε λόγο μέσα στην οικογένεια και ήταν σε θέση να την διοικήσει.

Όσο αφορά τον γάμο μιας γυναίκας, υπάρχουν πληροφορίες πως οι γυναίκες είχαν το δικαίωμα να αρνηθούν ένα συνοικέσιο οργανωμένο από την οικογένειά της και δεν είναι σπάνιοι οι γάμοι από αμοιβαία συμπάθεια και έρωτα των εμπλεκόμενων. Έτσι έχουμε αρραβώνες, όπου η γυναίκα ήταν ήδη έγκυος. Φαίνεται πως τέτοιες πρακτικές δεν ήταν καταδικαστέες, καθώς έτσι μπορούσε να αποδειχθεί πριν τον γάμο η ικανότητα μιας γυναίκας να τεκνοποιήσει, αλλά και γιατί η αυξημένη αστικοποίηση της Κερατέας γνώρισε μεταπολεμικά νέα ήθη (Αλεξάκης, 1989, σ.511). Ο αρραβώνας με τα δώρα προς την νύφη είχε την έννοια του καταρρώματος και ισχύει ως σήμερα καθώς είναι σημαντικό τελετουργικό πριν τον γάμο.

Οι Κερατιώτες προτιμούσαν να παντρεύουν τις κόρες τους με ντόπιους αν και δεν αποφεύγονταν οι ξένοι, αρκεί να μετακόμιζαν στο χωριό. Αποφεύγονταν οι εργάτες του Λαυρίου για δύο κυρίως λόγους, το χαμηλό κοινωνικό επίπεδο και το χαμηλό προσδόκιμο ζωής των εργατών των μεταλλείων (Αλεξάκης, 1987, σ.199) Αντίθετα ήταν κοινή πρακτική ο γαμπρός ενός κτηματία να είναι αγρότης με ανάλογη περιουσία και όσο αυξανόταν η κοινωνική του θέση, τόσο αυξανόταν και η προίκα. Σε μεγάλο βαθμό η προίκα αφορούσε ελαιόδεντρα και θα έπρεπε και ο γαμπρός να προσφέρει μερίδιο στο νέο σπιτικό και να είναι ικανός να αυξήσει την προίκα που του δινόταν. Σε κάποια σύμφωνα μάλιστα ο γαμπρός λαμβάνει μόνο την επικαρπία και όχι την κυριότητα της περιουσίας. Σε περίπτωση που ο σύζυγος αποβιώσει, η περιουσία επιστρέφει στην γυναίκα (Αλεξάκης, 1987, σ.199).

Εν κατακλείδι για να ειπωθεί πως κάποιος ήταν σεβαστός στην κοινωνία ανεξαρτήτως φύλου έπρεπε να έδινε την εικόνα του νοικοκύρη. Ο άνδρας έπρεπε να βοηθά στην κοινότητα με την συμμετοχή του και η γυναίκα με τη συμβουλή της (Δέδε, 1984, σ.213). Η κοινωνική αλλά και οικονομική καταξίωση είναι μέτρο σεβασμού στην Αρβανίτικη κοινότητα της Κερατέας περισσότερο από καταγωγές ή φύλα.

2.6 Η επιρροή της αστικοποίησης στον ψυχισμό και στις επιλογές των γυναικών της Κερατέας

Οι γυναίκες της Κερατέας με βάση όσα έχουν αναφερθεί, δείχνουν ότι είναι ικανές να πάρουν σοβαρές αποφάσεις που αφήνουν το αποτύπωμά τους αρχικά στην οικογένεια και συλλογικά στην κοινότητα. Οι γυναίκες αυτές σταδιακά απαίτησαν να αναδημιουργήσουν το σπίτι και την οικογένειά τους, ώστε τα παιδιά τους να έχουν σπουδαίο μέλλον και να μην μειονεκτεί η κοινωνική τους θέση έναντι άλλων, όπως των αστών που έρχονταν στο χωριό τους. Το αποτέλεσμα ήταν να αλλάζουν οπτική και προσανατολισμό οι άνθρωποι εντός της οικογένειας, οπότε μοιραία μέσα από τις οικογένειες, που ήταν δομημένη κοινότητα, να αλλάζει και αυτή. Οι γυναίκες έσφιζαν τα δόντια, πείσμωναν και άλλαξαν την μοίρα τη δική τους και των παιδιών τους. Ήταν η κινητήριος δύναμη, από την οποία ενεργοποιήθηκαν πολλές αλλαγές στην ταυτότητα της κοινότητας.

Οι αστοί και λοιποί κρατικοί υπάλληλοι που έρχονταν στο χωριό, έφερναν μαζί και τις γυναίκες τους. Πολλά από αυτά τα ευκατάστατα σπίτια χρειαζόνταν υπηρέτριες και έτσι αρκετές Κερατιώτισσες από τα φτωχά κοινωνικά στρώματα, έμαθαν από πρώτο χέρι και εκ των έσω τον τρόπο λειτουργίας μιας αστικής οικογένειας και τον υιοθέτησαν (Δέδε, 1989, σ.439).

Οι γυναίκες άρχισαν να πραγματοποιούν αλλαγές, ήθελαν να σπουδάσουν και να απαλλαγούν από την σκληρή αγροτική ζωή. Η Βασιλική αυλή γύρω στο 1870 δίνει ώθηση στον να δημιουργηθούν διάφορες κοινωνικές οργανώσεις, πολύ πρωτοπόρες για την εποχή, όπως: Εργαστήριο απόρων γυναικών, Ελληνικές Βασιλικές σχολές χειροτεχνημάτων, Το Λύκειο των Ελληνίδων κλπ.

Έτσι το 1888 ιδρύεται στην Κερατέα η πρώτη σχολή μαθητείας για δαντέλα κοπανέλι, ώστε να αναβιώσει η τέχνη αυτή στην Κερατέα. Η τέχνη αυτή ήταν γνωστή και στις Κυκλάδες και κυρίως την Νάξο, ενώ η παραδοσιακή νυφιάτικη φορεσιά των Μεσογείων διακοσμείται από δαντέλα κοπανέλι. Μια ξένη για το χωριό δασκάλα φθάνει και η σχολή προσελκύει αρχικά 18 κορίτσια 13 ετών και άνω, παρά την αντίθεση των γονέων τους, που όμως κάμφθηκε σύντομα. Τα δίγλωσσα αυτά κορίτσια μαθαίνουν την τέχνη μέσα από την ορολογία, που στην Κερατέα ήταν μια μείξη Ελληνικών, Γαλλικών και της ντόπιας γλώσσας.

Απρόσμενα, το 1889 απαιτείται από την σχολή να εργαστεί εντατικά υφαίνοντας τις κουρτίνες για τον γάμο της πριγκίπισσας Σοφίας και του διαδόχου Κωνσταντίνου. Τα κορίτσια το πρωί πήγαιναν στο σχολείο και μετά δούλευαν ολόκληρο το βράδυ και ως το ξημέρωμα, για να προλάβουν να παραδώσουν την ζήτηση της αυλής. Οι γονείς που στην αρχή είχαν αντιρρήσεις, πήγαιναν στα κορίτσια τους γάλα και κουλούρες στη σχολή, για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν. Το φιλοβασιλικό χωριό θα πρέπει να θεώρησε μεγάλη τιμή την ανάθεση της εργασίας αυτής, για τον γάμο του διαδόχου στη σχολή που πιθανότατα θα εξυψώθηκε στα μάτια των κατοίκων, αφού αργότερα η σχολή αποκτά ως και τριάντα μαθήτριες. Ικανός αριθμός, αν ληφθεί υπόψη ότι το χωριό εκείνη την εποχή είχε περίπου 2000 κατοίκους. Το κορίτσια έπιαναν τα

μαλλιά τους σε πλεξούδες γύρω από το μέτωπό τους και φορούσαν όλες άσπρες ποδιές με κεντημένη την επιγραφή Ελληνική Βασιλική Σχολή (Τσάβες, 1985, σ.102).

Τα υλικά της σχολής έρχονταν απευθείας από το Παρίσι και οι μαθήτριες ήταν τόσο επιδέξιες που έγιναν πολύ γνωστές για την τέχνη τους. Η Τασώ Πετρολιάγκη δούλεψε επαγγελματικά σε αυτή την τέχνη και δεχόταν συνεχώς παραγγελίες για προικιά από όλα τα Μεσόγεια και την Αθήνα. Κάποιες άλλες ικανές μαθήτριες ανοίγουν δική τους σχολή και μεταλαμπαδεύουν την τέχνη, η οποία γίνεται ένα πολύ προσοδοφόρο έσοδο για το χωριό. Η υψηλή τεχνοτροπία των γυναικών προσέλκυσε στο χωριό την Λουκία Ζυγομαλά (σύζυγο του πολιτικού και διπλωμάτη Αντώνιου Ζυγομαλά, οι οποίοι αργότερα δημιούργησαν το λαογραφικό μουσείο Ζυγομαλά), η οποία αναζητούσε την καλύτερη μαθήτρια για να διευθύνει όμοια σχολή στο γειτονικό Κορωπί. Η Ζυγομαλά πουλούσε τα χειροτεχνήματα από την Κερατέα στην οδό βουλής στο κέντρο της Αθήνας (Τσάβες, 1985, σ.101).

Τα κορίτσια αρχίζουν να σταματούν την βαριά εργασία στα χωράφια και στα μεταλλεία και μάθαιναν την τέχνη στο κοπανέλι, που ήταν για εκείνες πολύ πιο ευχάριστη εργασία με μεγαλύτερο κέρδος. Οι γυναίκες στην Κερατέα σε αντίθεση με τα άλλα, πλουσιότερα χωριά των Μεσογείων βγήκαν στην αγορά εργασίας, στο εμπόριο και αυτό ήταν σημαντικός σταθμός για την κοινωνικοποίησή τους, την αστικοποίησή τους και μέχρι ένα βαθμό της χειραφέτησής τους, της επαφής τους με δασκάλες, εμπόρους και πελάτες από άλλες περιοχές. Οι συνθήκες έκαναν τις γυναίκες της Κερατέας πιο εξωστρεφείς και αυτό απέδωσε καρπούς για τις ίδιες. Η φήμη και ο επαγγελματισμός των γυναικών της Κερατέας προσέλκυσε το ενδιαφέρον των συζύγων των Γάλλων μηχανικών των μεταλλείων του Λαυρίου. Έτσι ζητήθηκε σε τεχνίτρια να μεταφερθεί μόνιμα στο Λαύριο για να δουλεύει για τις γυναίκες των διοικητικών υπαλλήλων των Μεταλλείων. Πολλές ακόμα Κερατιώτισσες έγιναν γνωστές δουλεύοντας σε άλλα χωριά των Μεσογείων, όπως στα Καλύβια και το Μαρκόπουλο.

Οι συνθήκες διαμόρφωναν ανέκαθεν την ζωή των Αρβανιτών. Οι γυναίκες επέλεξαν την τέχνη και αυτή αντάμειψε όχι μόνο εκείνες, αλλά και όλο το χωριό, βοηθώντας το δραστικά, ώστε να εξελιχθεί βαθμιαία σε ένα ανταγωνιστικό, αστικό κέντρο της περιοχής.

Φωτογραφία 1. : Ανήλικες Κερατιώτισσες εργαζόμενες στην Γαλλική Εταιρεία – Μεταλλεία Λαυρίου 1900.

Φωτογραφία 2. : Οι πρώτες μαθήτριες της σχολής "Ζυγομαλά" στην Κερατέα.

Στις φωτογραφίες 2. και 3. διακρίνονται οι δυο διαφορετικές διαστάσεις στην Κερατέα. Τα κορίτσια στα Μεταλλεία με την αγροτική περιβολή και τα άλλα με την αστική. Είναι εμφανές, ποιες προοπτικές είχαν τα μεν και τα δε αλλά και πως αυτά θα επηρέαζαν την τοπική κοινωνία, μέσω των αυριανών τους οικογενειών (χωρίς να αναφερθούν τα προβλήματα υγείας και θνησιμότητας των εργατών του Λαυρίου από την τοξική για τους πνεύμονες σκόνη). Θα

πρέπει να σημειωθεί βέβαια, ότι ακόμα και τα κορίτσια που εργάζονταν σκληρά στα μεταλλεία, είχαν επαφή με άλλες ομάδες που ζούσαν και εργάζονταν στο πολυπολιτισμικό Λαύριο. Έτσι ακόμα και εκείνες προσλάμβαναν ερεθίσματα ενός αστικού, βαριά βιομηχανοποιημένου και μοντέρνου περιβάλλοντος.

Η ταυτότητα είναι άμεσα συνδυσασμένη με τις προσλαμβάνουσες συνθήκες και πως οι άνθρωποι αντιδρούν ή δεν αντιδρούν σε αυτές. Τα κορίτσια έκαναν την επανάστασή τους, σε μια συντηρητική κοινωνία με σταδιακή αλλαγή του χαρακτήρα της οικογένειας από αγροτικό σε μεικτό ή σε αστικό. Ακόμα πρέπει να επισημανθεί μέσα από την παραπάνω αναφορά πως το έτος 1888 πολλά κορίτσια τελείωναν το δημοτικό σχολείο. Επομένως ήδη λάμβαναν την συστηματοποιημένη Ελληνική γλώσσα, που την μετέφεραν σπίτι τους και έπειτα στα παιδιά τους. Η αστικοποίηση των γυναικών και η μη χρήση της γλώσσας, η οποία υποχωρεί μπροστά στην κυρίαρχη γλώσσα που είναι απαραίτητη για τις συναλλαγές με προμηθευτές, εμπόρους, πελάτες, ωθεί την γλώσσα σε περαιτέρω υποχώρηση. Όταν αυτό μάλιστα συμβαίνει από τις γυναίκες, που είναι οι κατεξοχήν θεματοφύλακες της ταυτότητας μιας ομάδας, όπως οι κάτοικοι της Κερατέας, το φαινόμενο της υποχώρησης πολλαπλασιάζεται.

Ο Δήμος Κερατέας ίδρυσε το 2006 τον σύλλογο «Δημοτική παραδοσιακή σχολή Κερατέας - Το Κοπανέλι» με αρχικά 40 γυναίκες μέλη (Δημοτική παραδοσιακή σχολή Κερατέας "Το Κοπανέλι". 2024). Οι σημερινές γυναίκες της σχολής αυτής στην Κερατέα δεν είναι μόνο φύλακες της γνώσης της απαιτητικής αυτής τέχνης, αλλά κρατούν και μεταδίδουν την γνώση της κουζίνας της Κερατέας και άλλων τοπικών πολιτισμικών αξιών όπως διοργάνωση και αναβίωση εθίμων και χειροτεχνημάτων. Εκτός από την Δημοτική Σχολή, σήμερα στην Κερατέα λειτουργεί από το 1990 το Λύκειο των Ελληνίδων που έχει πλούσια και αδιάκοπη δράση, διασώζοντας και ερευνώντας την παράδοση της πόλης με ευθύνη. Οι δράσεις αφορούν κυρίως την τοπική παράδοση (χορευτικά τμήματα, ενημερωτικές παρουσιάσεις όπως αυτή της νυφιάτικης φορεσιάς σε τοπικά δημοτικά σχολεία), αλλά και τις γυναίκες ειδικότερα όπως ενημερώσεις για τον καρκίνο του μαστού κλπ.

Επομένως ο ρόλος της γυναίκας στην Κερατέα ήταν διπλός, όσο αφορά την παράδοση, την ταυτότητα και την γλώσσα. Από την μία πλευρά οι γυναίκες είναι εκείνες που μεταδίδουν τις αξίες και την παράδοση, είναι εκείνες που διευθύνουν τις υποθέσεις του σπιτιού και όταν φθάνουν στο ανώτατο αξίωμα να γίνουν γιαγιάδες, οι συμβουλές τους έχουν μεγάλη αξία, αφού ήταν υπεύθυνες για την διαπαιδαγώγηση των παιδιών όταν οι γονείς ήταν στα χωράφια ή αργότερα σε άλλες εργασίες. Από την άλλη πλευρά, βλέπουμε πως οι γυναίκες συνέβαλαν σε αρκετά μεγάλο βαθμό στην υποχώρηση της γλώσσας, επιζητώντας καλύτερες προοπτικές για τις ίδιες, τα παιδιά τους και καλύτερη αντιμετώπιση έναντι των αστών. Οι γυναίκες δούλεψαν σαν υπηρέτριες σε αστούς, μαθήτευσαν σε σχολές χειροτεχνημάτων, γυρίζοντας την πλάτη στον ανήλεη αγροτικό τρόπο ζωής αλλά και στην δουλική εργασία των μεταλλείων. Ενώ λοιπόν από την μια είναι οι θεματοφύλακες αξιών, ηθών, εθίμων, παραδόσεων μέχρι και σήμερα - και αυτό το ομολογούν και οι άντρες - από την άλλη άρχισαν να μην μιλούν την γλώσσα στο σπίτι. Με αυτό τον τρόπο συνέβαλαν στην υποχώρηση της γλώσσας, θέλοντας όμως να οπλίσουν τα

παιδιά τους, καθώς όπως παρατηρήθηκε, ιστορικά η κοινωνική θέση για την Κερατέα είναι υψίστης σημασίας.

2.7 Η τοπική κουζίνα ως μέσο διατήρησης της γλώσσας και της ταυτότητας

Η ορολογία της Αρβανίτικης κουζίνας επιζεί ως σήμερα με λέξεις αυτούσιες που δεν έχουν εξελληνιστεί. Τα ζυμαρικά γκόγκλιες, η πίτα μουσούντα, και άλλα παρασκευάσματα, που φτιάχνουν στα γρήγορα οι νοικοκυρές, είναι μόνο μερικά από αυτά. Τα ντόπια εδέσματα γίνονται ξανά βασικά πιάτα στην εστίαση, όπως το αρβανίτικο τηγανόψωμο και το συκώτι με κρεμμύδια, ενώ η προβατίνα και η ρετσίνα δεν είναι πια για τους Αθηναίους επισκέπτες φαγητό των φτωχών, αλλά μόδα που κατακλύζει κάθε Κυριακή τις ταβέρνες των Μεσογείων (Κωνσταντινίδου, 2022).

Η σύνδεση της κουζίνας και του ρόλου των γυναικών ενώ μπορεί να θεωρηθεί εν γένει ως καταπίεση για τις γυναίκες ως στερεότυπο (Συμβούλιο της Ευρώπης - Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 2024), θα πρέπει στην περίπτωση που εξετάζουμε τουλάχιστον, να γίνει μια διάκριση για την δύναμη που φέρουν οι γυναίκες ως φορείς διάσωσης του στοιχείου αυτού της ταυτότητας της Κερατέας. Η παρασκευή ντόπιων, παραδοσιακών εδεσμάτων της πόλης είναι συχνά συνδεδεμένο με έθιμα ή εποχές του χρόνου. Έτσι κάθε φορά, οι πρακτικές αυτές λαμβάνουν την μορφή τελετουργικού και επομένως είναι κομμάτι του πολιτισμού της πόλης. Ένα πιάτο εδέσματος του πολιτισμού της κοινότητας είναι σε θέση να τονώσει το αίσθημα του «ανήκειν» στα άτομα της κοινότητας (Beoku, 1995, σ.535).

Η παρασκευή ενός πιάτου συχνά συνοδεύεται και με αφήγηση κάποιας παλιάς πρακτικής σε σχέση με το φαγητό ή ιστορίας για το πώς «έφτιαχνε η γιαγιά το ίδιο πιάτο, πως έβρισκε υλικά» κλπ. Με αυτό τον τρόπο μπορεί να μεταφέρονται και αλλοτινές μνήμες στην νεότερη, «ψηφιακή» γενιά. Πρωταρχικής σημασίας για την κουζίνα της Κερατέας είναι η πρώτη ύλη που αντανάκλούσε στην λιτοδίαιτη αγροτική ζωή των κατοίκων. Λάδι, κρασί και σάρι ήταν τα πολύτιμα αγαθά της γης αυτής και οι συνταγές ήταν καμωμένες από λίγα και εκλεκτά υλικά. Οι συνταγές περνούσαν από μάνα σε κόρη ή νύφη ως σήμερα δια στόματος και σπάνια θα βρει κανείς καταγεγραμμένες παλιές συνταγές (Πολιτιστικός σύλλογος Σπάτων, 2024). Η κουζίνα παράλληλα μπορεί να εξεταστεί και από το φαινόμενο της κοινωνικοποίησης των γυναικών - εκτός από την διαφύλαξη της ταυτότητας - τουλάχιστον τα παλιότερα χρόνια. Οι νοικοκυρές φρόντιζαν να υπάρχει καθημερινά φρέσκο ψωμί στο σπίτι και γι' αυτό συνήθως όταν κάποια ετοιμαζόταν να ψήσει, μαζεύονταν και άλλες γυναίκες, γειτόνισσες ή συγγενείς και έψηναν παρέα τα καρβέλια τους. Με την μάζωξη αυτή, οι γυναίκες συνδύαζαν τις δουλειές του σπιτιού με την διασκέδασή τους (Κωνσταντινίδου, 2022). Τα καλοκαίρια ανάμεσα στο θέρος και τον τρύγο, οι οικογένειες μετακόμιζαν στην κυριολεξία στην παραλία της Κακής Θάλασσας που βρίσκεται κοντά στην Κερατέα. Εκεί έστηναν καλύβες και περνούσαν μια θερινή ανάπαυλα. Οι γυναίκες θυμούνται ακόμα τα πεπόνια και

τους καφέδες με τα γλυκανισάτα παξιμάδια που έφτιαχναν για να τους κρατούν συντροφιά τα απογεύματα μπροστά από την θάλασσα μαζί με τις γειτόνισσες τους (Κωνσταντινίδου, 2022).

Κάποιες από τις πολύ γνωστές λέξεις εντός της κοινότητας που διατηρούν την γλώσσα στην κουζίνα είναι οι παρακάτω:

Μεσάλα: Καθαρή πετσέτα για τα ψωμιά.

Μόκρα: Μυλόπετρες για άλεσμα σταριού στο σπίτι.

Κοσόνα: Λαμπρόψωμο κεντητό με Πασχαλινά αυγά.

Μπόσκα: Αγριοκρέμμυδο.

Γκόγκλιες: Ζυμαρικά σε σχήμα χοντρού μακαρονιού.

Πουπέκι: Γαλατόπιτα γλυκιά, χωρίς φύλλο.

Κιούλι: Μουσταλευριά.

Μουσέντα / Μουσούντα: Σπανακόπιτα χωρίς φύλλο.

Λαθούρι: Φάβα.

Πλιατέτσι: Είδος ψωμιού.

(Πολιτιστικός σύλλογος Σπάτων, 2024)

2.8 Οι λόγοι της υποχώρησης της γλώσσας

Οι λόγοι για την υποχώρηση των Αρβανίτικων στα Μεσόγεια αντιστοιχούν σε αυτούς που παραθέτουν οι Τσίγκου & Λίβας (2019) και είναι οι παρακάτω:

- Μετάδοση της γλώσσας από γενιά σε γενιά.
- Απόλυτο αριθμό ομιλητών.
- Ποσοστό των ομιλητών σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού.
- Χρήση της γλώσσας στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα.
- Αντίδραση μπροστά σε νέους τομείς και μέσα επικοινωνίας.
- Διαθεσιμότητα του υλικού εκμάθησης και διδασκαλίας των γλωσσών.
- Στάση και γλωσσικές πολιτικές του κράτους και των θεσμών.
- Στάση των μελών της κοινότητας απέναντι στη γλώσσα τους.
- Μορφή και ποιότητα του γλωσσικού υλικού.

(Τσίγκου & Λίβας, 2019, σ.70).

Στην Κερατέα η μετάδοση της γλώσσας σταμάτησε και σαν επακόλουθο ο αριθμός των ομιλητών ελαχιστοποιήθηκε. Σαφώς και δεν έγινε χρήση της γλώσσας σε οποιοδήποτε τομέα ή σε μέσα επικοινωνίας όπως και δεν υπήρξε μαθησιακό υλικό εκτός από ένα λεξικό : Αρβανίτικο Λεξικό – Το γλωσσικό ιδίωμα της Κερατέας (Τσοπάνης, 2010). Τα ίδια τα μέλη της κοινότητας υποβίβασαν σταδιακά την γλώσσα τους με αποτέλεσμα αυτή να τεθεί στο περιθώριο. Η μόνη εξαίρεση είναι κάποιες ενέργειες από τον πρώην Δήμο

Κερατέας που έγιναν για να αναδείξουν την Αρβανίτικη ταυτότητα . Αυτές οι ενέργειες αφορούν εκδηλώσεις και εκδόσεις βιβλίων (όπως το λεξικό που αναφέρθηκε) σχετικών με την ταυτότητα και ενίοτε εμπεριεχομένης και της γλώσσας.

Οι παραπάνω λόγοι οδήγησαν τους Κερατιώτες να υιοθετήσουν αποκλειστικά την κυρίαρχη Ελληνική γλώσσα για λόγους κυρίως κοινωνικούς και οικονομικούς. Η Αστικοποίηση και η οικονομική – βιομηχανική ανάπτυξη επέδρασαν σε πολύ μεγάλο βαθμό στο γεγονός της χρήσης της Ελληνικής μόνο. Η κοινωνική καταξίωση και η οικονομική επιφάνεια θεωρήθηκε πως δεν μπορούν να συνάδουν με τα Αρβανίτικα και έτσι οι ομιλητές δεν πέρασαν τα Αρβανίτικα στα παιδιά τους. Η μη μετάδοση στην επόμενη γενιά είναι ο πιο σημαντικός λόγος για τον θάνατο μιας γλώσσας (Τσίγκου & Λίβας, 2019, σ.74). Γενικότερα σε περιπτώσεις που υπάρχει διγλωσσία, υφίσταται η συνύπαρξη δυο ποικιλιών. Την υψηλή και την χαμηλή ποικιλία. Βασική τους διαφορά είναι πως κάθε ποικιλία χρησιμοποιείται από τους ομιλητές σε άλλες περιστάσεις. Στην περίπτωση που εξετάζεται, η κοινή Ελληνική είναι η υψηλή γλωσσική ποικιλία αφού χρησιμοποιούταν σε επίσημες περιστάσεις, όπως τα επιστημονικά άρθρα, οι πολιτικές ομιλίες, ο τύπος και άλλα. Αντίθετα, τα Αρβανίτικα ήταν η χαμηλή ποικιλία και οι Κερατιώτες την χρησιμοποιούσαν για μεταξύ τους φιλικές συνομιλίες. Η χρήση της χαμηλής σε μια επίσημη περίπτωση θα μπορούσε να φέρει τον ομιλητή σε δυσμενή θέση (Αρχάκης & Κονδύλη, 2011, σ.100). Η ζωτικότητα λοιπόν της Αρβανίτικης γλώσσας φαίνεται πως δεν ήταν υψηλή και για αυτό οδηγήθηκε σε υποχώρηση. Με τον όρο αυτόν εννοείται το κύρος και η αποδοχή που αποδίδεται στην γλώσσα ή γλώσσα μιας ομάδας (Liu et al., 2018, σ.274).

2.9 Προϋπόθεση ύπαρξης γλώσσας για την ανάδειξη ταυτότητας

Η γλώσσα είναι ένας από τους παράγοντες για την αναγνώριση της ταυτότητας και του πολιτισμού μιας ομάδας. Η γλώσσα είναι αυτή που συνδέει όχι μόνο τα μέλη – ομιλητές μεταξύ τους, αλλά και τα μέλη με τις ρίζες τους. «Πρόκειται για ένα από τα στοιχεία αναγνώρισης της συλλογικής ταυτότητας μιας κοινότητας και όχι το μοναδικό» (Τσίγκου & Λίβας, 2019, σ.26). Υπάρχουν ακόμα πολλά στοιχεία που συνθέτουν την ταυτότητα σε μια ομάδα ανθρώπων, όπως αξίες, συνήθειες, εμπειρίες, παραδόσεις, θρησκεία, πολιτική ιδεολογία, ηλικία και άλλα. Η αποκλειστική χρήση των Ελληνικών στις Αρβανίτικες κοινότητες των Μεσογείων, επηρέασε μόνο το γλωσσικό κομμάτι την Αρβανίτικη ταυτότητας και όχι το «όλον» της ταυτότητας (Τσίγκου & Λίβας, 2019, σ.55).

Τα Αρβανίτικα είναι ένα από τα στοιχεία της ταυτότητας της Κερατέας αλλά ο πολιτισμός της δεν ταυτίζεται απόλυτα με την γλώσσα αυτή αφού για παράδειγμα τα έθιμα που συνεχίζουν να υπάρχουν στην πόλη, είναι κομμάτια του πολιτισμού της είτε όσοι λαμβάνουν μέρος σε αυτά γνωρίζουν Αρβανίτικα είτε όχι. Οι κάτοικοι της Κερατέας και των Μεσογείων γενικότερα, μείωσαν την αξία της γλώσσας τους με αποτέλεσμα αυτή να είναι ένα βήμα πριν χαθεί

οριστικά. «Αν τα μέλη μίας κοινότητας θεωρήσουν πως η γλώσσα τους, δεν είναι πια αποτελεσματική σε σχέση με τους τιθέμενους στόχους ή ότι δεν κρίνεται πια αναγκαία η διάκριση τους από άλλες κοινότητες, είναι πολύ πιθανό να την αφήσουν άνεργη και να συμβάλλουν έτσι στην εξαφάνιση της» (Τσίγκου & Λίβας, 2019, σ.55). Αν κάτι τέτοιο συμβεί σε μια ομάδα - αλλάξουν δηλαδή τα Αρβανίτικα τοπωνύμια που υπάρχουν ακόμα, χαθούν και δεν μεταφερθούν τα ψήγματα της γλώσσας στην επόμενη γενιά - αυτό θα είναι ένα πλήγμα για την ταυτότητα τους. Αν όμως η γλώσσα λάβει συμβολικό χαρακτήρα για τη κοινότητα αυτή, θα διατηρηθεί ένας σημαντικός παράγοντας τη ταυτότητάς τους (Τσίγκου & Λίβας, 2019, σ.53).

Συμπεράσματα

Σύμφωνα με όσα παρατέθηκαν ως τώρα και σε συνάρτηση με τα δεδομένα που απέδωσαν τα ερωτηματολόγια της έρευνας, θα εξαχθούν κάποια συμπεράσματα για την υποχώρηση της Αρβανίτικης γλώσσας στην Κερατέα αλλά και την θέση της γυναίκας μέσα στην κοινότητα αυτή.

Οι επαφές των κατοίκων της Κερατέας με άλλες ομάδες, το κοινωνικοοικονομικό μοντέλο της πόλης της Κερατέας που άλλαξε άρδην μεταπολεμικά και η ανάγκη για οικονομική επιφάνεια, κοινωνική ανέλιξη και κύρος πρόσταζε την προσαρμογή στην κυρίαρχη γλώσσα. Έτσι υπήρξε η προσήλωση στην εκπαίδευση – προτυποποίηση των τέκνων των οικογενειών της κοινότητας της Κερατέας. Αυτό αφορά και τα δύο φύλα, με μια μεγαλύτερη τάση προς τις κόρες των οικογενειών που οι σπουδές τους έγιναν πιο επιτακτικές από αυτές των γιων. Πιθανόν οι σπουδές της κόρης έχουν αντικαταστήσει σε μεγάλο βαθμό την έννοια της προίκας.

Η καθηγήτρια – εικαστικός Δημοπούλου σε σχέση με τα φύλα στην Κερατέα δηλώνει σχετικά με το κλίμα που συνάντησε όταν ήρθε διορισμένη στην Κερατέα την δεκαετία του 1990: «...Βρήκα παγιωμένες απόψεις για ανώτερα και κατώτερα φύλα», «...παραδόσεις αναλλοίωτες και ασφυκτικές, όλα αυτά τα είδα σαν ασήκωτα βαρίδια στους τρυφερούς ώμους των παιδιών μου (τους μαθητές της» (Δημοπούλου, προσωπική επικοινωνία, Φεβρουάριος 5, 2024). Τα πράγματα μοιάζουν πως έχουν αλλάξει όσο αφορά τη θέση των γυναικών στην Κερατέα αφού μέσα από τα ερωτηματολόγια της έρευνας φαίνεται ενισχυμένη από όλες τις απόψεις. Από την άλλη μεριά, δεν έχουν φτάσει στο επίπεδο που εκείνες επιθυμούν όσο αφορά στην ισότητα των φύλων αλλά και σε διάφορους άλλους τομείς, όπως το μισθολογικό χάσμα έναντι των ανδρών. Δηλώνουν σε υψηλά ποσοστά πως δεν έχουν νιώσει μειονεκτικά εξαιτίας του φύλου τους μέσα στην κοινότητα. Λαμβάνουν όμως αποφάσεις ή έχουν τον πρώτο λόγο για πολλά και σοβαρά θέματα εντός της οικογένειάς τους και 90,9% των γυναικών της Κερατέας δηλώνουν δυναμικά άτομα, εργάζονται σε πολύ μεγάλα ποσοστά ενώ δηλώνουν πως η οικογένεια είναι το κέντρο του κόσμου τους.

Στην έρευνα έγινε προσπάθεια εστίασης στην πιο ενεργή γενιά της πόλης που σε πολύ μεγάλο ποσοστό συνεχίζει να διαμένει στην πόλη. Οι άνθρωποι που στόχευσε η έρευνα με εύρος ηλικίας κυρίως 28-45 ετών, εργάζονται, δημιουργούν οικογένειες και γνωρίζουν ακόμα κάποιες φράσεις, κάποιες λέξεις από την Αρβανίτικη γλώσσα όπως φάνηκε από τα ερωτηματολόγια. Τα ψήγματα της γλώσσας σε συνδυασμό με τα έθιμα της πόλης είναι αυτά που αν δεν μεταδοθούν με επιτυχία στην παρούσα χρονική συγκυρία, η ταυτότητα θα χάσει ένα σημαντικό πυλώνα της και θα κινδυνεύσει περαιτέρω. Οι όποιες ελπίδες για διατήρηση έστω της υπάρχουσας κατάστασης στηρίζονται στα μεγάλα ποσοστά των δύο φύλων που φαίνεται μέσα από τα ερωτηματολόγια πως έχουν επαφή με λέξεις και εκφράσεις της γλώσσας και τις χρησιμοποιούν στην καθημερινότητά τους ενώ πάλι σε πολύ μεγάλα ποσοστά θέλουν την

επαφή αυτή να την έχει και η επόμενη γενιά. Δεν υπάρχει βέβαια καμία συστηματοποίηση στο λεξιλόγιο αυτό, καθώς οι ερωτώμενοι αποτύπωσαν τις λέξεις και εκφράσεις που γνωρίζουν όπως τις έχουν συγκρατήσει από μετάδοση προφορικού λόγου. Έτσι συχνά η ίδια λέξη έχει αρκετές παραφθορές.

Βασικό μέρος του Αρβανίτικου λεξιλογίου των γυναικών πάντως φαίνεται πως αφορά βασικές ανάγκες, όπως «θα φας;» «θα κοιμηθείς;». Οι λέξεις και οι εκφράσεις που γνωρίζουν οι γυναίκες είναι ότι έχει απομείνει από την γλώσσα, ενώ αποτελούν για εκείνες ακούσματα και συναισθηματικές μνήμες της παιδικής τους ηλικίας, καθώς είναι ειπωμένες από αγαπημένα πρόσωπα όπως γιαγιάδες και παππούδες. Έτσι είναι πιθανόν να θέλουν να μεταδώσουν περισσότερο το συναίσθημα και το βίωμα στην επομένη γενιά. Όποια και αν είναι η αιτία το αποτέλεσμα θα είναι πως με αυτό τον τρόπο είναι δυνατόν στο μέλλον να μεταφερθούν και τα θραύσματα της Αρβανίτικης γλώσσας. Οι γυναίκες στην Κερατέα φαίνεται πως προτιμούν τη χρήση της κυρίαρχης Ελληνικής γλώσσας σε λίγο μεγαλύτερο βαθμό από τους άνδρες, ειδικά όταν συνομιλούν με άτομα διαφορετικού υποβάθρου, ώστε να διατηρήσουν το κοινωνικό τους γόητρο αλλά και ως αντίδρασή τους, ώστε να μην εκλαμβάνονται ως υποδεέστερες κοινωνικά καθώς εκτός από την έμφυλη διάκριση στις δυτικές κοινωνίες οι ποικιλίες αγροτικών περιοχών έχουν αρνητική αποτίμηση σε σχέση με αυτές των αστικών.

Αντίθετα οι άνδρες χρησιμοποιούν λέξεις της Αρβανίτικης γλώσσας (κυρίως βωμολοχίες) ακόμα και με άτομα που δεν έχουν ανάλογο υπόβαθρο, σε μια προσπάθεια εκδήλωσης χαρακτηριστικών καλυμμένου γοήτρου, όπως η σκληρότητα και η τραχύτητα, τα οποία είναι επιθυμητά μεταξύ των ανδρών της κοινότητας. Αυτό συμβαίνει γιατί χρησιμοποιούν τις λέξεις σαν αγκυρό ώστε να νιώσουν μέλη μιας ομάδας με κοινά τραχιά χαρακτηριστικά. Σε αυτό συνηγορεί και το γεγονός πως οι περισσότεροι έχουν μάθει τις λέξεις αυτές σε μεγάλο βαθμό από το φιλικό περιβάλλον σε αντίθεση με τις γυναίκες όπου βασικό ρόλο έπαιξαν οι παππούδες - γιαγιάδες.

Η παρατήρησή αυτή, έχει βάση την έρευνα του Trudgill στο Νόριτς της Αγγλίας 1974 – 1975, εφόσον θεωρείται ότι λαμβάνουν χώρα παρόμοια μοτίβα συμπεριφοράς (Αρχάκης & Κονδύλη, 2011, σ.71). Κάτι αντίστοιχο πάντως συμβαίνει και με την έρευνα της Milroy στο Μπέλφαστ (Αρχάκης & Κονδύλη, 2011, σ.75). Στην έρευνα αυτή γίνεται ανάδειξη της σπουδαιότητας των κοινωνικών δικτύων. Ανάλογη σημασία με τους Ιρλανδούς δίνουν και οι Αρβανίτες σε πυκνά και πολυνήματα κοινωνικά δίκτυα στην κοινότητά τους. Ακόμα ένα παρεμφερές χαρακτηριστικό της έρευνας αυτής με την Κερατέα, είναι πως αν κάποιος συναναστρέφεται με μια ομάδα που κάνει χρήση λέξεων και εκφράσεων της γλώσσας είναι πιθανό να επηρεαστεί και να μιλά ανάλογα ώστε να γίνει αποδεκτός στην ομάδα αυτή αλλά και να διατηρήσει τους δεσμούς του με αυτήν (Αρχάκης & Κονδύλη, 2011, σ.77).

Φαίνεται πως ο πυρήνας της ταυτότητας στην Κερατέα δεν έχει αλλάξει. Ο συντηρητισμός, ο καθωσπρεπισμός, η προσήλωση στην οικογένεια, στις παραδόσεις και στο κοινό καλό της κοινότητας (πχ. συλλογικός αγώνας έναντι

ΧΥΤΑ, επιτυχημένοι συνεταιρισμοί), μαχητικότητα όταν προκληθεί η κοινότητα, η προσήλωση στην διατήρηση της κοινωνικής θέσης ή ανόδου αυτής, οι άγραφοι νόμοι του κοινωνικού στίγματος, συνεχίζουν να υπάρχουν στις ημέρες μας αμείωτα και ζώντα.

Παρά την απώλεια της διαλέκτου και την στάση των κατοίκων ως προς αυτή, έχουμε πολύ συχνά επαναφορά της Αρβανίτικης ταυτότητας στο προσκήνιο από τους Κερατιώτες για να δηλώσουν ορισμένα χαρακτηριστικά τους. Πολύ χαρακτηριστικό γεγονός είναι, όταν το έτος 2010 και για 128 ημέρες η Κερατέα γίνεται γνωστή σε όλη την Ευρώπη σε έναν αγώνα ενάντια στις δυνάμεις καταστολής του κράτους, για το θέμα της χωροθέτησης της νέας χωματερής των Αθηνών στην Κερατέα. Οι κάτοικοι δεν συμφωνούν και εστιάζουν αμέσως και αυθόρμητα στην ταυτότητα τους ως Αρβανίτες, ως μαχητές δηλαδή και πεισματάρηδες, σε μια προσπάθεια να προκαλέσουν το αίσθημα του αντιπάλου.

Τα πανό του αγώνα ενάντια στην χωματερή αναγράφουν:

«Δεν σκύβουμε το κεφάλι - Είμαστε Αρβανίτες».

«Θα μας φάτε το μούτι».

«Όχι στη χωματερή, είμαστε Αρβανίτες! Είμαστε οπλισμένοι με πείσμα. Νομίζετε ότι θα μας λυγίσετε; Θα μας φάτε το μούτι!». (Παπαδόπουλος, 2014).

Ένα σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από την έρευνα, είναι πως και τα δύο φύλα πιστεύουν πως υπάρχει ιδιαίτερη ταυτότητα στην Κερατέα η οποία αξίζει να διασωθεί ενώ παράλληλα, υπάρχει η διάθεση σε πολύ μεγάλα ποσοστά και στα δύο φύλα για μετάδοση της κουλτούρας στην επόμενη γενιά. Ο μαθηματικός και συγγραφέας Ιατρού αναφέρει σχετικά με την ταυτότητα: «Σίγουρα υπάρχει ιδιαίτερη αρβανίτικη ταυτότητα στον σκληρό πυρήνα της πόλης της Κερατέας, όχι όμως στους πενήντα και πλέον οικισμούς της. Δεν είναι τυχαίο ότι υπάρχουν και σύλλογοι χορού (Λύκειο Ελληνίδων, Απόλλων, Ηγέχορος) με πολλά νέα παιδιά να ασχολούνται. Τα τραγούδια «Ντο τα πρες κοτσίδεται», «Ρα καμπάνα Παπαντίσε», που καμία σχέση δεν έχουν με την εποχή μας, δεν είναι κιόλας αριστουργήματα, δημιουργούν ακόμα και σήμερα ευφορία στους νέους, μόνο και μόνο γιατί είναι ένα νήμα με τους μακρινούς προγόνους μας που μας δένει. Η προ-νεωτερική αρβανίτικη κοινωνία του 19ου αιώνα της Κερατέας Μεσογείων είναι εδώ. Δεν ξέρω όμως για πόσα χρόνια ακόμη» (Ιατρού, προσωπική επικοινωνία, Ιανουάριος 6, 2024).

Είναι γεγονός πως πρώτοι από όλους, τα ίδια τα μέλη της κοινότητας πρέπει να ενδιαφερθούν για την ταυτότητά τους ώστε αυτή να διασωθεί (Τσίγκου & Λίβας, 2019, σ.34). Σε αυτό συμφωνεί και ο Θεολόγος - Γεν. Αρχιερατικός Επίτροπος Ι. Μητροπόλεως Μεσογαίας και Λαυρεωτικής Π. Αγγελής αφού αναφέρει: «Οι γηγενείς κάτοικοι της Κερατέας και ευρύτερα των παλαιών χωριών – νυν πόλεων των Μεσογείων, μέχρι τα τέλη του 20ου αιώνα, μετέφεραν αδιάσπαστα τις παραδόσεις των προηγούμενων γενεών στις επόμενες. Η «παραδόση» και «παραλαβή» των στοιχείων αυτών δεν γίνεται κατά παραγγελία, ούτε υπό πίεση χρόνου. Στην εποχή μας δεν υπάρχει πλέον η άνεση για χρόνο επικοινωνίας.

Τα παιδιά, με την άκριτη χρήση των νέων τεχνολογιών, έχουν απομονωθεί από τους μεγαλύτερους και έτσι χάνονται οι ευκαιρίες μετάδοσης των στοιχείων της ιστορίας και κατά συνέπεια της παράδοσης. Πολλές φορές δεν υπάρχει και η απαιτούμενη διάθεση για τέτοιες συζητήσεις» (Αγγελής, προσωπική επικοινωνία, Φεβρουάριος 7, 2024).

Βασικοί φορείς της μετάδοσης της ταυτότητας και ψηγμάτων της γλώσσας στα παιδιά σήμερα είναι οι πολιτιστικοί σύλλογοι και φορείς. Πάνω σε αυτό η χοροδιδάσκαλος στο Λύκειο Ελληνίδων Κερατέας, αναφέρει: «Κατά τη γνώμη μου το 80% των παιδιών που ασχολείται με την παράδοση δείχνει μεγάλο ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου μας και μέσα στα χρόνια αποκτά γνώσεις για τον τοπικό Αρβανίτικο χαρακτήρα τόσο σε χορευτικό επίπεδο όσο και σε ενδυματολογικό. Οι μαθητές του Λυκείου μας έχουν τη δυνατότητα να περιηγηθούν σε πλούσιο φωτογραφικό αρχείο του 20ου αιώνα, αλλά και να γνωρίσουν το ένδυμα της περιοχής μέσα από τις αυθεντικές φορεσιές - κειμήλια που διαθέτει η συλλογή της ιματιοθήκης μας. Οι αντιδράσεις των παιδιών συνήθως είναι ενθουσιώδεις μετά από τέτοιου είδους περιηγήσεις. Φυσικά, πάντα υπάρχουν και οι εξαιρέσεις. Οι γενιές αλλάζουν και το ενδιαφέρον για το "παλιό" στοιχείο χάνεται μέσα στο χρόνο» (Πετρολιάγκη, προσωπική επικοινωνία, Ιανουάριος 23, 2024).

Οι σύλλογοι ή και μεμονωμένα άτομα, προσπαθούν σήμερα ώστε να μεταδοθεί ο πλούτος της καταγεγραμμένης λαϊκής παράδοσης και ιστορίας. Αυτό αναβίωσε το ενδιαφέρον των νεότερων ανθρώπων για να σωθεί σαν σε κιβωτό ότι μπορούσε να βρεθεί από πηγές και από ανθρώπους της γενιάς εκείνης, που λίγο πριν φύγει φρόντισε να μεταδώσει πολιτιστικό πλούτο, παράδοση, ιστορίες, τραγούδια, κουζίνα, τέχνες κλπ. Έχει επανέλθει έτσι, ένα είδος νοσταλγίας για την παράδοση και οι πολιτισμικοί σύλλογοι αλλά και όποιο ανάλογο δρώμενο, έχουν πολύ μεγάλη συμμετοχή, είτε σε μέλη είτε σε συμμετέχοντες. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι σε συντριπτικά ποσοστά τα μέλη αλλά και οι συμμετέχοντες είναι γένους θηλυκού όπως φαίνεται από τα ερωτηματολόγια αλλά και όπως μαρτυρά η Δασκάλα και Πρόεδρος του Δ.Σ. της «Χρυσής Τομής»: «Από το 2000 ιδρύθηκε πρώτα το παράρτημα του Λυκείου Ελληνίδων Κερατέας. Αργότερα ο χορευτικός -λαογραφικός σύλλογος Απόλλωνας και μετά ο χορευτικός - λαογραφικός σύλλογος Ηγέχορος. Αυτοί οι σύλλογοι υφίστανται μέχρι και σήμερα, έτος 2024. Είναι πολύ σημαντικός ο ρόλος τους στη διάδοση και διάσωση του πολιτισμού της Κερατέας με πάρα πολλές εκδηλώσεις. Ιδρυτές και των τριών συλλόγων είναι γυναίκες. Σε μια πατριαρχική δομή της οικογένειας, πιθανόν να ήταν η ανάγκη των γυναικών να βγουν και να δραστηριοποιηθούν έξω από το ρόλο που είχαν στο σπίτι. Τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου είναι γυναίκες», «...Στον πολιτιστικό σύλλογο ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ συμμετέχουν στο συμβούλιο άντρες αλλά στις εκδηλώσεις που γίνονται κατά πλειοψηφία παρευρίσκονται γυναίκες. Ο ρόλος των γυναικών της Κερατέας στη διάδοση και τη διάσωση του πολιτισμού είναι καθοριστικός. Είναι εκείνες που κουβαλούν «άνισα» (σε σχέση με τους άντρες) αλλά με αυταπάτηση αυτή την ευθύνη» (Συρίγου, προσωπική επικοινωνία, Ιανουάριος 8, 2024).

Βασικός κίνδυνος για την κατάρρευση της εναπομένουσας ταυτότητας και κουλτούρας, αναγνωρίζεται και από τα δυο φύλα η συνένωση των Δήμων και η περαιτέρω αστικοποίηση και ανάπτυξη της Ανατολικής Αττικής. Η Καλλικρατική συνένωση του Δήμου Κερατέας με τον Δήμο Λαυρίου, σε συνδυασμό με την οικονομική και υγειονομική κρίση των τελευταίων ετών, έφεραν την άλλοτε τάχιστα αναπτυσσόμενη Κερατέα των δεκαετιών 1990 – 2000 σε οικονομικό, πνευματικό, εμπορικό μαρασμό και δυσπραγία. Οι δεκάδες εκδόσεις βιβλίων σχετικά με την Κερατέα και τον πολιτισμό της, τα οποία έλαβαν σάρκα και οστά από συλλόγους (κυρίως από τον Σύνδεσμο Πνευματικής και Κοινωνικής Δραστηριότητας ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ) ή και ιδιώτες σε συνεργασία με τον Δήμο Κερατέας, έπαψαν μετά την ένωση των δήμων. Αυτά έχουν σαν συνέπεια, η πόλη να κατακλειστεί από εσωστρέφεια σε μια διαδικασία ζυμώσεων και επαναπροσδιορισμού του χαρακτήρα της. Παρόλα αυτά οι σύλλογοι και οι άνθρωποι της κοινότητας κάνουν το καλύτερο δυνατό για να προωθηθεί η εδραίωση της ταυτότητας των κατοίκων εν μέσω αυτού του κλίματος. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον η κοινότητα εμφανίζει την ανάγκη μέσα από τα μέλη της, να αναδείξει την ταυτότητα των Κερατιωτών. Πιθανόν λοιπόν αυτός είναι ακόμα ένας λόγος για την τάση επαναφοράς της παράδοσης, ως ο πυλώνας που μπορεί να κρατήσει σε ισορροπία την πληττόμενη πόλη της Κερατέας.

Επιχειρήθηκε μέσα από την εργασία αυτή να μελετηθεί η υποχώρηση της Αρβανίτικης γλώσσας στην Κερατέα, τι αντίκτυπο είχε αυτό στην ταυτότητα της κοινότητας αυτής, ποια ήταν και είναι η θέση των γυναικών στην κοινότητα αυτή αλλά και ο ρόλος τους αναφορικά με την Αρβανίτικη γλώσσα. Σαν τελική πρόταση της εργασίας αυτής, πρέπει να αναφερθεί πως η ταυτότητα στους κατοίκους της Κερατέας ζει αυτούσια και η θνήσκουσα γλώσσα βρίσκεται στην τεθλασμένη της μνήμης, σαν συγκολλητικό στοιχείο (Ιατρού, 2002).

Βιβλιογραφία

Beoku-Betts, J. A. (1995). *We Got Our Way of Cooking Things: Women, Food, and Preservation of Cultural Identity among the Gullah*. *Gender and Society*, 9(5), 535–555. <http://www.jstor.org/stable/189895>

Hobhouse, B. J. C. (1813). *A Journey Through Albania: And Other Provinces Of Turkey In Europe And Asia, To Constantinople, During The Years 1809 And 1810* (Volume 1 Paperback). James Cawthorn, Cockspur Street.

Human Rights Watch. (2024) *Human Rights Watch – Stop Sexism*. Συμβούλιο της Ευρώπης. [Web Archive] Retrieved from Council of Europe, <https://human-rights-channel.coe.int/stop-sexism-el.html>

Liu, S. – Volcic, Z. - Gallois C. (2018). *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Επικοινωνία, Παγκόσμιοι πολιτισμοί και πλαίσια*. Εκδόσεις Gutenberg.

Nicol, Donald M. (1988). *Byzantium and Venice: A Study in Diplomatic and Cultural Relations*.

Schwartz, S. (2009). *A theory of cultural value orientations: Explication and applications*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/304824378_A_theory_of_cultural_value_orientations_Explication_and_applications#pf6

Αγγελής, Γ. Τ. Αρχ. (2021). *Συμεών Κοροβέσης (1836 - 1902) Ο εκ Κερατέας Ηγούμενος της Ιεράς Μονής Ασωμάτων Πετράκη*. Ιερός Μητροπολιτικός Ναός Αγίου Δημητρίου. Εκδόσεις Επτάλοφος.

Αλεξάκης, Ε. (1987). *Γαμήλια στρατηγική στους Αλβανόφωνους της Ν.Α. Αττικής – Λαυρεωτικής (1850-1940)*. Πρακτικά Γ' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια Θορικού 1988.

Αλεξάκης, Ε. (1989). *Οικογένεια και μεταβίβαση της περιουσίας στους Αλβανόφωνους της Ν.Α. Αττικής και Λαυρεωτικής*. Πρακτικά Γ' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια Θορικού 1993.

Αλεξάκης, Π. Ε. (2000). *Εθνολογικές παρατηρήσεις στα Κορμπάνια της ΝΑ. Αττικής*. Πρακτικά Θ' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια Θορικού 2008.

Αρχάκης, Α. & Κονδύλη, Μ. (2011). *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας* (3^η Αναθεωρημένη έκδοση). Εκδόσεις Νήσος.

Δέδε, Μ. Μ. (1984). *Από το ήθος της ζωής στα Μεσόγεια (1750-1930)*. Πρακτικά Α΄ Επιστημονικής Συνάντησης (εκδ. Καλύβια 1985). Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολική Αττικής.

Δέδε, Μ. Μ. (1985). *Πανηγύρια της Αττικής*. Πρακτικά Β΄ Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια Θορικού 1986.

Δέδε, Μ. Μ. (1989). *Οι Ξένοι στα Μεσόγεια Αττικής*. Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής – Πρακτικά Δ΄ Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια 1993.

Δημητσάντου, Κ. Κ. (1987). *Επί μέρους συμπεράσματα από την μελέτη του Μεσογείου καμαρόσπιτου*. Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής – Πρακτικά Γ΄ Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια 1988.

Δημοτική παραδοσιακή σχολή Κερατέας "Το Κοπανέλι". [Facebook page] December/12/2023, Retrieved from https://www.facebook.com/tokopanelikerateas/?locale=el_GR

Ιατρού, Π. Γ. (2002). *1962 – 1866 Η αντίσταση των κατοίκων της Κερατέας στον Σερπιέρη. Ο ρόλος του δημάρχου Λουκά*. Π. Αθανασίου. Ι΄ Επιστημονική συνάντηση Ν.Α. Αττικής Καλύβια 2004.

Ιατρού, Π. Γ. (2002). *Σούνιο. Λαύριο. Κερατέα - Η τεθλασμένη της μνήμης*. ΤΟΥΒΙΣ.

Ιατρού, Π. Γ. & Πρίφτη, Σ. Α. (2010). *Το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Πρίφτη από την Κερατέα της Αττικής*. Εκδόσεις Α Ω.

Ιατρού, Π. Γ. (2015). *Μεσόγεια, το χαμένο περιβόλι της Αττικής*. ΑΩ.

Κιούση, Β. (2000). *Τα Κάλαντα στα Μεσόγεια*. Πρακτικά Θ΄ Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια Θορικού 2008.

Κομνηνή, Α. (1140 / 2005). *Αλεξιάς*. Σκληρόδετη έκδοση – Επίτομο: Βιβλία Α΄ – ΙΕ΄. Άγρα.

Κωνσταντινίδου, Β. (2022). *Τοπικές Κουζίνες: Η αρβανίτικη κουζίνα στα Μεσόγεια: Συνταγές από τα παλιά στο τραπέζι του σήμερα*. Περιοδικό Γαστρονόμος, τεύχος 197. <https://www.gastronomos.gr/topikes-kouzines/i-arvanitiki-kouzina-sta-mesogeia-syntages-apo-palia-poy-ftia-chnontai-me-chrisi-mera/157365/>

Λαγογιάννη, – Γεωργακαράκου, Μ. & Κουτσογιάννης, Θ. (2015). «Ένα όνειρο ανάμεσα σε υπέροχα ερείπια...» *Περίπατος στην Αθήνα των περιηγητών 17ος - 19ος αιώνας*. Εθνικό αρχαιολογικό Μουσείο 2015. Βιβλιοθήκη Βουλής Των Ελλήνων. [Web Archive] Retrieved from https://www.academia.edu/18803222/a_dream_among_splendid_ruins_Strolling_through_the_Athens_of_Travelers_17th_19th_century

Μάργαρη, Ζ. (2000). *Μουσική και χορός, ψηφίδες πολιτισμού στα Μεσόγεια*. Πρακτικά Θ' επιστημονικής συνάντησης Ν.Α. Αττικής. Λαύριο 2008.

Μπαμπούνης, Χ. (1985). *Οι πρόσφυγες της Μικρασιατικής Καταστροφής στη Λαυρεωτική*. Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια Θορικού 1986.

Μπαμπούνης, Χ. (2001). *Η ίδρυση του Δημοτικού Σχολείου Κερατέας 1845*. Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής – Πρακτικά Η' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Κερατέα 2001

Μπίρης, Κ. (1960). *Οι Δωριείς του νεώτερου Ελληνισμού*. Μέλισσα, Αθήνα 2005.

Ντε Τσάβες, Λ. (1985). *Το κοπανέλι στην Αττική*. Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια Θορικού 1986.

Οικονόμου, Ι. Α. (2006). *Από τα ορεινά στα πεδινά: μετακίνηση και μετανάστευση εργατικού δυναμικού στο χώρο της Αττικής*. Πρακτικά ΙΒ' Επιστημονικής Συνάντησης Καλύβια Θορικού 2008. Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολική Αττικής.

Πάλλας, Δ. (1985). *Η παλαιοχριστιανική στη Νοτιοανατολική Αττική*. Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια Θορικού 1986.

Παπαγιαννάκος, Ν. (2008). *Μελετώντας την εξέλιξη της ναοδομίας στη ΝΑ. Αττική κατά την όψιμη Τουρκοκρατία*. Πρακτικά ΙΒ' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Παλλήνη 2006.

Παπαδόπουλος, Γ. (2014). *Τα παιδιά των 128 ημερών της Κερατέας*. Καθημερινή - Kathimerini.gr. Κυριακή 14.12.2014 – Έρευνες. Ρεπορτάζ: Γιάννης Παπαδόπουλος – Φωτογραφία: EnriCanaj – Μοντάζ: Γωγώ Μπεμπέλου. <https://www.kathimerini.gr/investigations/795934/ta-paidia-ton-128-imeron-tis-kerateas/>

Παπαμιχαήλ, Κ. Α. (1987). *Το Κορωπιώτικο σπίτι (τέλη 18ου-20ου αι.)*. Πρακτικά Γ' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια Θορικού 1988.

Παπανικολάου, Μ. (2008). *Η κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Αθηνών – Λαυρίου και οι κοινωνικο-οικονομικές επιδράσεις στην ανάπτυξη της περιοχής της Νοτιοανατολικής Αττικής (1885-1938)* - Πρακτικά ΙΒ' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Παλλήνη 2006.

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα (1996). Τόμος 57, λήμμα *Τζαβέλας*, σελ.147

Περραβαίος, Σ. (1857). *Ιστορία του Σουλίου και Πάργας*. Τόμος Α'. Αθήνα. Καραμπίνη Φ. και Βάφα Κ.

Πολιτιστικός σύλλογος Σπάτων. (2024) *Τα παραδοσιακά μαγειρέματα*. [Web Archive] Retrieved from <https://laografia-spata.gr/paradosiaka-mageiremata/>

Πρίφτης, Κ. & Βεκρής, Λ. (1989). *Μεσογείτες αγωνιστές του '21: μια αρχειακή έρευνα*. Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής – Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια 1993.

Πρόφης, Γ. (2000). *Μεσογείτικα έγγραφα*. Πρακτικά Θ' Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια Θεοικού 2008.

Ράπτης, Θ. Δ. (2019). *Πτυχιακή εργασία «Η μουσική ζωή και οι λαϊκοί μουσικοί στην Κερατέα των Μεσογείων Αττικής 1900-1980»*. Σχολή Μουσικών Σπουδών. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Λάζου, Β. (2021). *1821-Γυναίκες και Επανάσταση*. Διόπτρα.

Σταθάκης, Χ. Μ. (2022). *Ο Άγιος Μιχαήλ Χωνιάτης και ναοί των Μεσογείων – Μια επισήμανση στην εικονογραφία του Αγίου Δημητρίου*. [Web Archive] Retrieved from <https://fosfanariou.gr/index.php/2022/06/27/mixail-xoniatis-kai-naoi-twn-mesogeion/>

Σταματίου, Γ. Δρ. (1993). *Ιδεολογικοί και συναισθηματικοί πυρήνες στο αρβανίτικο δημοτικό τραγούδι*. Πρακτικά Ε' Επιστημονικής Συνάντησης Παιανία 1994. Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολική Αττικής.

Σταύρου, Α. (2006). *Αστικό και Αγροτικό Περιβάλλον στην ευρύτερη περιοχή των Μεσογείων: Αλλαγές και διαφοροποίηση κατά την τελευταία 20ετία*. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο - Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας. Αθήνα 2006.

Στρατοκόπου, Χ. (1924). *Η Κεραταία της Αττικής*. Κοινοτικό Συμβούλιο Κερατέας. Βιβλιοθήκη Χρυσής Τομής.

Σύρμου, Ε. (1993). *Η γυναίκα στο αρβανίτικο δημοτικό τραγούδι των Μεσογείων*. Πρακτικά Ε΄ Επιστημονικής Συνάντησης Παιανία 1994. Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολική Αττικής.

Σύρμου, Ε. (1998). *Θεματικά μοτίβα και εκφραστικά μέσα μοιρολογιών από τα Μεσόγεια Αττικής*. Πρακτικά Ζ΄ Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Κορωπί 1998.

Τσοπάνης, Κ. (2010). *Αρβανίτικο Λεξικό – Το γλωσσικό ιδίωμα της Κερατέας*. Δήμος Κερατέας. Εκδόσεις Νοών.

Τσίγκου, Μ. & Λίβας, Σ. (2019). *Η προστασία των γλωσσικών μειονοτήτων στην Ευρώπη – Υποσχέσεις και αντιφάσεις*. Εκδόσεις Παπαζήση.

Φιλίππου, Α. Π. (1984). *Αρβανίτικος προεκλογικός λόγος*. Πρακτικά Α΄ Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια Θορικού 1985.

Χατζησωτηρίου, Γ. (1984). *Προέλευση και σύνθεση του-πληθυσμού Μεσογαίας και Β. Λαυρεωτικής*. Εταιρεία Μελετών Νοτιοανατολικής Αττικής – Πρακτικά Α΄ Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια 1985.

Χατζησωτηρίου, Γ. (1985). *Τα επώνυμα της Ν.Α. Αττικής. Σύγκριση αυτών με άλλες περιοχές του ελληνικού και Ν. Αλβανικού χώρου*. Πρακτικά Β΄ Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια Θορικού 1986.

Χατζησωτηρίου, Γ. (1989). *Οι θερινές διακοπές των Μεσογειτών κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα*. Πρακτικά Δ΄ Επιστημονικής Συνάντησης Ν.Α. Αττικής Καλύβια Θορικού 1993.

Φωτογραφικό υλικό

Φωτογραφία 1. : *Ανήλικες Κερατιώτισσες εργαζόμενες στην Γαλλική Εταιρεία – Μεταλλεία Λαυρίου 1900*. Πηγή: 3/11/2023 Facebook - Κεραταία πόλις – Τσοπάνης Κ. Δρ. Ιστορίας και Φιλοσοφίας των Θρησκευμάτων. [Facebook page] Retrieved November 11/2023, from <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10227655055216401&set=g.173459256048950>

Φωτογραφία 2. : *Οι πρώτες μαθήτριες της σχολής "Ζυγομαλά" στην Κερατέα*. Πηγή: 26/9/2022. Δημοτική παραδοσιακή σχολή Κερατέας "Το Κοπανέλι". [Facebook page] Retrieved December/12/2023, from https://www.facebook.com/tokopanelikerateas/?locale=el_GR

Παράρτημα

Παράρτημα Ι: Ερωτηματολόγια

Τα ερωτηματολόγια στην εργασία αυτή έχουν σκοπό να καταδείξουν τι είναι αυτό που κυριαρχεί στην κοινότητα που εξετάζουμε, σχετικά με την επαφή της με την γλώσσα και την ταυτότητα αλλά και την προοπτική να μεταφέρουν ή όχι τα θραύσματα που έχουν απομείνει από αυτά, στην επόμενη γενιά. Επιπλέον υπάρχουν και ερωτήματα που εστιάζουν στην θέση της γυναίκας στην Κερατέα, που είναι απαραίτητα για να διαπιστώσουμε την κατάστασή της, κοινωνικά αλλά και δυνητικά ως προς την διατήρηση της ταυτότητας.

Τα ερωτηματολόγια στάλθηκαν την περίοδο από τον Νοέμβριο 2023 ως τον Φεβρουάριο του 2024 σε 100 άντρες και 100 γυναίκες που έχουν ανατραφεί στην πόλη και το επίθετό τους εμφανίζεται στην συγκεκριμένη περιοχή τα τελευταία τουλάχιστον 100 χρόνια (αν και τα περισσότερα από αυτά έχουν πολύ μεγαλύτερη παρουσία στην Κερατέα που μετρούν αιώνες πίσω). Έγινε προσπάθεια να επικεντρωθεί η έρευνα σε νεότερες ηλικίες, ώστε να ανακαλύψουμε τον παλμό αυτής της γενιάς, που αποτελεί τον τελευταίο κρίκο που έχει κάποια ακούσματα από την γλώσσα, ώστε να δούμε αν διατίθεται να μεταλαμπαδεύσει ό,τι έχει επιζήσει στον επόμενο κρίκο, που τώρα διαμορφώνει τα στοιχεία τα οποία θα προσδιορίσουν την επόμενη έκδοση της ταυτότητας του τόπου. Αυτό, καθώς πρόκειται για μια γενιά που δεν θα έχει, όχι μόνο ακούσματα της γλώσσας αλλά και ερεθίσματα εθίμων, αξιών, συνηθειών, πρακτικών κλπ. από παππούδες και γιαγιάδες της παλιάς εποχής.

Ερώτημα 1

Έντυπο Συναίνεσης

Η συμμετοχή των συμμετεχόντων είναι εθελοντική και ανώνυμη. Οι απαντήσεις θα αξιοποιηθούν μόνο για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας και μόνο από τον ερευνητή. Τα δεδομένα της αξιολόγησης που θα προκύψουν στη συνέχεια είναι εμπιστευτικά.

Συμφωνώντας να λάβετε μέρος στην έρευνα, συμφωνείτε με τα παρακάτω:

1. Έχω διαβάσει και κατανοήσει το περιεχόμενο του παραπάνω εντύπου ενημέρωσης.

2. Η συμμετοχή μου στην έρευνα είναι εθελοντική και ανώνυμη.

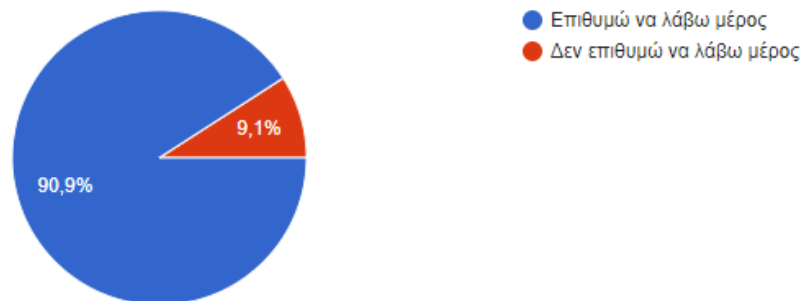
Ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη συμβολή σας στην πραγμάτωση αυτής της έρευνας.

Για οτιδήποτε αφορά τα προσωπικά σας δεδομένα επικοινωνείτε με: Σταθάκη Γεώργιο, yiostathakis@outlook.com

Γυναίκες

55/100

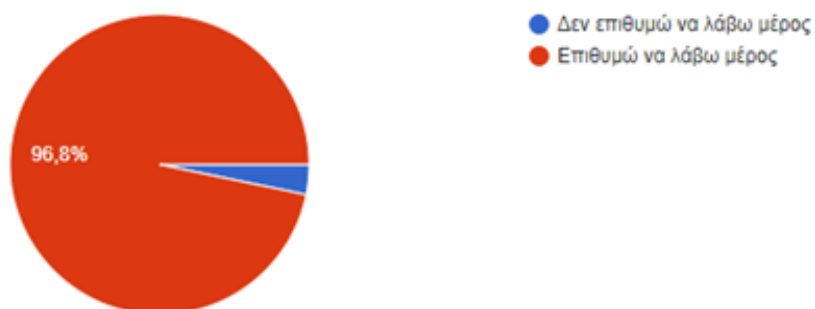
55 απαντήσεις

Άντρες

38/100

38 απαντήσεις

Οι γυναίκες ανταποκρίθηκαν σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους άντρες, αφού απάντησαν οι 55/100 γυναίκες, ενώ άντρες μόνο οι 38/100. Αυτό είναι ένα πρώτο δείγμα πως οι γυναίκες δείχνουν περισσότερο ενδιαφέρον για θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου. Παρόλα αυτά, ο τίτλος της εργασίας που δείχνει να ρέπει προς την ανακάλυψη στοιχείων της θέσης και ταυτότητας των γυναικών, μπορεί να απέτρεψε κάποιους από τους άντρες, μη κεντρίζοντας το ενδιαφέρον τους.

Τα ερωτήματα 2 - 6 αποσκοπούν στο να προσδιορίσουμε σε γενικές γραμμές την κοινωνική ταυτότητα και τη σύνθεση του πληθυσμού που εξετάζουμε.

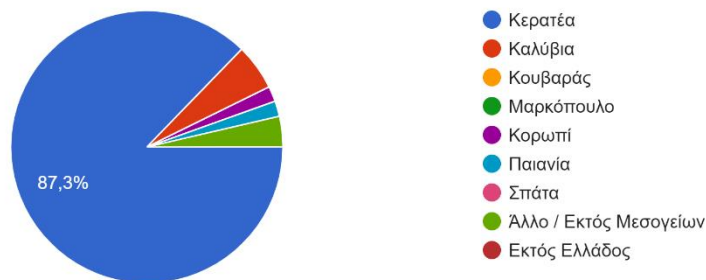
Ερώτημα 2

Σε ποια πόλη ζείτε;

Γυναίκες

Σε ποια πόλη ζείτε;

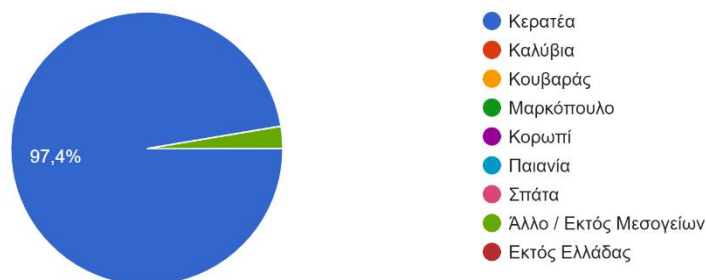
55 απαντήσεις

Άντρες

Σε ποια πόλη ζείτε;

38 απαντήσεις

Το συντριπτικό ποσοστό των ερωτηθέντων ζει στην Κερατέα. Υπάρχει όμως μια απόκλιση στις γυναίκες που πιθανότατα έχουν δημιουργήσει οικογένειες εκτός της πόλης ή εργάζονται και ζουν ακόμα και εκτός Μεσογείων. Οι άντρες φαίνεται πως φεύγουν δυσκολότερα από τον τόπο τους και επιλέγουν να δημιουργήσουν οικογένειες και να εργαστούν στην πόλη. Ακόμα ένας λόγος είναι ότι μέχρι και περίπου την περίοδο της μεταπολίτευσης οι ενδογαμίες μεταξύ των χωριών των Μεσογείων βρίσκονταν σε υψηλά ποσοστά (Αλεξάκης, 1989, σ.201). Τα στοιχεία αυτά παρουσιάζουν μια ομοιογένεια και έναν πυρήνα

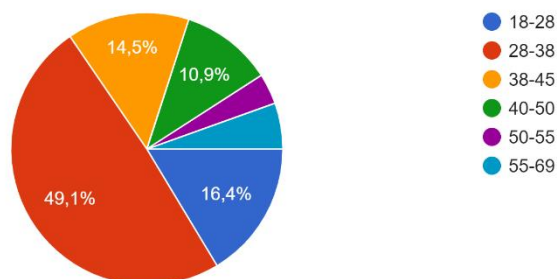
που υπάρχει στην πόλη αυτή. Πυρήνα, πιθανότατα ικανό να διατηρήσει τα στοιχεία που τον συνθέτουν.

Ερώτημα 3

Σε ποιο ηλικιακό εύρος τοποθετείτε τον εαυτό σας;

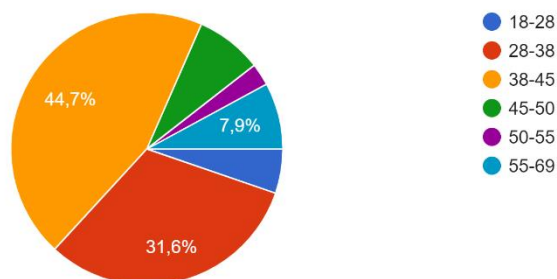
Γυναίκες

Σε ποιο ηλικιακό εύρος τοποθετείτε τον εαυτό σας;
55 απαντήσεις

Άντρες

Σε ποιο ηλικιακό εύρος τοποθετείτε τον εαυτό σας;
38 απαντήσεις

Το κυρίαρχο ηλικιακό εύρος που έγινε προσπάθεια να εξεταστεί κυρίως, είναι μεταξύ 28 και 45 ετών. Τα ερωτηματολόγια στάλθηκαν στοχευμένα στο εύρος αυτό καθώς οι γενιές αυτές είναι οι πιο δυναμικές και ενεργές κοινωνικά και εργασιακά καθώς βρίσκονται στο πιο παραγωγικό στάδιο της ζωής τους. Συνάμα είναι και οι τελευταίοι που άκουσαν ατόφια Αρβανίτικα από παππούδες και γιαγιάδες στα σπίτια τους, είναι οι τελευταίοι που είδαν την γιαγιά τους να φτιάχνει Αρβανίτικα εδέσματα και οι τελευταίοι που ο παππούς τους, τους χτύπησε την Πρωτοχρονιά με ένα κρεμμύδι στο κεφάλι. Αρκετοί από αυτούς έχουν πιθανότατα δημιουργήσει και οικογένειες ή πρόκειται να δημιουργήσουν

και έτσι αποτελούν αυτούς οι οποίοι θα μπορούσαν να διατηρήσουν την τοπική κουλτούρα.

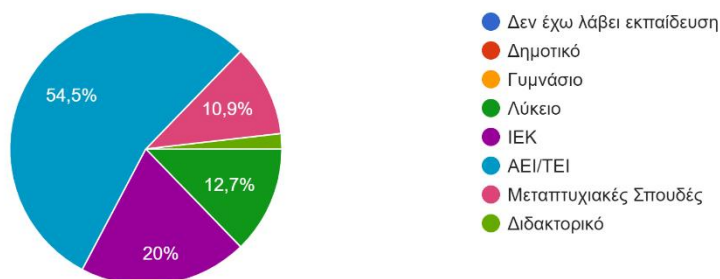
Ερώτημα 4

Η μορφωτική σας βαθμίδα είναι:

Γυναίκες

Η μορφωτική σας βαθμίδα είναι:

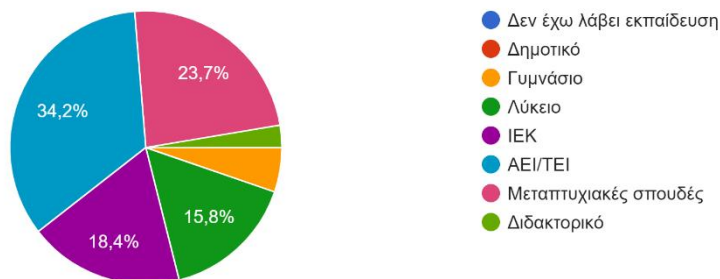
55 απαντήσεις

Άντρες

Η μορφωτική σας βαθμίδα είναι:

38 απαντήσεις

Σε πολύ μεγάλα ποσοστά ο πληθυσμός που ερευνούμε έχει ανώτερο και ανώτατο επίπεδο σπουδών. 54,5% των γυναικών της έρευνας, έχει λάβει ανώτατη μόρφωση ενώ ένα 10,9% έχει συνεχίσει τις σπουδές του σε μεταπτυχιακό πρόγραμμα. Αυτό το ποσοστό με τις ανώτατες σπουδές που φτάνει το 65,4% έρχεται να υπερκεράσει το αντίστοιχο 57,9% των ανδρών της έρευνας που έχει λάβει ανάλογο επίπεδο σπουδών. Η βασική διαφορά είναι ότι οι άντρες έχουν καταφέρει να προχωρήσουν σε μεταπτυχιακές σπουδές σε μεγαλύτερο ποσοστό (23,7%). Αυτό μπορεί να συμβαίνει γιατί οι γυναίκες μπορεί να δημιούργησαν στην πορεία οικογένεια και αυτό να τις απέτρεψε να

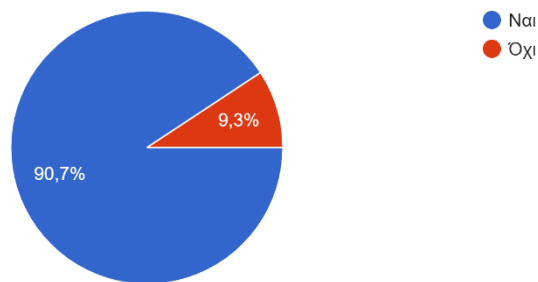
συνεχίσουν τις σπουδές τους, καθώς συνηθίζεται να δημιουργούν οικογένεια νωρίτερα από τους άντρες. Ακόμα ένα στοιχείο που μπορούμε να παρατηρήσουμε είναι, πως ο θεσμός της προίκας των γυναικών, κατά πάσα πιθανότητα, έχει αντικατασταθεί από το επίπεδο της μόρφωσής της αφού οι γυναίκες της κοινότητας αυτής έγινε πιο επιτακτικό να σπουδάσουν. Τέλος παρατηρούμε να υπάρχουν και διδακτορικές σπουδές και στα δύο φύλα.

Ερώτημα 5

Εργάζεστε;

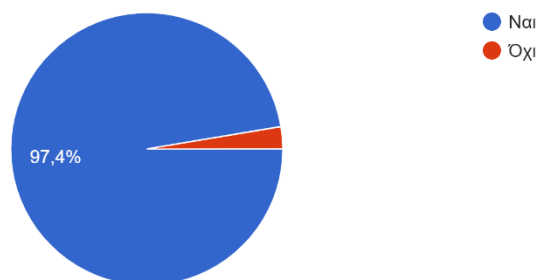
Γυναίκες

Εργάζεστε;
54 απαντήσεις

Άντρες

Εργάζεστε;
38 απαντήσεις

Και οι άντρες και οι γυναίκες της κοινότητας εργάζονται σε ποσοστά άνω του 90%. Αυτό είναι δείγμα της ίσης συνεισφοράς των γυναικών όχι μόνο στην οικογένειά τους αλλά και στην κοινότητα. Οι γυναίκες, όπως είδαμε ιστορικά στην Κερατέα, εργάζονταν πάντα σκληρά και αναζητούσαν τις καλύτερες προοπτικές. Η μικρή απόκλιση των γυναικών που δεν εργάζονται, μπορεί να

συμβαίνει για διάφορους λόγους, όπως για παράδειγμα, η φροντίδα πολύ μικρών σε ηλικία παιδιών.

Τα ερωτήματα 6 - 15 αποσκοπούν στο να διαφωτίσουμε την οπτική των γυναικών αναφορικά με την ισότητα των φύλων στην Κερατέα.

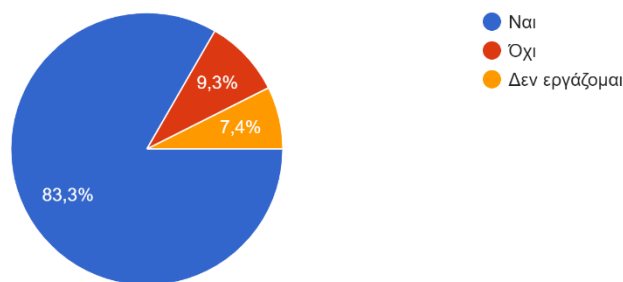
Ερώτημα 6

Είστε ικανοποιημένη από την εργασία σας;

Γυναίκες

Το ερώτημα αυτό έγινε μόνο σε γυναίκες ώστε να εστιάσουμε στην κοινωνική τους θέση.

Είστε ικανοποιημένη από την εργασία σας;
54 απαντήσεις

Το 83,3% των γυναικών είναι ικανοποιημένες από την εργασία τους, πράγμα που δημιουργεί σταθερή προοπτική και βάσεις για ισορροπημένες συνθήκες σε εργασία αλλά και οικογένεια. Μια τέτοια ικανοποίηση για τις γυναίκες, θα μπορούσε να δρα καταλυτικά και πιθανόν να δημιουργεί το απαραίτητο περιβάλλον μέσα στην οικογένεια, ώστε να καλλιεργηθούν μεγαλύτεροι και δυνατότεροι δεσμοί εντός της.

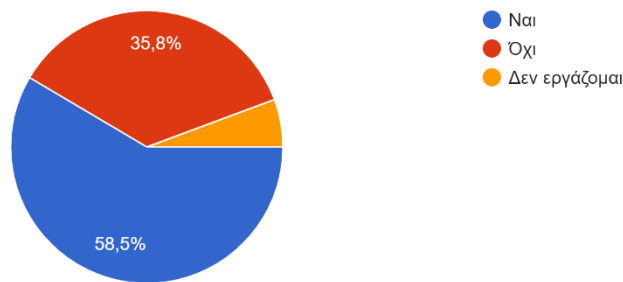
Ερώτημα 7

Είστε ικανοποιημένη από τις απολαβές σας;

Γυναίκες

Το ερώτημα αυτό έγινε μόνο σε γυναίκες ώστε να εστιάσουμε στην κοινωνική τους θέση.

Είστε ικανοποιημένη από τις απολαβές σας;
53 απαντήσεις

Το 58,5% είναι ικανοποιημένο από τις απολαβές του. Το ποσοστό αυτό όμως, είναι αρκετά μικρότερο από όσες δήλωσαν πως είναι ικανοποιημένες από την εργασία τους. Έτσι φαίνεται πως κάποιες από τις γυναίκες της έρευνας δεν σταθμίζουν την ικανοποίηση με τις απολαβές.

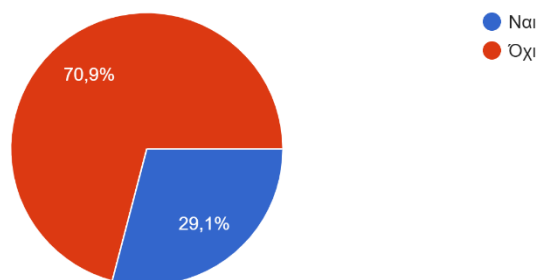
Ερώτημα 8

Θεωρείτε πως ένας άνδρας θα είχε καλύτερη αντιμετώπιση στην εργασία;

Γυναίκες

Το ερώτημα αυτό έγινε μόνο σε γυναίκες ώστε να εστιάσουμε στην κοινωνική τους θέση.

Θεωρείτε πως ένας άνδρας θα είχε καλύτερη αντιμετώπιση στην εργασία;
55 απαντήσεις

Το 70,9% των γυναικών της έρευνας, απαντά πως ένας άνδρας δεν θα είχε καλύτερη αντιμετώπιση στην εργασία του από εκείνες. Θα περίμενε κανείς πως σε μια συντηρητική κοινωνία, όπως των Μεσογείων ότι τα πράγματα θα ήταν διαφορετικά, όμως φαίνεται πως όχι μόνο κυριαρχεί το σύγχρονο εργασιακό περιβάλλον στην περιοχή αλλά και πως ο δυναμισμός των γυναικών αυτών, ενδεχομένως εξισορροπεί όποιες ανισότητες.

Ερώτημα 9

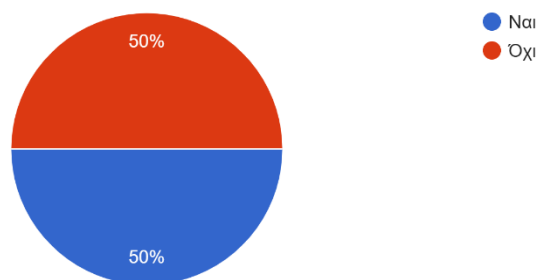
Θεωρείτε πως ένας άνδρας κερδίζει περισσότερα χρήματα;

Γυναίκες

Το ερώτημα αυτό έγινε μόνο σε γυναίκες ώστε να εστιάσουμε στην κοινωνική τους θέση.

Θεωρείτε πως ένας άνδρας κερδίζει περισσότερα χρήματα;

54 απαντήσεις

Παρά τα αποτελέσματα του ερωτήματος 8, φαίνεται πως υπάρχουν μισθολογικές διακρίσεις στα εργασιακά περιβάλλοντα που εργάζονται οι Κερατιώτισσες σε μεγάλο ποσοστό και αυτό ίσως έρχεται σε συνάρτηση με το ερώτημα 7 που αφορά την ικανοποίηση από τις απολαβές.

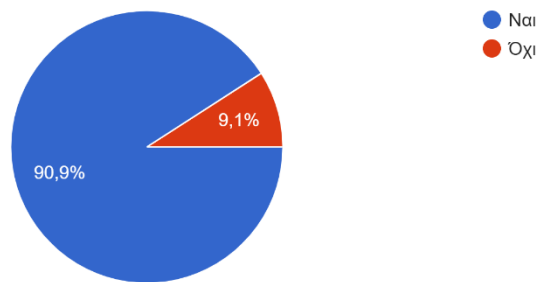
Ερώτημα 10

Θεωρείτε τον εαυτό σας δυναμικό άτομο;

Γυναίκες

Το ερώτημα αυτό έγινε μόνο σε γυναίκες ώστε να εστιάσουμε στην κοινωνική τους θέση.

Θεωρείτε τον εαυτό σας δυναμικό άτομο;
55 απαντήσεις

Ένα μεγάλο ποσοστό, το 90,9% των γυναικών της έρευνας θεωρεί ότι είναι δυναμικό άτομο. Εξάγουμε το συμπέρασμα, πως έχουμε να κάνουμε με γυναίκες με αυτοπεποίθηση και φυσικά ενεργές σε πολλές εκφάνσεις των ρόλων που έχουν αναλάβει. Ο προσδιορισμός τους ως δυναμικά άτομα είναι κεντρικό δομικό στοιχείο, που διατρέχει όλη την εργασία, επιβεβαιώνει και αντιστοιχεί 100% τον ιστορικό χαρακτήρα των γυναικών της Κερατέας και μας επιτρέπει έτσι να δώσουμε απαντήσεις σε κρίσιμα ερωτήματα της εργασίας, όσο αφορά της θέση των γυναικών.

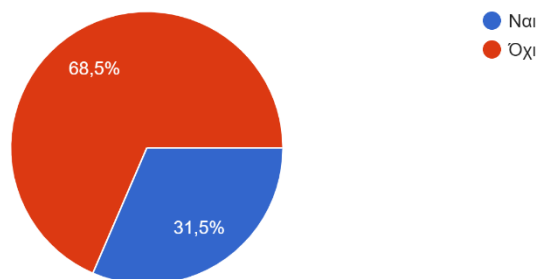
Ερώτημα 11

Έχετε νιώσει ποτέ μειονεκτικά εντός της κοινωνίας που ζείτε λόγω του φύλου σας;

Γυναίκες

Το ερώτημα αυτό έγινε μόνο σε γυναίκες ώστε να εστιάσουμε στην κοινωνική τους θέση.

Έχετε νιώσει ποτέ μειονεκτικά εντός της κοινωνίας που ζείτε λόγω του φύλου σας;
54 απαντήσεις

Το 68,5% των γυναικών της έρευνας, δεν έχει νιώσει μειονεκτικά εξαιτίας του φύλου τους και είναι σχεδόν το ίδιο ποσοστό με όσες θεωρούν πως το να είσαι

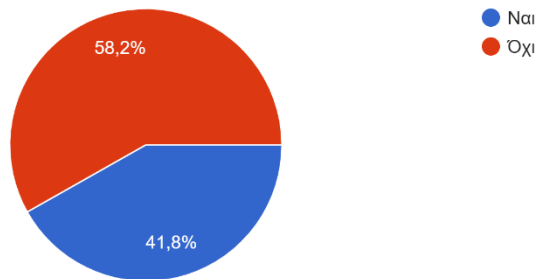
άνδρας στην εργασία, δεν αποτελεί πλεονέκτημα στο ερώτημα 8. Το γεγονός αυτό συμπληρώνει εξάλλου ο δυναμισμός των γυναικών αυτών. Βέβαια δεν πρέπει να παραβλέψουμε το 31,5% των γυναικών που έχει νιώσει μειονεκτικά εξαιτίας του φύλου του αποδεικνύοντάς μας, ότι οι έμφυλες διακρίσεις υπάρχουν σε κάποιο ποσοστό στην πόλη της Κερατέας.

Ερώτημα 12

Θεωρείτε ότι οι γυναίκες των Μεσογείων απολαμβάνουν ισότητα μεταξύ των δύο φύλων;

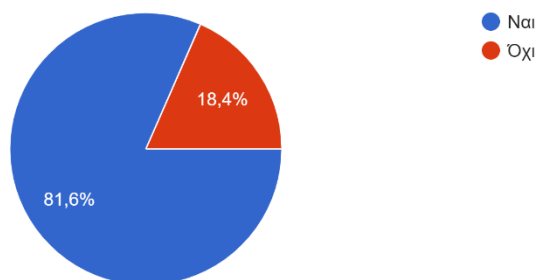
Γυναίκες

Θεωρείτε ότι οι γυναίκες των μεσογείων απολαμβάνουν ισότητα μεταξύ των δύο φύλων;
55 απαντήσεις

Άντρες

Θεωρείτε ότι οι γυναίκες των μεσογείων απολαμβάνουν ισότητα μεταξύ των δύο φύλων;
38 απαντήσεις

Τις έμφυλες διακρίσεις τις επιβεβαιώνουμε από τα αποτελέσματα του ερωτήματος αυτού καθώς 58,2% των γυναικών θεωρεί πως οι γυναίκες δεν απολαμβάνουν ισότητα στα Μεσόγεια. Αντίθετη άποψη έχουν οι άντρες σε ποσοστό 81,6%, πράγμα που πιθανότατα να δικαιώνει συμπεριφορές έμφυλων διακρίσεων. Αυτό υφίσταται παρά των δυναμισμό των γυναικών που μπορεί να κάνει τους άντρες να πιστεύουν πως οι γυναίκες δεν αντιμετωπίζουν διακρίσεις.

Ερώτημα 13

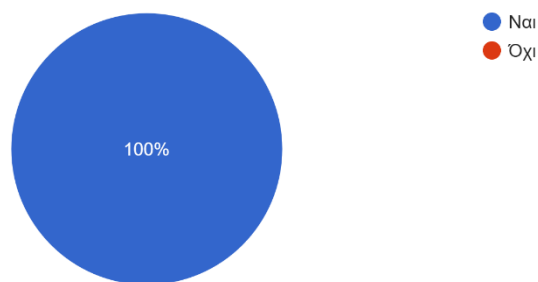
Αποφασίζετε με τον/την σύντροφο σας από κοινού για σημαντικές αποφάσεις;

Γυναίκες

Το ερώτημα αυτό έγινε μόνο σε γυναίκες ώστε να εστιάσουμε στην κοινωνική τους θέση.

Αποφασίζετε με τον/την σύντροφο σας από κοινού για σημαντικές αποφάσεις;

52 απαντήσεις

Το 100% των γυναικών της έρευνας δηλώνει πως ναι, αποφασίζει από κοινού με τον/την σύντροφό του για σημαντικές αποφάσεις. Το ποσοστό είναι πολύ μεγάλο και ενθαρρυντικό. Δεν αποτελεί πάντως έκπληξη αν λάβουμε υπόψη τον χαρακτήρα τους. Στα επόμενα ερωτήματα 14 και 15 θα λάβουμε μια πιο καθαρή εικόνα για το θέμα λήψεως των αποφάσεων.

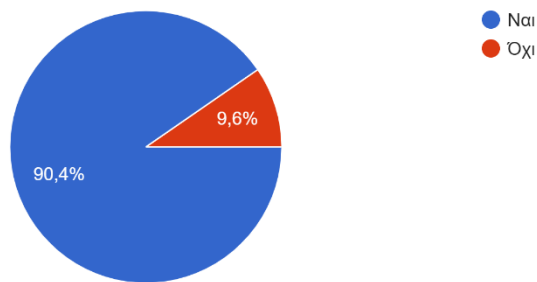
Ερώτημα 14

Υπάρχουν θέματα που εσείς έχετε τον πρώτο λόγο;

Γυναίκες

Το ερώτημα αυτό έγινε μόνο σε γυναίκες ώστε να εστιάσουμε στην κοινωνική τους θέση.

Υπάρχουν θέματα που εσείς έχετε τον πρώτο λόγο;
52 απαντήσεις

Το 90,4% δηλώνει πως υπάρχουν θέματα που οι γυναίκες έχουν τον πρώτο λόγο και πιθανόν τον τελευταίο. Πολύ σημαντικό εύρημα και μένει να δούμε παρακάτω ποια είναι τα θέματα αυτά, στα οποία οι γυναίκες λαμβάνουν αποφάσεις.

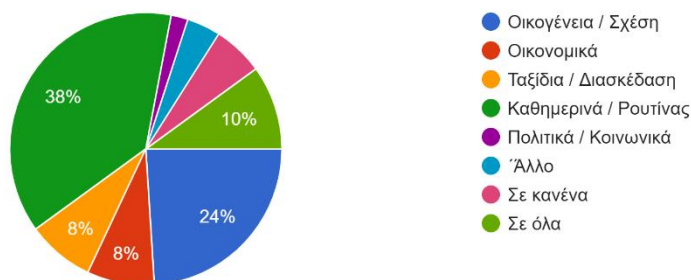
Ερώτημα 15

Αν ναι σε ποια θέματα;

Γυναίκες

Το ερώτημα αυτό έγινε μόνο σε γυναίκες ώστε να εστιάσουμε στην κοινωνική τους θέση.

Αν ναι σε ποια θέματα;
50 απαντήσεις

Επομένως 32% έχει τον πρώτο λόγο σε πολύ σημαντικά θέματα, όπως η οικογένεια / σχέση και τα οικονομικά. Αν προσθέσουμε αποφάσεις για καθημερινές υποθέσεις και ρουτίνας, μας δείχνουν πως η γυναίκα σε ποσοστό 70% είναι εκείνη που κρατά σε τροχιά την καθημερινότητα και την γαλήνη του νοικοκυριού. Υπάρχει τέλος ένα ακόμα ποσοστό, 10% που αναφέρει πως αποφασίζει για όλα. Τα ευρήματα του ερωτήματος αυτού μας καταδεικνύουν τις

γυναίκες ως διαχειριστές της οικογένειας και ενεργές τόσο μέσα όσο και έξω από το σπίτι τους.

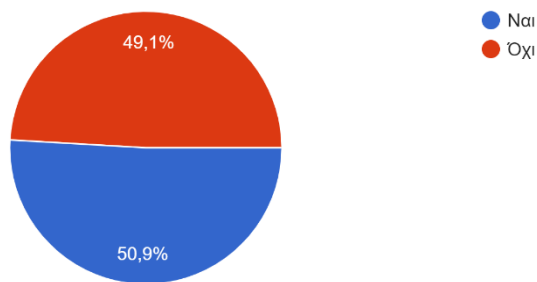
Τα ερωτήματα 16 – 33 στόχο έχουν να αντιληφθούμε τις αξίες των γυναικών τις Κερατέας αλλά και την οπτική των ανδρών σχετικά με το πως αντιμετωπίζουν την παράδοση και την κοινότητά τους διακρίνοντας έτσι την θέλησή τους αλλά και την άποψή τους για την διατήρηση των στοιχείων που απαρτίζουν την ταυτότητά τους.

Ερώτημα 16

Συμμετέχετε σε κάποιο σύλλογο που να διατηρεί τις ιστορικές τοπικές μνήμες όπως: χορευτικός, πολιτιστικός κλπ.;

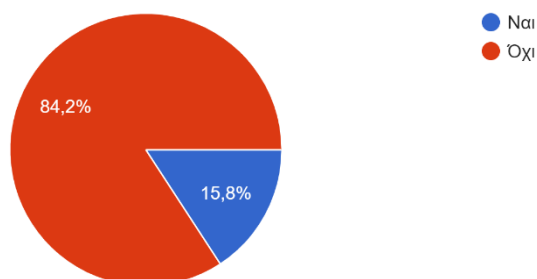
Γυναίκες

Συμμετέχετε σε κάποιο σύλλογο που να διατηρεί τις ιστορικές τοπικές μνήμες όπως: χορευτικός, πολιτιστικός κλπ.;
55 απαντήσεις

Άντρες

Συμμετέχετε σε κάποιο σύλλογο που να διατηρεί τις ιστορικές τοπικές μνήμες όπως: χορευτικός, πολιτιστικός κλπ.;
38 απαντήσεις

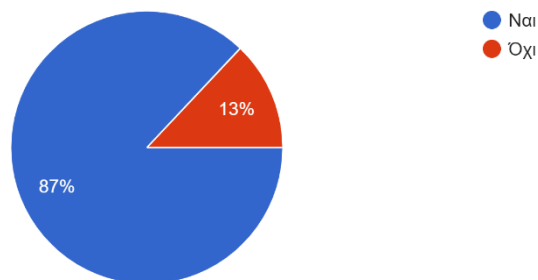
Παρά την πολυάσχολη ζωή της σύγχρονης γυναίκας της Κερατέας που σε μεγάλο ποσοστό εργάζεται, ένα ποσοστό του 49,1% δραστηριοποιείται παράλληλα σε κάποιο σύλλογο που διαφυλάσσει και μεταδίδει την κουλτούρα της πόλης. Στην περιοχή δραστηριοποιούνται σύλλογοι διατήρησης παράδοσης όπως, εργόχειρα, κεντήματα - κοπανέλι, χορευτικοί σύλλογοι και χορωδίες. Υπάρχουν επίσης σύλλογοι που και διατηρούν αρχείο με πολύτιμες πληροφορίες ιστορικών δεδομένων για την περιοχή της Κερατέας και που προάγουν το πνεύμα, εν γένει με διάφορες δράσεις. Σε μεγάλο βαθμό οι σύλλογοι αυτοί απαρτίζονται και βρίσκονται σε κίνηση από γυναίκες. Αντίθετα οι άντρες που συμμετέχουν σε ανάλογες δραστηριότητες φθάνει μόλις το 15,8%.

Ερώτημα 17

Πιστεύετε ότι ο τόπος σας έχει ιδιαίτερες παραδόσεις και έθιμα;

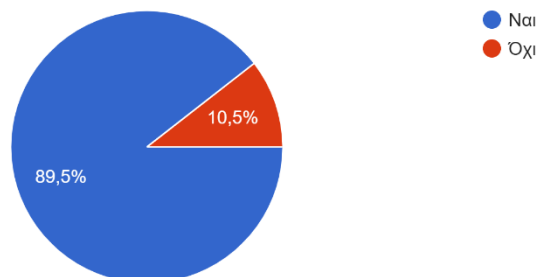
Γυναίκες

Πιστεύετε ότι ο τόπος σας έχει ιδιαίτερες παραδόσεις και έθιμα;
54 απαντήσεις

Άντρες

Πιστεύετε ότι ο τόπος σας έχει ιδιαίτερες παραδόσεις και έθιμα;
38 απαντήσεις

Το 87% των γυναικών και το 89,5% των ανδρών της έρευνας πιστεύουν ότι ο τόπος τους έχει ιδιαίτερες παραδόσεις. Και τα δύο φύλα λοιπόν αναγνωρίζουν πως υπάρχει ιδιαίτερη ταυτότητα σε ανάλογο ποσοστά. Ακόμα και σήμερα διατηρούνται έθιμα όπως το Κορμπάνι. Αν και δεν είναι Αρβανίτικο έθιμο, συμβαίνει μόνο σε 3 από τα 7 χωριά των Μεσογείων και μάλλον έχει καταγωγή από τα νησιά και την Εύβοια. Παρόλα αυτά έχει περάσει στη συνείδηση ότι είναι ντόπιο έθιμο. Υπάρχει και ιδιαίτερη κουζίνα με Αρβανίτικες λέξεις να περιγράφουν ακόμα τα εδέσματα αυτά και πολλά παρασκευάζονται σε συγκεκριμένες γιορτές ή περιόδους. Οι γυναίκες έχουν αγκαλιάσει ξανά την τοπική κουζίνα, σε μια εποχή που όπως και αρκετά παλιότερα, οι γυναίκες ήταν πολύ απασχολημένες και έπρεπε η κουζίνα να είναι οικονομική, θρεπτική και γρήγορη.

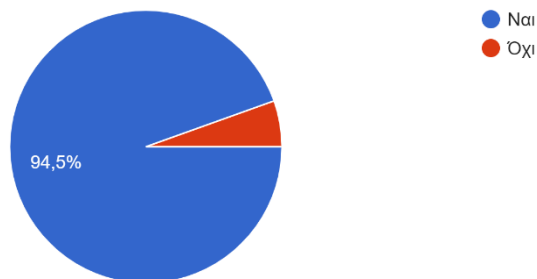
Ερώτημα 18

Αν πιστεύετε πως υπάρχουν ιδιαίτερα έθιμα, επιθυμείτε να τα διατηρήσετε και να τα περάσετε στην επόμενη γενιά;

Γυναίκες

Αν πιστεύετε πως υπάρχουν ιδιαίτερα έθιμα, επιθυμείτε να τα διατηρήσετε και να τα περάσετε στην επόμενη γενιά;

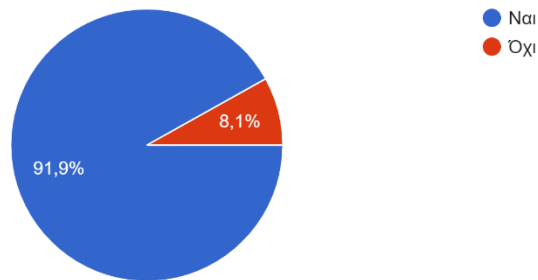
55 απαντήσεις

Άντρες

Αν πιστεύετε πως υπάρχουν ιδιαίτερα έθιμα, επιθυμείτε να τα διατηρήσετε και να τα περάσετε στην επόμενη γενιά;

37 απαντήσεις

Το 94,5% των γυναικών και το 91,9% των ανδρών πιστεύει ότι οι παραδόσεις αυτές αξίζουν να περάσουν στην επόμενη γενιά. Τα πολύ μεγάλα αυτά ποσοστά και από τα δύο φύλα, μας παρέχουν την δυνατότητα να κάνουμε μια εκτίμηση πως υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να διασωθεί η εναπομένουσα παράδοση της Κερατέας, καθώς αυτή έχει αρχίσει όχι μόνο να αναδεικνύεται αλλά και να παρουσιάζεται ως διαχρονική και με ρόλο εντός της κοινότητας παρά την έκλειψη της γλώσσας.

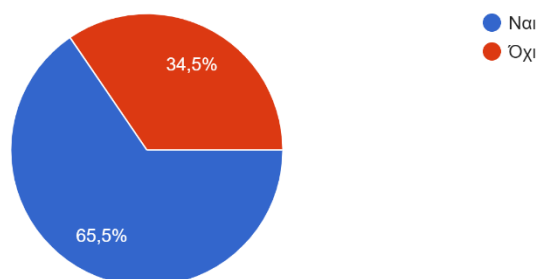
Ερώτημα 19

Η παράδοση παίζει κεντρικό ρόλο στην ζωή σας;

Γυναίκες

Η παράδοση παίζει κεντρικό ρόλο στην ζωή σας;

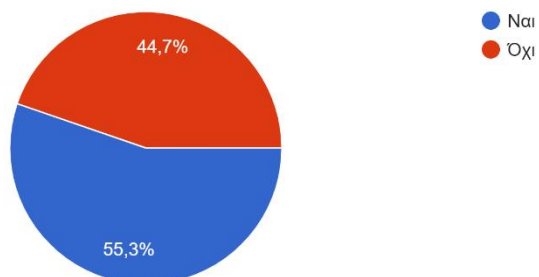
55 απαντήσεις

Άντρες

Η παράδοση παίζει κεντρικό ρόλο στην ζωή σας;

38 απαντήσεις

Η παράδοση φαίνεται πως παίζει αρκετά σημαντικό ρόλο σε μεγάλο βαθμό και στα δύο φύλα και ειδικά στις γυναίκες που δραστηριοποιούνται και γύρω από αυτήν ενεργά. Οι άνδρες ενώ δεν συμμετέχουν σε συλλόγους, σε ανάλογα ποσοστά με τις γυναίκες, πιστεύουν παρόλα αυτά πως η παράδοση είναι σημαντικό κομμάτι της ζωής τους. Πολύ πιθανόν για εκείνους, παράδοση να σημαίνει να τηρήσουν εθιμοτυπικά που τους έχουν μεταφερθεί από τους παλιότερους άνδρες της οικογένειας και συνήθως λαμβάνουν χώρα σε κάποια μεγάλη θρησκευτική εορτή και μάλλον έχουν να κάνουν με πρακτικές πανελλαδικής διάδοσης.

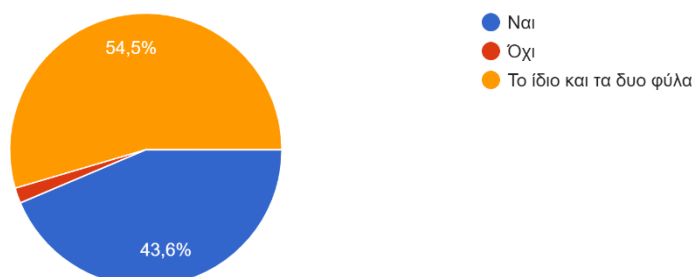
Ερώτημα 20

Θεωρείτε ότι οι γυναίκες είναι εκείνες που κρατούν στα χέρια τους τις παραδόσεις και τα έθιμα του τόπου; Είναι εκείνες που τα διατηρούν και τα περνούν στην επόμενη γενιά;

Γυναίκες

Θεωρείτε ότι οι γυναίκες είναι εκείνες που κρατούν στα χέρια τους τις παραδόσεις και τα έθιμα του τόπου; Είναι εκείνες που τα διατηρούν και τα περνούν στην επόμενη γενιά;

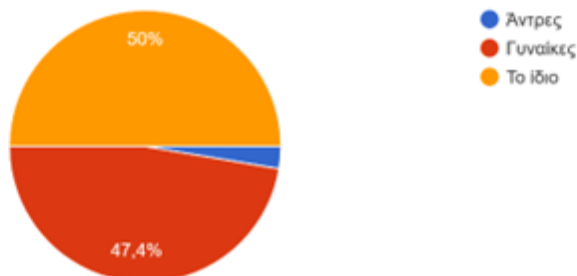
55 απαντήσεις

Άντρες

Θεωρείτε ότι οι γυναίκες είναι εκείνες που κρατούν στα χέρια τους τις παραδόσεις και τα έθιμα του τόπου; Είναι εκείνες που τα διατηρούν και τα περνούν στην επόμενη γενιά;

38 απαντήσεις

Το 43,6% των γυναικών πιστεύουν πως κυρίως εκείνες είναι αυτές που έχουν καταστεί υπεύθυνες για να μεταδώσουν την ντόπια κουλτούρα στην επόμενη γενιά. Το 54,5% πιστεύει ότι και τα δύο φύλα έχουν αυτό τον ρόλο.

Το 47,5% των ανδρών θεωρεί και αυτό πως οι γυναίκες έχουν βασικό ρόλο στην μετάδοση της κουλτούρας, ενώ το 50% πιστεύει πως και τα δύο φύλα έχουν ανάλογες ευθύνες για την επόμενη γενιά.

Οι απαντήσεις που δίνουν και τα δύο φύλα μας καταδεικνύουν το βαρύνοντα ρόλο των γυναικών στο θέμα αυτό, αφού οι κυρίαρχες απαντήσεις είναι: Οι γυναίκες και τα δύο φύλα το ίδιο. Η απάντηση μόνο άνδρες συγκεντρώνει πολύ χαμηλά και αμελητέα ποσοστά.

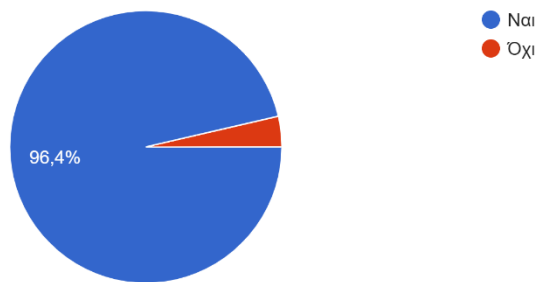
Ερώτημα 21

Η οικογένεια παίζει κεντρικό ρόλο στην ζωή σας;

Γυναίκες

Το ερώτημα αυτό έγινε μόνο σε γυναίκες ώστε να εστιάσουμε στην κοινωνική τους θέση.

Η οικογένεια παίζει κεντρικό ρόλο στην ζωή σας;
55 απαντήσεις

Το 96,4% των γυναικών απαντά θετικά πως η οικογένεια είναι το κέντρο της ζωής τους. Η οικογένεια, η δομή της, η ανατροφή της και η προστασία της είναι η αρχή και το τέλος για τους ανθρώπους που απαρτίζουν την κοινότητα αυτή.

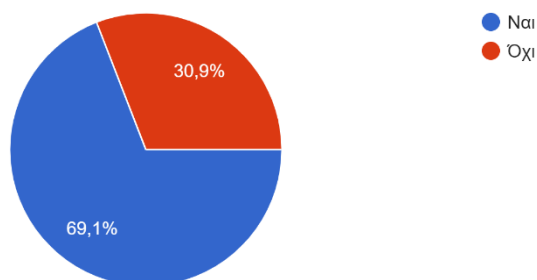
Ερώτημα 22

Η επαγγελματική σταδιοδρομία παίζει κεντρικό ρόλο στην ζωή σας;

Γυναίκες

Το ερώτημα αυτό έγινε μόνο σε γυναίκες ώστε να εστιάσουμε στην κοινωνική τους θέση.

Η επαγγελματική σταδιοδρομία παίζει κεντρικό ρόλο στην ζωή σας;
55 απαντήσεις

Το 69,1% των γυναικών που απάντησαν στην έρευνα φαίνεται πως προσπαθούν να ισορροπήσουν τις προτεραιότητες της ζωής τους ανάμεσα σε οικογένεια και καριέρα. Ενώ είδαμε στο προηγούμενο ερώτημα το πως βλέπουν οι Κερατιώτισσες την οικογένεια, παρατηρούμε τώρα πως είναι παράλληλα γυναίκες σύγχρονες και αποζητούν ανάμεσα σε όλους τους άλλους ρόλους που έχουν αναλάβει, την επαγγελματική σταδιοδρομία τους.

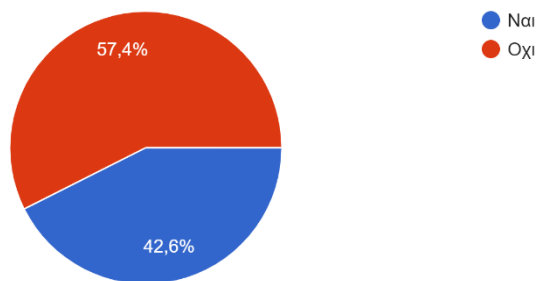
Ερώτημα 23

Στο οικογενειακό σας περιβάλλον υπήρχε / υπάρχει γιαγιά ή προγιαγιά η οποία τυγχάνει σεβασμού και ο λόγος της έχει βαρύτητα για όλη την οικογένεια;

Γυναίκες

Το ερώτημα αυτό έγινε μόνο σε γυναίκες ώστε να εστιάσουμε στην κοινωνική τους θέση.

Στο οικογενειακό σας περιβάλλον υπήρχε / υπάρχει γιαγιά ή προγιαγιά η οποία τυγχάνει σεβασμού και ο λόγος της έχει βαρύτητα για όλη την οικογένεια;
54 απαντήσεις

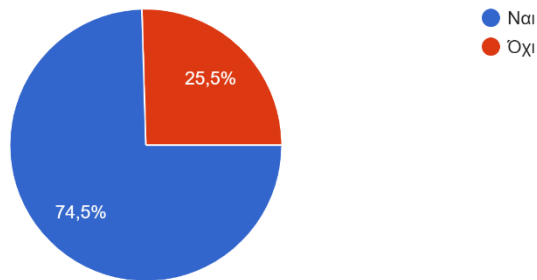
Το 42,6% δηλώνει κάτι που επιβεβαιώνει τον ρόλο της Μεγάλης Μαμάς. Πολύ συχνά η γιαγιά ή προγιαγιά έφτανε να είναι στην κεφαλή της ιεραρχίας, όταν δεν υπήρχε πλέον ο σύζυγός της. Έτσι αρκετές οικογένειες είχαν μια τέτοια γυναίκα στον ρόλο του συμβούλου αλλά και παιδαγωγού, ενώ η ανάμνησή της υπάρχει ακόμα σε ιστορίες σοφίας και προς μίμηση. Ο ρόλος αυτών των γυναικών μας αποδεικνύει την θέση και τον ρόλο που κατείχαν οι γυναίκες σε τέτοιες κοινωνίες.

Ερώτημα 24

Γνωρίζετε αρβανίτικες εκφράσεις που είτε τις χρησιμοποιείτε είτε τις ακούτε συχνά στο περιβάλλον σας;

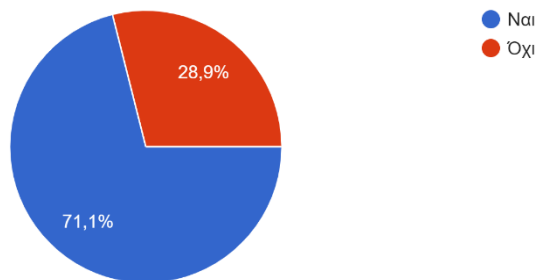
Γυναίκες

Γνωρίζετε αρβανίτικες εκφράσεις που είτε τις χρησιμοποιείτε είτε τις ακούτε συχνά στο περιβάλλον σας;
55 απαντήσεις

Άντρες

Γνωρίζετε αρβανίτικες εκφράσεις που είτε τις χρησιμοποιείτε είτε τις ακούτε συχνά στο περιβάλλον σας;
38 απαντήσεις

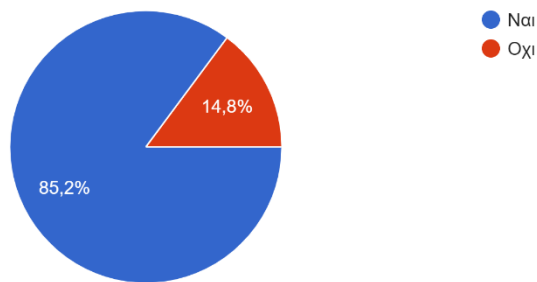
Σε ανάλογα ποσοστά και άνω του 71,1% και τα δύο φύλα απαντούν θετικά και έτσι έχουμε μια έστω επιφανειακή πληροφόρηση, πως στην κοινότητα αυτή ακούγονται ακόμα εκφράσεις και λέξεις αρβανίτικες. Το εύρημα μπορεί να θεωρηθεί αρκετά σημαντικό αφού τα Μεσόγεια είναι από τις πιο γρήγορα αναπτυσσόμενες περιοχές της Ελλάδας, με μεγάλο οικιστικό ενδιαφέρον από κατοίκους κυρίως της Αθήνας. Παρόλα αυτά φαίνεται πως η ταυτότητα είναι καλά ριζωμένη και οι άνθρωποι την ενστερνίζονται. Τόσο δυνατός είναι ο πυρήνας της κοινότητας και η άποψη του για την ντόπια κουλτούρα, που έχουν επιβιώσει λέξεις και εκφράσεις σε τόσο μεγάλα ποσοστά γυναικών και ανδρών.

Ερώτημα 25

Θα θέλατε και η επόμενη γενιά να αντιλαμβάνεται τέτοιες εκφράσεις;

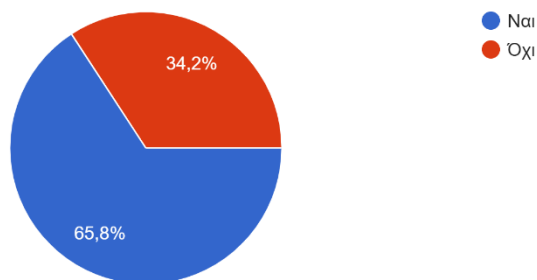
Γυναίκες

Θα θέλατε και η επόμενη γενιά να αντιλαμβάνεται τέτοιες εκφράσεις;
54 απαντήσεις

Άντρες

Θα θέλατε και η επόμενη γενιά να αντιλαμβάνεται τέτοιες εκφράσεις;
38 απαντήσεις

Σε αυτό το ερώτημα πολύ μεγάλα ποσοστά θα ήθελαν και οι επόμενες γενιές να αντιλαμβάνονται αρβανίτικες εκφράσεις. Το πρώτο και βασικό στοιχείο που μπορούμε να αποκομίσουμε, είναι πως επιβεβαιώνεται η εκτίμηση για μετάδοση της κουλτούρας στην επόμενη γενιά. Επιβεβαίωση που δεν αφορά μόνο τα έθιμα, παραδόσεις και αξίες αλλά και τα κομμάτια της θνήσκουσας γλώσσας.

Ένα ακόμα ενδιαφέρον στοιχείο είναι πως ενώ στο ερώτημα 24, οι γυναίκες απάντησαν σε ποσοστό 74,5% πως ναι, γνωρίζουν κάποιες εκφράσεις στα Αρβανίτικα, 85,2% του ερωτήματος 25 θα επιθυμούσε η επόμενη γενιά να αντιλαμβάνεται τέτοιες εκφράσεις. Αντίθετα το αντίστοιχο ποσοστό στους άνδρες σε σχέση με το ερώτημα 24, χαμηλώνει ελαφρώς.

Η εξήγηση πιθανότατα είναι πως οι γυναίκες έχουν συναισθηματικές μνήμες πολύ πιο ισχυρές από τους άνδρες σε σχέση με την γλώσσα και θα ήθελαν αυτές οι μνήμες, να αναβιώσουν στα δικά τους παιδιά και να έχουν βιώματα ανάλογα με τα δικά τους και όχι τόσο για την διάσωση της γλώσσας.

Ερώτημα 26

Μπορείτε να αναφέρετε κάποια - ες από αυτές τις εκφράσεις;

Οι απαντήσεις αναγράφονται όπως ακριβώς τις αποτύπωσαν οι ερωτώμενες/οι, σε ομάδες. Δίπλα από κάθε λέξη και έκφραση παρατίθεται η απόδοση στην κοινή Ελληνική επακριβώς ή κατά προσέγγιση.

Γυναίκες

Τε dua = Σε αγαπώ.

Μοτε σουμ = Χρόνια πολλά.

Μότε Σούμε = Χρόνια πολλά.

Ουρατ ν = Την ευχή μου.

Μίρε = Καλά.

Σι ντο στρος = Όπως έστρωσες.

Τσι μπουν; = Τι κάνεις.

Τς μπουν; = Τι κάνεις;

Ντου χας; = Θα φας;

Ντο φλιες; = Θες να κοιμηθείς;

Ντοβέμι = Πάμε / Σηκωθείτε να φύγουμε.

Βέμι = Πάμε.

Καρκαλέτσι = Ακρίδα.

Γκρούνι = Γυναίκα / **Γκρούε** = Γυναίκα.

Σαμσακούτς = Μασώμενο παρασκεύασμα (τύπου τσίχλας).

(Χ)άνα μουν = Φάε σκατά.

Χάνα μουν = Φάε σκατά.

Μούτι = Περιπτώματα.

Γκουτσα = Γουρούνα.

Μπιθας = Οπίσθια.

Μουτ με κεπ = Περιπτώματα με κρεμμύδι (αποτελεί συνήθη έκφραση στην Κερατέα και δίνεται σαν απαξιωτική απάντηση σε ερώτηση).

Δεν τις θυμάμαι καλά.

Λέξεις μεμονωμένες.

Άντρες

Ντιάλεθ = Παιδί / Αγόρι / Νεαρέ (πολύ συνηθισμένη λέξη που ακούγεται συχνά, για κάποιους έχει και την έννοια του ζωηρού νέου – διαολεμένος. Παρατηρούμε πως την λέξη αυτή δεν την ανέφεραν οι γυναίκες καθόλου ενώ οι άντρες εκτεταμένα και σε διάφορες παραφθορές).

Νταλεθ.

Ντιαλιμ.

Βλαμη.

Ντιαλι.

Μπιθα = Οπίσθια.

Μπιθεν = Οπίσθια.

Μουτ με κεπ = Περιπτώματα με κρεμμύδι (αποτελεί συνήθη έκφραση στην Κερατέα και δίνεται σαν απαξιωτική απάντηση σε ερώτηση).

Μούτι = Περιπτώματα.

Χαναμουν = Φάε σκατά.

Χάνα μουν = Φάε σκατά.

Ανα μουν = Φάε σκατά.

Διάφορες Βωμολοχίες.

Μπουκ = Ψωμί.

Ματσα = Γάτα.

ματσε = Γάτα.

Μπούκουρα = Όμορφη.

Γκιόσα = Προβατίνα (η λέξη γκιόσα λανθασμένα δόθηκε ως Αρβανίτικη, καθώς είναι Βλάχικη και πιθανόν δόθηκε από κάποιον ερωτώμενο που έχει ανάλογη μεικτή καταγωγή).

Φάρα = φατρία.

Πουσό = Σιωπή.

Αιντε νταρ' μπιε σι = Πέρα βρέχει.

Τζαρε πάρε = Πέρα δώθε.

Με το αστε ντουα = Με το έτσι θέλω,

Φάρε μεντε = Καθόλου μυαλό.

Τσε θουα = Τι λες.

Τσι μπουν; = Τι κάνεις.

Πουσο = Σιωπή.

Ναζουρε = Να ζήσουν.

Στο ερώτημα αυτό η συμμετοχή των ερωτηθέντων δεν ήταν μεγάλη και οι λόγοι θα μπορούσαν να είναι αρκετοί. Όμως πιθανόν ένας από τους πιο βασικούς να ήταν, πως δεν ήξεραν πως να αποτυπώσουν τις λέξεις που γνωρίζουν σχετικά με την γραπτή ορθότητά τους. Παρατηρούμε έτσι, από όσους απάντησαν, για

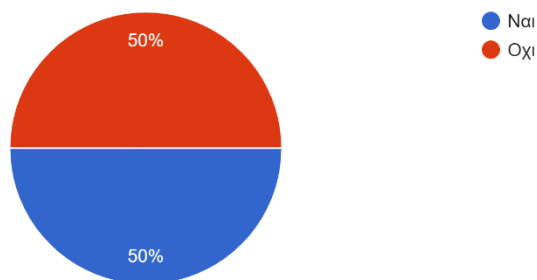
μια λέξη να έχουν δώσει τρεις διαφορετικούς τρόπους γραφής, ανάλογα με το πως έχουν ακούσει την προφορά και την θυμούνται. Κάποια ερωτώμενη χρησιμοποίησε λατινικούς χαρακτήρες και άλλοι απλώς περιέγραψαν την κατηγορία λέξεων που γνωρίζουν πχ. Διάφορες βωμολοχίες. Αυτό είναι εμφανές για τους άντρες, καθώς οι μισές σχεδόν λέξεις που γνωρίζουν αφορούν βωμολοχίες και πιθανόν τις χρησιμοποιούν στην καθημερινότητά τους με άλλους άνδρες ως αστείο ή για να διατηρήσουν τους δεσμούς τους βάση του κοινού πλαισίου (Αρχάκης & Κονδύλη, 2011).

Ερώτημα 27

Χρησιμοποιείτε αυτές τις εκφράσεις σε συζητήσεις με άτομα που έχουν το ίδιο υπόβαθρο και τις κατανοούν;

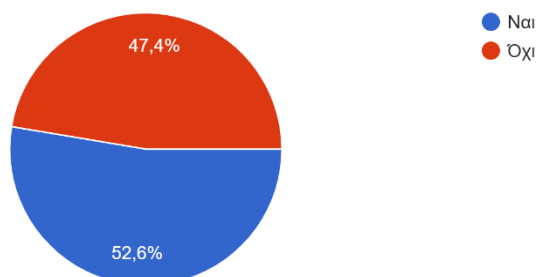
Γυναίκες

Χρησιμοποιείτε αυτές τις εκφράσεις σε συζητήσεις με άτομα που έχουν το ίδιο υπόβαθρο και τις κατανοούν;
52 απαντήσεις

Άντρες

Χρησιμοποιείτε αυτές τις εκφράσεις σε συζητήσεις με άτομα που έχουν το ίδιο υπόβαθρο και τις κατανοούν;
38 απαντήσεις

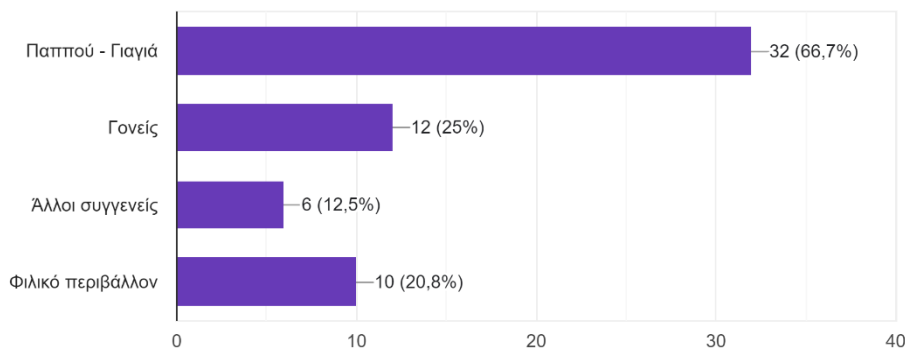
Σε σχεδόν ανάλογα ποσοστό και τα δύο φύλα χρησιμοποιούν αυτές τις εκφράσεις με άτομα που έχουν το ίδιο υπόβαθρο.

Ερώτημα 28

Από πού μεταφέρθηκαν σε εσάς αυτές οι εκφράσεις;

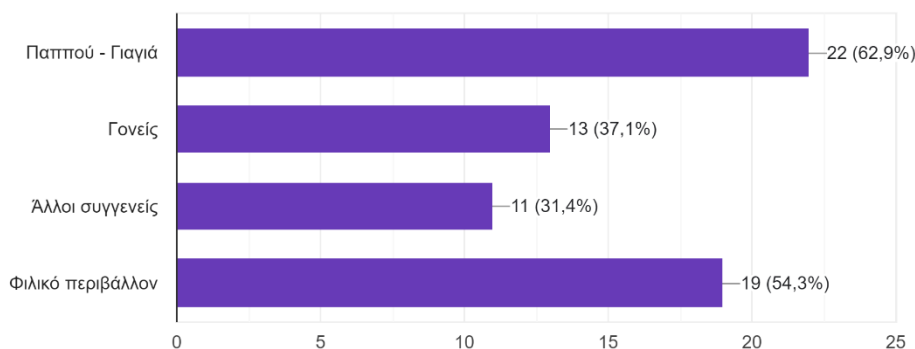
Γυναίκες

Από πού μεταφέρθηκαν σε εσάς αυτές τις εκφράσεις;
48 απαντήσεις

Άντρες

Από πού μεταφέρθηκαν σε εσάς αυτές τις εκφράσεις;
35 απαντήσεις

Στο ερώτημα αυτό μπορούμε να επιβεβαιώσουμε όσα αναφέραμε και παραπάνω σχετικά με την συναισθηματική μνήμη των γυναικών και την χρήση εκφράσεων της γλώσσας των ανδρών στο φιλικό τους περιβάλλον. Σε ποσοστό 66,7% οι γυναίκες άκουσαν ή έμαθαν τις εκφράσεις αυτές από την γιαγιά ή τον παππού τους και αυτό φαίνεται και από τα είδη των λέξεων που ανέφεραν

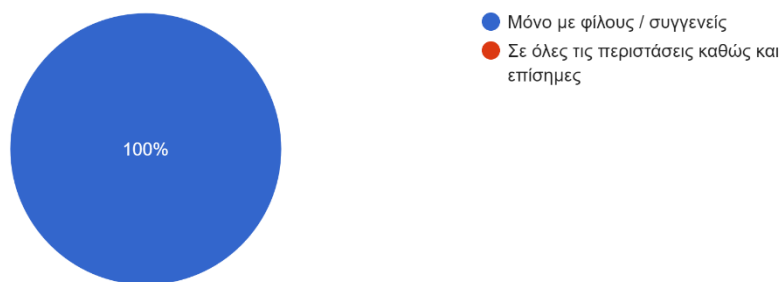
όπως «την ευχή μου». Ενώ οι άντρες έχουν ανάλογο ποσοστό, όπως είναι αναμενόμενο, αφού οι γιαγιάδες και οι παππούδες ήταν οι ομιλητές της γλώσσας. Και εκείνοι έχουν σε πολύ μεγάλο ποσοστό μάθει ή ακούσει τις εκφράσεις από το φιλικό τους περιβάλλον χρησιμοποιώντας λέξεις που ακούγονται κυρίως έξω από το σπίτι.

Ερώτημα 29

Χρησιμοποιείτε τέτοιες εκφράσεις σε φιλικές συζητήσεις ή και σε επίσημες περιστάσεις;

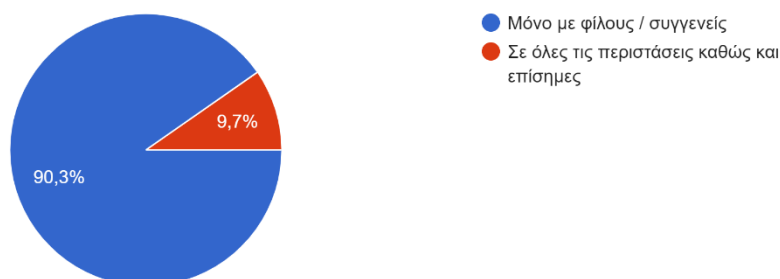
Γυναίκες

Χρησιμοποιείτε τέτοιες εκφράσεις σε φιλικές συζητήσεις ή και σε επίσημες περιστάσεις;
45 απαντήσεις

Άντρες

Χρησιμοποιείτε τέτοιες εκφράσεις σε φιλικές συζητήσεις μόνο ή και σε επίσημες περιστάσεις;
31 απαντήσεις

Σε σχεδόν απόλυτα ποσοστά η χρήση τέτοιων εκφράσεων γίνεται μόνο σε ανεπίσημες περιστάσεις, καθώς η γλώσσα είναι εκλαμβανόμενη ως η χαμηλή ποικιλία.

Ερώτημα 30

Αν ποτέ σε επίσημες, γιατί;

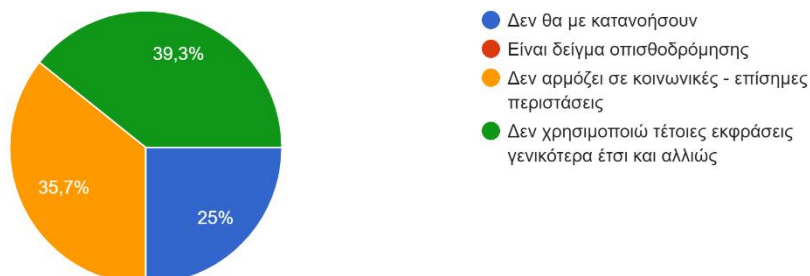
Γυναίκες

Αν ποτέ σε επίσημες, γιατί;
49 απαντήσεις

Αντρες

Αν ποτέ σε επίσημες, γιατί;
28 απαντήσεις

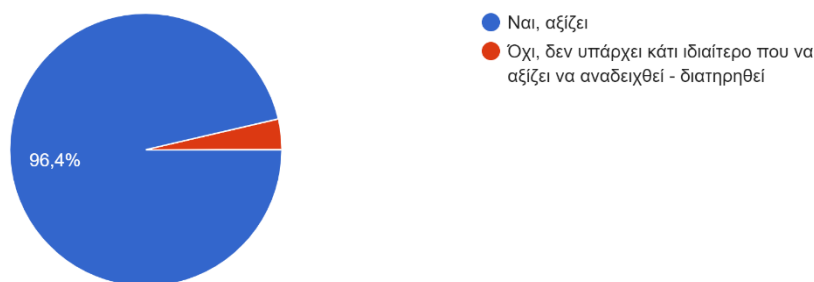
Στο ερώτημα αυτό μπορούμε να δούμε την αντιμετώπιση της γλώσσας από την σημερινή κοινότητα. Κανείς δεν απάντησε πως η χρήση της είναι δείγμα οπισθοδρόμησης. Επομένως στην συνείδηση των σύγχρονων κατοίκων έχει ξεπεραστεί το στάδιο του υποβιβασμού και έχει επανέλθει μέσω των συναισθηματικών μνημών και της αναζήτησης των δεσμών της κοινότητας, η αστιγματίστη χρήση κάποιων εκφράσεων. Επιβεβαιώνουμε όμως, ότι είδαμε και παραπάνω. Οι κάτοικοι που κάνουν χρήση λέξεων κι εκφράσεων κατανοούν ότι η γλώσσα είναι χαμηλής ποικιλίας και χωρίς κύρος επομένως, δεν την χρησιμοποιούν σε επίσημες περιστάσεις ή και καθόλου γιατί δεν θα βρουν ανταπόκριση από τον συνομιλητή ή το κοινό τους.

Ερώτημα 31

Υπάρχει γενικότερα μια αναβίωση της ταυτότητας, όπως πχ η τοπική κουζίνα. Είστε θετικοί με αυτό; Θεωρείται ότι αξίζει να αναδειχθεί η τοπική ταυτότητα της Κερατέας και γενικότερα των Μεσογείων;

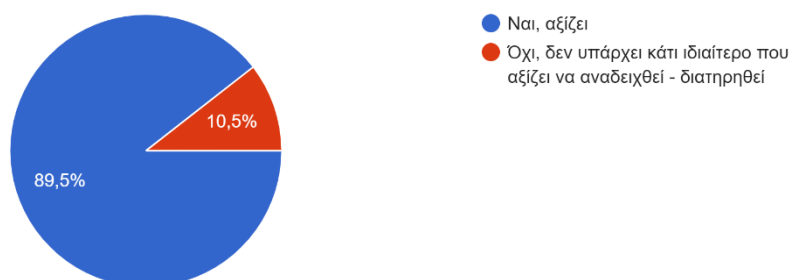
Γυναίκες

Υπάρχει γενικότερα μια αναβίωση της ταυτότητας, όπως πχ η τοπική κουζίνα. Είστε θετικοί με αυτό; Θεωρείται ότι αξίζει να αναδειχθεί η τοπι...τα της Κερατέας και γενικότερα των Μεσογείων;
55 απαντήσεις

Άντρες

Υπάρχει γενικότερα μια αναβίωση της ταυτότητας, όπως πχ έθιμα μέσω πολιτισμικών συλλόγων, η τοπική κουζίνα κλπ. Είστε θετικοί μ...τα της Κερατέας και γενικότερα των Μεσογείων;
38 απαντήσεις

Σε πάρα πολύ μεγάλα ποσοστά και τα δύο φύλα θεωρούν, πως αξίζει να διασωθεί η και να αναδειχθεί η τοπική κουλτούρα. Τα μεγάλα αυτά ποσοστά προσδίδουν ακόμα περισσότερο βάρος στην εκτίμησή μας, πως οι σύγχρονοι κάτοικοι της πόλης έχουν την διάθεση να μεταδώσουν την ταυτότητα και στις μελλοντικές γενιές.

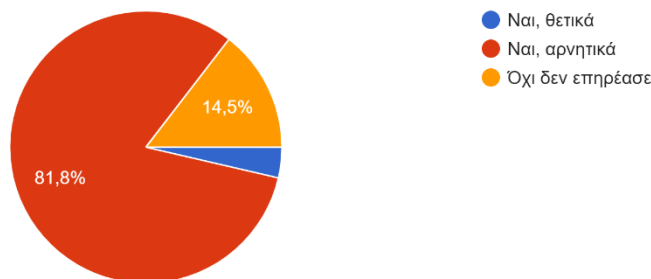
Ερώτημα 32

Θεωρείτε ότι η συνένωση του Δήμου Κερατέας με τον Δήμο Λαυρεωτικής, έχει επηρεάσει την ταυτότητα της Κερατέας;

Γυναίκες

Θεωρείτε ότι η συνένωση του Δήμου Κερατέας με τον Δήμο Λαυρεωτικής, έχει επηρεάσει την ταυτότητα της Κερατέας;

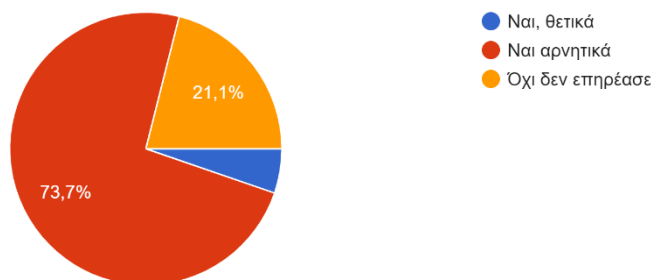
55 απαντήσεις

Άντρες

Θεωρείτε ότι η συνένωση του Δήμου Κερατέας με τον Δήμο Λαυρεωτικής, έχει επηρεάσει την ταυτότητα της Κερατέας; Με ποιον τρόπο;

38 απαντήσεις

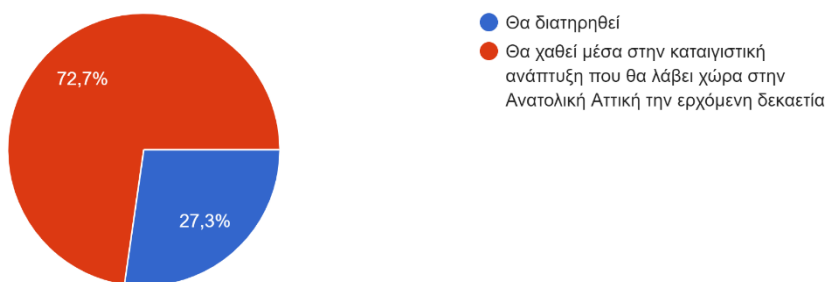
Τα ποσοστά που απαντούν «Ναι, αρνητικά» και τα δύο φύλα στο ερώτημα αυτό, μας φέρνουν στο προσκήνιο μια σύγχρονη πρόκληση για την ταυτότητα και την κουλτούρα της Κερατέας. Η πόλη δεν έχει πια το αυτοδιοίκητο σαν Δήμος με πολλές συνέπειες στα πολιτισμικά δρώμενα, στις εκδόσεις που έκανε ο Δήμος για την τοπική ταυτότητα αλλά και ο μαρασμός που έφερε στην πόλη η συνένωση των Δήμων με πολλές υπηρεσίες να φεύγουν, πληγώνοντας το αίσθημα των κατοίκων.

Ερώτημα 33

Πιστεύετε πως η ταυτότητα της Κερατέας έχει προοπτικές μέσα στο νέο περιβάλλον της Αττικής (συνένωση δήμων και οικιστική - πληθυσμιακή ανάπτυξη) να επιζήσει ή οδεύει προς αλλοίωση και εν τέλει εξαφάνιση;

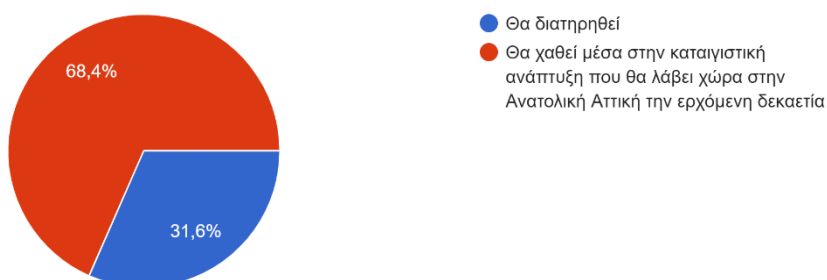
Γυναίκες

Πιστεύετε πως η ταυτότητα της Κερατέας έχει προοπτικές μέσα στο νέο περιβάλλον της Αττικής (συνένωση δήμων και οικιστική - πληθυσμ... ή οδεύει προς αλλοίωση και εν τέλει εξαφάνιση;
55 απαντήσεις

Άντρες

Πιστεύετε πως η ταυτότητα της Κερατέας έχει προοπτικές μέσα στο νέο περιβάλλον της Αττικής (συνένωση δήμων και οικιστική - πληθυσμ... ή οδεύει προς αλλοίωση και εν τέλει εξαφάνιση;
38 απαντήσεις

Και τα δύο φύλα σε μεγάλα και ανάλογα ποσοστά και πάλι, απαντούν πως η ντόπια κουλτούρα είναι καταδικασμένη να χαθεί από την νέα κατάσταση που έχει ήδη θέσει τις βάσεις της στην Ανατολική Αττική και την Κερατέα συγκεκριμένα.

Παράρτημα II: Συμβολή ενεργών μελών κοινότητας Κερατέας

Στο κομμάτι αυτό θα παρατεθούν οι απόψεις ανθρώπων της πόλης της Κερατέας που έχουν ασχοληθεί και έχουν αφιερώσει χρόνο και κόπο στα κοινά της πόλης, στους ανθρώπους της πόλης, σε διάφορες δράσεις, σε συγγραφικό έργο αλλά και σε ακαδημαϊκό επίπεδο. Έτσι τους εστάλη ένα ερώτημα, με διαφορετικό για τον καθένα περιεχόμενο, πάνω σε θέματα που αφορούν την εργασία αυτή και θα προσδώσουν ένα ακόμα πιο ολοκληρωμένο συμπέρασμα, ώστε αυτή να καταστεί μια παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές της πόλης που τυχόν θα ερευνήσουν το θέμα. Ενώ είναι πολλοί και άριστοι εκείνοι που έχουν γράψει και ασχοληθεί με την πόλη, επιλέγηκαν μόνο ορισμένοι, με γνώμονα την διαφορετική τους οπτική, το διαφορετικό υπόβαθρο, ιδεολογία, ηλικία, ιδιότητα, φύλο, ερεθίσματα. Παρόλα αυτά οι απαντήσεις που έδωσαν συγκλίνουν στο γεγονός, πως είναι μάλλον αβέβαιο το μέλλον της ταυτότητας της Κερατέας, όχι μόνο με τον θάνατο της γλώσσας, αλλά κυρίως λόγω της εντατικής αστικής ανάπτυξης των Μεσογείων.

Οι οπτικές που θα παρατεθούν παρακάτω, δεν είναι απαραίτητο πως αντικατοπτρίζουν και εκείνη του συγγραφέα της παρούσας εργασίας. Είναι όμως απαραίτητο για την έρευνα να συμπεριληφθούν και εμφανίζονται κατά ημερομηνία παράδοσής τους.

Συνέντευξη με Ιατρού Π. Γεώργιο - 6/1/2024 (Μαθηματικός – Συγγραφέας – Γεννηθείς: 1955):

Ερώτημα: Βασιζόμενος στο σημαντικό έργο σας «Ενέδρα στο Δήμαρχο» που αφορά την εποχή των Λαυρεωτικών θα ήθελα να σας θέσω το ερώτημα: Συνεχίζει να υπάρχει σήμερα ιδιαίτερη ταυτότητα στην περιοχή της Κερατέας; Υπάρχει σύνδεση της εξέγερσης των Λαυρεωτικών με την εξέγερση του ΧΥΤΑ με βάση των χαρακτήρα των κατοίκων;

Απάντηση: «Το παρελθόν δεν έχει πεθάνει, ούτε καν έχει περάσει». Έτσι γράφει ο Αμερικανός συγγραφέας Ουίλιαμ Φώκνερ. Ξεκινάω από το δεύτερο ερώτημα σου. Υπάρχει σαφώς σύνδεση με την υπόθεση της ενέδρας του Δημάρχου Λουκά Π. Αθανασίου (1864-1866) και την εξέγερση των κατοίκων της Κερατέας κατά του ΧΥΤΑ (2010-2011) 1,5 αιώνα μετά. Και στις δυο περιπτώσεις η τοπική κοινωνία είχε αντιπάλους στην μεν πρώτη περίπτωση τον Σερπιέρι και την πανίσχυρη Γαλλική Εταιρεία και στην δεύτερη τον εργολάβο – καναλάρχη Μπόμπολα, τις εταιρείες του και το κράτος.

Μάλιστα η Ελληνική δικαιοσύνη και στις δύο περιπτώσεις υπήρξε υπέρ των κατοίκων. Η Γαλλική Εταιρεία ζήτησε με αίτηση στο ειρηνοδικείο προσωρινά μέτρα κατά του δημάρχου και των κατοίκων. Η αίτηση αυτή απορρίφθηκε από το πρωτοδικείο το 1866. Στις 13/12/2010 με απόφαση ειρηνοδικείου μετά τα ασφαλιστικά μέτρα, ήταν εναντίον των εργολάβων και υπέρ του Δήμου Κερατέας. Κάτι που ολοκληρώνεται με την τελική εφετική απόφαση

2983/24.06.2011 του Πρωτοδικείου Αθηνών. (βλ. σελ. 136-137 «Ενέδρα στον Δήμαρχο»). Επίσης και οι τρόποι αντίδρασης μοιάζουν μεταξύ τους. Οι κάτοικοι πυρπολούν τη λέμβο του Σερπιέρι στα τέλη του 1865 στο λιμάνι του Θορικού ενώ και πάλι οι κάτοικοι το 2012 καίνε τα μηχανήματα εκσκαφών των εργολάβων στο Οβριόκαστρο.

Υπάρχουν βεβαίως και διαφορές. Η ενότητα που σφυρηλατήθηκε την εποχή της εξέγερσης του ΧΥΤΑ έπιασε τόπο και ο αγώνας υπήρξε νικηφόρος. Στην περίπτωση του Δημάρχου Λ. Π. Αθανασίου, η διαίρεση των κατοίκων της Κερατέας στα δύο από τον Σερπιέρι υπήρξε μοιραία, οδήγησε στην ενέδρα και δολοφονία του Δημάρχου και πλήρη επικράτηση των Σερπιέρι και της Εταιρείας του. Τα χαρακτηριστικά των κατοίκων Αρβανίτικης καταγωγής έπαιξαν σαφέστατα ρόλο, κυρίως το πείσμα, το αίσθημα του δικαίου και κοινού συμφέροντος και αρκετά άλλα (καλά και κακά) που τα περιγράφει ο Μ. Καραγάτσης στον πρόλογο του μυθιστορήματος του «Βασίλης Λάσκος».

Δεν είναι βέβαια τυχαίο, ότι το βιβλίο «Ενέδρα στο Δήμαρχο», αφιερώνω στους κατοίκους της Κερατέας που συμμετείχαν ενεργά στον πολυετή νικηφόρο αγώνα κατά του ΧΥΤΑ στον αρχαιολογικό χώρο του Οβριόκαστρου και στο Δήμαρχο της πόλης 2007-2011 Σταύρο Ιατρού.

Επίσης σε ένα υποκείμενο συγγραφικό σχόλιο μου, σελ. 183, αναφέρω το περίφημο δίστιχο του ποιητή Ντίνου Χριστιανόπουλου:

«Και τι δεν κάνατε για να με θάψετε, όμως ξεχάσατε πως ήμουν σπόρος».

Σίγουρα υπάρχει ιδιαίτερη αρβανίτικη ταυτότητα στον σκληρό πυρήνα της πόλης της Κερατέας, όχι όμως στους πενήντα και πλέον οικισμούς της. Δεν είναι τυχαίο ότι υπάρχουν και σύλλογοι χορού (Λύκειο Ελληνίδων, Απόλλων, Ηγέχορος) με πολλά νέα παιδιά να ασχολούνται. Τα τραγούδια «Ντο τα πρες κοτσίδεται», «Ρα καμπάνα Παπαντίσε», που καμία σχέση δεν έχουν με την εποχή μας, δεν είναι κιάλας αριστουργήματα, δημιουργούν ακόμα και σήμερα ευφορία στους νέους, μόνο και μόνο γιατί είναι ένα νήμα με τους μακρινούς προγόνους μας που μας δένει.

Η προ-νεωτερική αρβανίτικη κοινωνία του 19ου αιώνα της Κερατέας Μεσογείων είναι εδώ. Δεν ξέρω όμως για πόσα χρόνια ακόμη...

Συνέντευξη με Συρίγου Σοφία - 8/1/2024 (Δασκάλα – Συνταξιούχος – Πρόεδρος Δ.Σ. Χρυσής Τομής – Γεννηθείσα: 1963):

Ερώτημα: Θα ήθελα με την εμπειρία σας στα κοινά της πόλης και ιδιαίτερα σε ότι αφορά τον πολιτισμό και την ταυτότητα της περιοχής να παραθέσετε την γνώμη σας για τον ρόλο των γυναικών της Κερατέας, στην διάδοση και διάσωση των παραπάνω. Είναι εκείνες που κουβαλούν «άνισα» (σε σχέση με τους άντρες) αλλά με αυταπάρνηση αυτή την ευθύνη;

Απάντηση: Ονομάζομαι Σοφία Συρίγου. Γεννήθηκα και μεγάλωσα στη Κερατέα. Εργάστηκα σαν δασκάλα σε σχολεία της Κερατέας 35 χρόνια. Οι μνήμες μου από τη ζωή μου στη Κερατέα και από τις αφηγήσεις των γονιών μου, περιγράφουν μια πραγματικότητα όπου οι άνθρωποι άτυπα και χωρίς να το κάνουν εσκεμμένα μετέφεραν από γενιά σε γενιά στοιχεία πολιτισμού της Κερατέας μέσα από καθημερινές συνήθειες και με ήθη και έθιμα στις σημαντικές οικογενειακές στιγμές, σε κοινωνικές συναναστροφές και σε γιορτές. Με ιεροτελεστική ευλάβεια τηρούσαν όλα τα έθιμα. Τους χαροποιούσε, τους έδινε δύναμη να ανταπεξέλθουν στην δύσκολη καθημερινότητα και ταυτόχρονα διασώθηκαν πολλά λαογραφικά στοιχεία πολλών ετών.

Με το πέρασμα των χρόνων, με τη βελτίωση των οικονομικοκοινωνικών συνθηκών και την απότομη εισβολή του καταναλωτισμού πολλά από τα έθιμα ατόνησαν, αλλού περισσότερο και αλλού λιγότερο. Η ραγδαία και απότομη επικράτηση του μοντέρνου ήταν αισθητή κυρίως στις δεκαετίες του 80 - 90. Λίγο πριν το 2000 υπάρχει μια στροφή (ανάγκη, επιθυμία) προς τη διάσωση πολιτιστικών στοιχείων που χάνονταν. Από το 2000 ιδρύθηκε πρώτα το παράρτημα του Λυκείου Ελληνίδων Κερατέας. Αργότερα ο χορευτικός - λαογραφικός σύλλογος Απόλλωνας και μετά ο χορευτικός - λαογραφικός σύλλογος Ηγέχορος. Αυτοί οι σύλλογοι υφίστανται μέχρι και σήμερα έτος 2024. Είναι πολύ σημαντικός ο ρόλος τους στη διάδοση και διάσωση του πολιτισμού της Κερατέας με πάρα πολλές εκδηλώσεις.

Ιδρυτές και των τριών συλλόγων είναι γυναίκες. Σε μια πατριαρχική δομή της οικογένειας, πιθανόν να ήταν η ανάγκη των γυναικών να βγουν και να δραστηριοποιηθούν έξω από το ρόλο που είχαν στο σπίτι. Τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου είναι γυναίκες. Οι άντρες δεν το είχαν ανάγκη, ήταν κοινωνικά καλυμμένοι με το καφενείο και τις εκεί συναντήσεις τους και συζητήσεις τους γύρω από την πολιτική, το ποδόσφαιρο, τα επαγγελματικά τους.

Τα μέλη των συλλόγων στα χορευτικά τμήματα στη πλειοψηφία είναι γυναίκες. Στα σεμινάρια επίσης είναι μόνο γυναίκες λόγω του αντικειμένου: κεντητό ψωμί, κέντημα, κοπανέλι, παραδοσιακή φορεσιά, παραδοσιακά γλυκά και φαγητά (Χριστόψωμα, Λαμπροκουλούρες, μσίντα, γκόγκλιες κ.ά). Ο γυναικείος σύλλογος Μνησιμάχη επίσης συνεργάζεται με τους υπόλοιπους συλλόγους και συμβάλλει σημαντικά στη διάσωση λαογραφικών στοιχείων. Παρότι οι άντρες δεν απουσιάζουν για επαγγελματικούς λόγους (δεν υπάρχουν ναυτικοί ή ξενιτεμένοι) δεν συμμετέχουν ενεργά στις δράσεις των συλλόγων, παρά μόνο ως θεατές. Ατομικά ο καθένας μόνος του θα σουβλίσει το Πάσχα το αρνί όπως το καλεί η παράδοση, κάποιοι ίσως φτιάξουν και το κρασί τους για το σπίτι αλλά δεν λειτουργούν ομαδικά. Δεν έχουμε γιορτές κρασιού ή τσίπουρου όπως γίνεται σε άλλες περιοχές της Ελλάδας.

Στο πανηγύρι της Ζωοδόχου Πηγής στη Παναγία τη Γκαρικά δεν υπάρχει εθελοντική συμμετοχή από τους άντρες. Το επιμελείται ο Δήμος με τους υπαλλήλους του. Και τα μέλη των χορευτικών συλλόγων χορεύουν. Υπάρχουν επωνυμίες ανδρών - οικογενειών επαγγελματιών οινοποιών από γονείς

αμπελουργούς χωρίς δράσεις αναβίωσης εθίμων. Ιδρύθηκε αντρική χορωδία που όμως πολύ σύντομα λόγω μη συμμετοχής έγινε γενική χορωδία με πλειοψηφία γυναικών.

Στον πολιτιστικό σύλλογο ΧΡΥΣΗ ΤΟΜΗ συμμετέχουν στο συμβούλιο άντρες αλλά στις εκδηλώσεις που γίνονται κατά πλειοψηφία παρευρίσκονται γυναίκες. Ο ρόλος των γυναικών της Κερατέας στη διάδοση και τη διάσωση του πολιτισμού είναι καθοριστικός. Είναι εκείνες που κουβαλούν «άνισα» (σε σχέση με τους άντρες) αλλά με αυταπάτηση αυτή την ευθύνη.

Συνέντευξη με Πετρολιάγκη Σοφία - 23/1/2024 (Χοροδιδάσκαλος στο Λύκειο των Ελληνίδων – Γεννηθείσα: 1989):

Ερώτημα: Ως μια γυναίκα της νέας γενιάς που αφιερώνει μεγάλο μέρος της ζωής της στην αγάπη για την παράδοση ως χοροδιδάσκαλος στο Λύκειο των Ελληνίδων της Κερατέας, θα ήθελα να μου μεταφέρετε τον παλμό που λαμβάνετε από την επόμενη γενιά που εκπαιδεύεται ακόμα. Γνωρίζει για την παράδοση του τόπου μας; Έχει την επιθυμία να μάθει; Τι σημαίνουν τα Αρβανίτικα κειμήλια και οι φορεσιές για τα παιδιά που δεν έχουν ίσως πια εικόνες από αυτά σε δικά τους σπίτια αλλά μόνο στο Λύκειο;

Απάντηση: Μελετώντας την πολιτιστική μας κληρονομιά εδώ και αρκετά χρόνια, αλλά και προσπαθώντας να την μεταλαμπαδευσω στα παιδιά του Λυκείου των Ελληνίδων Κερατέας μπορώ να πω με σιγουριά πως υπάρχει ακόμη η επιθυμία για γνώση της παράδοσης του τόπου μας.

Σαφώς όχι με το ίδιο ενδιαφέρον της δικής μου γενιάς ή των προηγούμενων. Οι μικροί και έφηβοι χορευτές του Λυκείου των Ελληνίδων μαθαίνουν από μικρή ηλικία τα σπουδαία έθιμα και τις παραδόσεις μας, μέσα από τον χορό, το τραγούδι, το παραδοσιακό ένδυμα και μέσα από δραστηριότητες οικοτεχνίας και χειροτεχνίας.

Σήμερα τα παιδιά έχουν πάρα πολλές εικόνες, ακούσματα και ερεθίσματα σε σχέση με παλαιότερα. Παρ' όλα αυτά έρχονται για να μάθουν παραδοσιακούς χορούς έπειτα από την παρότρυνση των γονιών τους. Λίγα είναι τα παιδιά που θα το ζητήσουν μόνα τους.

Κατά τη γνώμη μου το 80% των παιδιών που ασχολείται με την παράδοση δείχνει μεγάλο ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου μας και μέσα στα χρόνια αποκτά γνώσεις για τον τοπικό Αρβανίτικο χαρακτήρα τόσο σε χορευτικό επίπεδο όσο και σε ενδυματολογικό. Οι μαθητές του Λυκείου μας έχουν τη δυνατότητα να περιηγηθούν σε πλούσιο φωτογραφικό αρχείο του 20ου αιώνα, αλλά και να γνωρίσουν το ένδυμα της περιοχής μέσα από τις αυθεντικές φορεσιές - κειμήλια που διαθέτει η συλλογή της ιματιοθήκης μας. Οι αντιδράσεις των παιδιών συνήθως είναι ενθουσιώδεις μετά από τέτοιου είδους

περιηγήσεις. Φυσικά, πάντα υπάρχουν και οι εξαιρέσεις. Οι γενιές αλλάζουν και το ενδιαφέρον για το "παλιό" στοιχείο χάνεται μέσα στο χρόνο.

Συνέντευξη με Π. Σταθάκη Μιχαήλ - 30/1/2024 (Αρχαιολόγος, Θεολόγος – Γεννηθείς: 1981):

Ερώτημα: Βασισμένος στην έρευνα σας πάνω στο έργο του Αγίου Μιχαήλ του Χωνιάτη, Μητροπολίτου Αθηνών, θα ήθελα να μου μεταφέρετε την κατάσταση που βρήκαν οι Αρβανίτες των Μεσογείων όταν έφτασαν στην Ανατολική Αττική, με την ιδιότητα των προνοιών των Λατίνων. Ποια ήταν η υποδομή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και σε τι βάση γινόταν το ποιμαντικό έργο στην κατακτημένη περιοχή;

Απάντηση: Δεν αρκεί κάποιος να μελετήσει το έργο και τη δράση του Μιχαήλ Χωνιάτη, αλλά θα πρέπει να εντρυφήσει για να κατανοήσει τις επιλογές του ανδρός. Είναι πολύ δύσκολο να απαντηθεί με σαφήνεια το ερώτημα καθώς ο Χωνιάτης συστηματικά διαμορφώνει στοχευμένα και επί το δραματικότερον τις περιγραφές της κατάστασης της Αττικής και των κατοίκων της, ώστε να αποκομίσει το περισσότερο που θα ήταν δυνατό. Μη υπαρχουσών άλλων πηγών, παραμένουμε με την εντύπωση που ήθελε εκείνος να προκαλέσει. Είναι γεγονός ότι η Αττική μαστιζόταν από την πειρατεία, τους αδίστακτους κρατικούς υπαλλήλους, επιδρομές Σαρακηνών, Νορμανδών, του Σγουρού κ.λπ. που οδήγησαν σε εξαθλίωση και λειψανδρία.

Παρ' όλα αυτά ο Χωνιάτης τεχνηέντως αποκρύπτει πληροφορίες, διότι έχει αντιληφθεί τι επιφυλάσσει το μέλλον. Έτσι ενώ «διαφημίζει» την έσχατη φτώχεια των Αθηναίων, παράλληλα και αθόρυβα εφαρμόζει ένα αξιολογότερο οικοδομικό πρόγραμμα ανίδρυσης ή και επισκευής ναών και μονών, τόσο στην Αθήνα όσο και στα Μεσόγεια. Η καλλιέργεια του κλήρου, η προσωπική του διδασκαλία και το παράδειγμα, παραμένοντας αυτοεξόριστος στην Κέα, ώστε να κινεί αντιστασιακώς τα νήματα, αλλά και το πλήθος αντιστασιακού χαρακτήρα ζωγραφικών προγραμμάτων που ιστορούνται στους ναούς της Αττικής (π.χ. Αγ. Γεώργιος Κουβαρά) επιτυγχάνει να διατηρήσει την ορθοδοξία του Αττικού λαού, παρά το γεγονός ότι η Αθήνα έμεινε αποίμαντη, χωρίς ορθόδοξο επίσκοπο, για τα επόμενα διακόσια πενήντα χρόνια. Μετά τον Αγ. Μιχαήλ ο επόμενος ορθόδοξος ιεράρχης, που έρχεται στην Αθήνα, είναι μετά το 1456 ο Ισίδωρος. Μια επιστολή του Λατίνου Αρχιεπισκόπου Αθηνών στον Πάπα Ιννοκέντιο Γ' χρωματίζει το κάδρο μας αναφέροντας πως οι ιερείς του, που επισκέπτονται τα Μεσόγεια, επιστρέφουν πάντα με μώλωπες και χτυπήματα.

Οι Αρβανίτες που όπως φαίνεται ενσωματώθηκαν άμεσα στην τοπική πραγματικότητα και απολύτως ομαλώς, αφού διατήρησαν απαράλλακτα ακόμα και τα αρχαία τοπωνύμια, πιθανόν συνεχίζουν την τακτική που παρέλαβαν από τους γηγενείς. Την πραγματική όμως κατάσταση αμφοτέρων δεν μπορούμε να γνωρίζουμε απολύτως καθώς στερούμαστε πηγών.

Συνέντευξη με Δημοπούλου Μάχη - 5/2/2024 (Καθηγήτρια – Εικαστικός – Γεννηθείσα: 1945):

Ερώτημα: Ενώ δεν έχετε καταγωγή από την Κερατέα, είστε ένα κομμάτι που ανήκει στην καρδιά της κοινότητας αυτής. Οι δράσεις σας σε όλα τα πεδία της ζωής της πόλης υπό το καλλιτεχνικό σας πρίσμα πάντα και σαν καθηγήτρια, είναι πολύτιμες. Τι είναι αυτό που σας έκανε να δώσετε στην κοινότητα αυτή, τόση αγάπη, προσωπικό χρόνο και κόπο με πάθος. Τι ιδιαίτερο βρήκατε στην πόλη αυτή που μπορεί να έχει καλά και κακά;

Απάντηση: Η πορεία μου στην Κερατέα.

Από πολύ νωρίς στη ζωή μου είχα κατασταλάξει σε δυο απόψεις.

A) Κοινωνίες που επιβιώνουν και μεγαλουργούν είναι αυτές που βασίζονται στην αλληλεγγύη και τη συνεργασία. Και στην αποδοχή του διαφορετικού. Αυτές βρίσκουν το κομμάτι ευτυχίας που τους αναλογεί.

B) Θεοί και αναλλοίωτα θέσφατα άνωθεν δεν υπάρχουν. Από τον άνθρωπο πηγάζουν όλες οι ενέργειες στις οποίες ασκείται από τους συμπαντικούς νόμους. Ενέργειες με σωστούς και λάθος τρόπους να βρεθεί καλύτερη λύση για τη μοναδική ζωή μας στη γη. Δεύτερη ζωή δεν έχει. Μόνο η θετική αύρα μας μένει, η δοτικότητα του δυναμικού μας, που ανακυκλώνεται και ταξιδεύει παντού. Αυτό βαστά όρθιο τον κόσμο, παρά τα όσα φριχτά συμβαίνουν.

Ήρθα στην Κερατέα με το διορισμό μου, σαν καθηγήτρια εικαστικών στο Γυμνάσιο και Λύκειο της πόλης. Βρήκα παιδιά έξυπνα και γονείς να λαχταρούν το καλύτερο για τα βλαστάρια τους. Όμως βρήκα και παγιωμένες απόψεις για ανώτερα και κατώτερα φύλα, για αρβανίτες και τουρκόσπορους (τους Αναβυσιώτες), για παραδόσεις αναλλοίωτες και ασφυκτικές και άκρως παραγωγικό κουτσομπολιό, με κακοήθεια και κουτοπονηριά εκτός ορίων. Όλα αυτά τα είδα σαν ασήκωτα βαρίδια στους τρυφερούς ώμους των παιδιών μου. Έβαλα μπρος με μεθοδικότητα και εργατικότητα που εκτιμήθηκε από όλους. Σε όλα τα υβριστικά που ήταν γραμμένα στους τοίχους αγόρασα χρώματα με το μισθό μου και ξεκινήσαμε τις τοιχογραφίες.

Δύσκολη η συνεργασία στο ξεκίνημα – σε όλη την Ελλάδα δεν υπάρχει αυτή η τάση, παρά μόνο «η δική μου άποψη είναι η μόνη σωστή».

Κονταροχτυπηθήκαμε με ήπιους τρόπους και στο τέλος νιώσαμε όλοι πως το ομαδικό έργο ήταν πιο πλούσιο και αντιπροσωπευτικό από οποιοδήποτε ατομικό. Ήθελα τα παιδιά να αγαπήσουν το χώρο που περνούσαν τη μισή τους μέρα. Το κατάφερα. Μετά ήρθαν τα θέατρα. Εκεί μπαίνεις στη θέση του άλλου και κρίνεις από μέσα τον άνθρωπο που έχεις απέναντί σου. Μετά ήρθε η βιβλιοθήκη, με βιβλία όχι μόνο λογοτεχνικά αλλά και επιστημονικά, γεωργικά, τεχνικά, κατασκευαστικά, δημιουργικά με κάθε τρόπο. Μετά τα βιβλιοανοίγματα όπου ένα βιβλίο που διαβάζαμε έβγαζε θεατρικό, κουκλοθέατρο, χορευτικό, μελωδίες, που παρουσιάζονταν σε όλο το σχολείο.

Είμαι περήφανη για τα περιβαλλοντικά μας προγράμματα, για τις συνεντεύξεις με κοινοτάρχες, ναυπηγούς και όσους ενδιαφέροντες είχε ο κάθε τόπος που επισκεφθήκαμε – με πρωτοπαλίκαρα τον Θανάση Σταθάκη – πατέρα Μιχαήλ.

Τρέχαμε 5 προγράμματα την εβδομάδα, 2 με 3 μμ. Το θερμοκήπιο με τις καλλιέργειες του, ο ηλιακός φούρνος, η γιορτή της Πρωτομαγιάς όπου χαρίζαμε τα φυτά που είχαμε αναθρέψει και το βιονικό ποδήλατο, που έβλεπες στο κοντέρ πόσο έτρεχες αλλά φόρτιζες την μπαταρία για τα κινητά. Ως και πράσινες στέγες επιχειρήσαμε και αχυρόσπιτα αλλά βρήκαμε την απόλυτη άρνηση της διεύθυνσης. Γίναμε μανούλες στην κομποστοποίηση και την ανακύκλωση. Έτσι είμασταν έτοιμοι για τον αγώνα της Κερατέας, για άλλη νοοτροπία στη διαχείριση των αποβλήτων.

Συνεργασία, αλληλεγγύη, ανθρωπιά και ολοκληρωτικό δόσιμο. Μόνο έτσι μπορούμε να κοιτάζουμε τα αστέρια. Ευχαριστώ τα παιδιά μου που με έκαναν καλύτερο άνθρωπο.

Συνέντευξη με Π. Αγγελή Τιμόθεο - 7/2/2024 (Θεολόγος - Γεν. Αρχιερατικός Επίτροπος Ι. Μητροπόλεως Μεσογαίας και Λαυρεωτικής – Γεννηθείς: 1984):

Ερώτημα: Δεδομένης της βαθιάς γνώσης σας σχετικά με τον κοινωνικό ιστό της Κερατέας, θα ήθελα να μου αναφέρετε αν όσα γνωρίζατε ως τώρα για την τοπική κοινωνία ως αναμνήσεις και βιώματα από περασμένες γενιές, τα παρατηρείτε να συνεχίζουν ως χαρακτηριστικά στις μέρες μας σε νεότερους ανθρώπους παρά την αστικοποίηση, την εγκατάσταση εκατοντάδων «ξένων», τη γειτνίαση με σημαντικά αστικά κέντρα και υποδομές.

Απάντηση: Οι γηγενείς κάτοικοι της Κερατέας και ευρύτερα των παλαιών χωριών – νυν πόλεων των Μεσογαίων, μέχρι τα τέλη του 20ου αιώνα, μετέφεραν αδιάσπαστα τις παραδόσεις των προηγούμενων γενεών στις επόμενες. Ακόμα και οι επιμειξίες, λόγω των γάμων με συζύγους εκτός Μεσογαίων, αφομοιώνονταν πλήρως μέσα στο κοινωνικό σύνολο.

Οι μετεγκατάσταση χιλιάδων πλέον νέων κατοίκων, συστηματικά την τελευταία εικοσιπενταετία, λόγω διαφόρων κοινωνικών αφορμών (αύξηση θέσεων εργασίας, δυσκολία συνθηκών στα μεγάλα αστικά κέντρα, οικονομική κρίση, πανδημία κορωνοϊού κ.α.), αλλοίωσε καταλυτικά την ομοιογένεια του πληθυσμού. Κατά συνέπεια, αυξήθηκαν οι αφορμές να διασπαστεί η μέχρι τότε αδιάρρηκτη μεταλαμπάδευση όλων των μορφών της τοπικής παράδοσης στους νεότερους.

Η «παράδοση» και «παραλαβή» των στοιχείων αυτών δεν γίνεται κατά παραγγελία, ούτε υπό πίεση χρόνου. Στην εποχή μας δεν υπάρχει πλέον η άνεση για χρόνο επικοινωνίας. Τα παιδιά, με την άκριτη χρήση των νέων τεχνολογιών, έχουν απομονωθεί από τους μεγαλύτερους και έτσι χάνονται οι ευκαιρίες μετάδοσης των στοιχείων της ιστορίας και κατά συνέπεια της παράδοσης. Πολλές φορές δεν υπάρχει και η απαιτούμενη διάθεση για τέτοιες συζητήσεις.

Το έμφυτο ενδιαφέρον κάποιων παιδιών και το χάρισμα της μεταδοτικότητας κάποιων μεγαλύτερων αποτελούν τις εξαιρέσεις στον κανόνα. Κάποιες συστηματικότερες αφορμές για ανάπτυξη της έρευνας της τοπικής ιστορίας και παράδοσης (σχολικοί διαγωνισμοί, ανάθεση εργασιών, υποτροφίες κ.α.) ίσως παροτρύνουν περισσότερους να ενδιατρίψουν στους τομείς αυτούς και να διασώσουν ότι είναι εφικτό. Σίγουρα όμως μεγάλος όγκος πληροφοριών έχουν χαθεί δυστυχώς ανεπιστρεπτί.

Συνέντευξη με Ράπτη Δημήτριο - 14/2/2024 (Μουσικός – Γεννηθείς: 1988):

Ερώτημα: Έχοντας ήδη κάνει μια εξαιρετική πτυχιακή πάνω στους μουσικούς, το ρεπερτόριο και τα οργανολόγιο της Κερατέας, θα ήθελα να μου απαντήσετε στο ερώτημα: Ποια ήταν τα μέρη αυτά της Ελλάδας που επέδρασαν πάνω στο παραδοσιακό ρεπερτόριο και οργανολόγιο της Κερατέας. Γιατί και πότε από στεριανούς σκοπούς αλλάζει σε νησιώτικους πχ. Καβοντορίτικο. Θεωρείτε τέλος πως η μουσική αντανakλά στην ταυτότητα μιας κοινότητας;

Απάντηση: Το οργανολόγιο στην Κερατέα, ακολουθεί την πορεία και εξέλιξη που παρατηρούμε και στην υπόλοιπη στεριανή Ελλάδα, δηλαδή από τα τέλη του 19ου αι. – αρχές 20ου περνάμε από τα αρχέγονα μουσικά όργανα (λύρα, πίπιζα, νταούλι) σε αυτά της κλασικής κομπανίας με λαούτο- σαντούρι-βιολί και κλαρίνο. Μετά το 1945-50 εμφανίζεται το μπουζούκι και η κιθάρα ενώ έχουμε και μεμονωμένες περιπτώσεις μουσικών που παίζουν μαντολίνο, ερασιτεχνικά κυρίως, με το ρεπερτόριο όμως πάλι να είναι δημοτικά νησιώτικα ή ρεμπέτικα. Παραδόξως στην Κερατέα δεν έχουμε ντόπιο κλαριντζή εκτός των, Σωτήρη Μωραΐτη (Φουρκώμα) ο οποίος ήρθε γαμπρός στην Κερατέα από το Κορωπί το 1920 περίπου και του γιου του Γιάννη στη συνέχεια ο οποίος φαίνεται να εργάστηκε με το κλαρίνο μέχρι το 1955. Αντίθετα, από τις αρχές του 1900 έχουμε τέσσερις ενεργούς βιολιστές, εκ των οποίων οι τρεις φαίνεται να έχουν μαθητεύσει στη Σαλαμίνα στον Ξενοφώντα Ανδριανό, με σημαντικότερο τον Θεμιστοκλή Αγγελή και ακολούθως τους Δημήτρη Στουραΐτη (+1887-1978, πατέρας των Πιπίνηδων), από άλλο κλάδο τον Βαγγέλη Στουραΐτη (+1911-1998) και τον Γιώργο Παναγιωταράκο (+1912-1988). Επίσης, έχουμε αναφορές και για άλλους τέσσερις - πέντε οι οποίοι φαίνεται να ασχολήθηκαν ερασιτεχνικά με το βιολί.

Το ρεπερτόριο λοιπόν, μέχρι το 1950 περίπου είναι κυρίως στεριανό με καλαματιανά συρτά και τσάμικα. Παίζονται λίγα νησιώτικα τα οποία προφανώς εισάγονται από τους βιολιστές που έχουν μαθητεύσει στην Σαλαμίνα, αλλά και τους Κουλουριώτες μουσικούς, και συγκεκριμένα την οικογένεια Ανδριανού και τον Παπασιδέρη, που από τις αρχές του 1900 παίζουν στην Κερατέα.

Καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση και ανανέωση του ρεπερτορίου παίζουν η δισκογραφία μετά το 1930, η ολοένα και γρηγορότερη σύνδεση με την πρωτεύουσα και η επαφή με το πολυπολιτισμικό Λαύριο αλλά και τους πρόσφυγες της Αναβύσσου και της Φώκαιας. Η μικρή απόσταση από την Αθήνα φέρνει τα μεγάλα ονόματα της εποχής, αρχικά του δημοτικού τραγουδιού

και μετέπειτα του ρεμπέτικου και λαϊκού τραγουδιού με το μπουζούκι σε πρωταγωνιστικό ρόλο.

Παρατηρούμε ότι σταδιακά ακόμα και ο καλαματιανός αρχίζει να φθίνει καθώς τα συρτά προτιμώνται από τις λαϊκές ορχήστρες. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι μέχρι τις αρχές του 1970 τα νησιώτικα που ακούγονται στα πανηγύρια και τα γλέντια δεν είναι παρά πολλά. Η διάδοση όμως των νησιώτικων σε όλη την Ελλάδα, κυρίως βέβαια στα αστικά κέντρα και τις λαϊκές πίστες, μέσω της δισκογραφίας (δίσκους, κασέτες κτλ) από τους Κονιτοπουλαίους και τον Γιάννη Πάριο στις αρχές του 1980, συνετέλεσε στην ακόμα μεγαλύτερη και αυθόρμητη αποδοχή και υιοθέτηση από τους Κερατιώτες ως ένα οικείο ρεπερτόριο αφού ταίριαζαν ρυθμικά και μελωδικά με τα δημοτικά συρτά που ήδη παίζονται στην περιοχή.

Όσο για τον Κοβαντορίτικο, στην πραγματικότητα βασίζεται σε ένα μουσικό μοτίβο πολύ διαδεδομένο και αγαπητό σε όλους τους Αρβανίτες της Νότιας Ελλάδας και δη της ΑττικοΒοιωτίας, της Εύβοιας και της ΑργολιδοΚορινθίας. Ως Ευβοιώτικος σκοπός νομίζω διαδόθηκε πολύ την τελευταία εικοσαετία μέσω των χορευτικών ομάδων, αλλά η αλήθεια είναι ότι σε λίγο διαφορετική μορφή πάντα παιζόταν στα Μεσόγεια και την Κερατέα. Άλλες φορές ως οργανικός σκοπός με το όνομα Γκάνιντα, και άλλες μέσα από τραγούδια όπως το αρβανίτικο Ντο τ' πρες, ή νεότερες συνθέσεις όπως τα «Τα ματάκια σου τα μαύρα», «Βαγγελίτσα Βαγγελιώ» κ.α.

Συμπερασματικά, θεωρώ πως για την στροφή στο νησιώτικο ρεπερτόριο έπαιξαν ρόλο:

1. Η επικράτηση του βιολιού ήδη από τις αρχές του 20ου αι. και συνεπώς η ροπή προς το νησιώτικο ρεπερτόριο.
3. Ο ερχομός για δουλειά Μικρασιατών μουσικών αλλά και της Οικογένειας Ανδριανού από τη Σαλαμίνα ήδη από τις αρχές του 1900.
4. Η δισκογραφία και η αστικοποίηση του πληθυσμού.
5. Οι απώτερες καταγωγές οικογενειών από την Εύβοια αλλά και νησιά όπως η Τζια, ο Πόρος, η Αίγινα, τα Μέθανα, η Σίφνος, η Σαντορίνη κτλ. που εγκαταστάθηκαν στην Κερατέα.
6. Η γειννίαση και οι αλληλεπιδράσεις με τους νέους πληθυσμούς του Λαυρίου (που ήταν εγκατεστημένοι πάρα πολλοί νησιώτες) και τους Μικρασιάτες πρόσφυγες της Αναβύσσου και της Παλαιάς Φώκαιας.
7. Το ότι πολλά τραγούδια από παλιά δημοτικά των Μεσογείων ήταν πάνω σε μουσικούς δρόμους που ταίριαζαν με το κυκλαδίτικο ρεπερτόριο το οποίο γνώρισε άνθηση μέσω της δισκογραφίας.

Παράρτημα III: Τα ψήγματα των Αρβανίτικων στην Κερατέα

Δείγμα λεξιλογίου καθημερινότητας

Πρέπει να επισημανθεί πως ακόμα και σήμερα υπάρχει πολύ μεγάλος αριθμός λέξεων που έχουν απομείνει στο καθημερινό λεξιλόγιο των κατοίκων. Αναφέρω χαρακτηριστικά κάποιες λέξεις:

- Δούνα = Αιδώς, ντροπή.
- Στραμπακίρης από το σστρëμβër = Στραβός
- Μπουλμάς από το Μπουλμέτ = Γαλακτοκομικά – ο καλοθρεμμένος
- Μαρμάγκα = Αράχνη
- Κάφσας από το Κάφσσë -α = Ζώο = Για κάποιον χωρίς τρόπους ή που συμπεριφέρεται ανάλογα.
- Πούντα = Κρύο
- Κράκουλο από το Κράκουλλj = Πάγος
- Καπάρο = Προκαταβολή
- Βένιο = Κέδρος

(Τσοπάνης, 2010).

Επιπλέον σε χρήση είναι η πολιτιστική ορολογία, όπως για παράδειγμα αυτή της παραδοσιακής φορεσιάς, εθίμων, κουζίνας:

- Τύρκια = Επιγονατίδες
- Συγγούνι = Πανοφώρι γυναικών
- Μεσάλα: Καθαρή πετσέτα για τα ψωμιά.
- Μόκρα: Μυλόπετρες για άλεσμα σταριού στο σπίτι.
- Κοσόνα: Λαμπρόψωμο κεντητό με Πασχαλινά αυγά.
- Μπόσκα: Αγριοκρέμμουδο.
- Γκόγκλιες: Ζυμαρικά σε σχήμα χοντρού μακαρονιού.
- Πουπέκι: Γαλατόπιτα γλυκιά, χωρίς φύλλο.
- Κιούλι: Μουσταλευριά.
- Μουσέντα / Μουσούντα: Σπανακόπιτα χωρίς φύλλο.
- Λαθούρι: Φάβα.
- Πλιατέτσι: Είδος ψωμιού.
- (Πολιτιστικός σύλλογος Σπάτων, 2024)

Οι λέξεις αυτές διασώζουν τα απομεινάρια της γλώσσας στην κοινότητα της Κερατέας. Μάλιστα η χρήση τους σε εκφράσεις συνοδεύονται από αντίστοιχο ύφος ή προφορά και συχνά υπερτονισμό, που επισημαίνουν την χρήση λέξεων της γλώσσας σε ανεπίσημες συζητήσεις μεταξύ των μελών.

Αγώνας ΧΥΤΑ – Συμβολή Αρβανίτικων στην ενότητα της κοινότητας

Παρά την σημερινή κατάσταση της θνήσκουσας γλώσσας και την στάση των κατοίκων ως προς αυτή, έχουμε πολύ συχνά επαναφορά της Αρβανίτικης ταυτότητας στο προσκήνιο από τους Κερατιώτες για να δηλώσουν ορισμένα χαρακτηριστικά τους. Πολύ χαρακτηριστικό γεγονός είναι, όταν το έτος 2010 και για 128 ημέρες η Κερατέα γίνεται γνωστή σε όλη την Ευρώπη σε έναν αγώνα ενάντια στις δυνάμεις καταστολής του κράτους, για το θέμα της χωροθέτησης της νέας χωματερής των Αθηνών στην Κερατέα. Οι κάτοικοι δεν συμφώνησαν και εστίασαν αμέσως και αυθόρμητα στην ταυτότητα τους ως Αρβανίτες, ως μαχητές δηλαδή και πεισματάρηδες, σε μια προσπάθεια να προκαλέσουν το αίσθημα του αντιπάλου.

Τα πανό του αγώνα ενάντια στην χωματερή έγραφαν:

«Δεν σκύβουμε το κεφάλι - Είμαστε Αρβανίτες».

«Θα μας φάτε το μούτι».

«Όχι στη χωματερή, είμαστε Αρβανίτες! Είμαστε οπλισμένοι με πείσμα. Νομίζετε ότι θα μας λυγίσετε; Θα μας φάτε το μούτι!».

Ο Δήμος Κερατέας ήταν έτοιμος από καιρό και οι δυνάμεις άμεσης αντίδρασης της πόλης, που δεν ήταν τίποτα άλλο από υπαλλήλους, μερικούς φίλους, γνωστούς, γείτονες, από συνταξιούχους μέχρι φοιτητές – ήταν υπ' ατμών. Μια νύχτα του Δεκέμβρη και ενώ χιόνιζε, ήχησαν οι σειρήνες της πόλης. Όπως όπως μέσα στη νύχτα, οι ιερείς χτύπησαν τις καμπάνες των εκκλησιών. Τα αυτοκίνητα από γειτονιά σε γειτονιά ηχούσαν τις κόρνες τους για να ξυπνήσουν τους κατοίκους. Τα μηχανήματα του Δήμου έσκαψαν το οδικό δίκτυο και έστησαν οδοφράγματα. Ως το πρωί όλοι ήταν στα μπλόκα και σε προκαθορισμένες θέσεις φύλαξης – επιτήρησης, με πανό έτοιμα από πριν και γραμμένες με μπογιά Αρβανίτικες βωμολοχίες.

Κάθε βράδυ τα δακρυγόνα και οι βόμβες μολότοφ δημιουργούσαν μια εκρηκτική ατμόσφαιρα. Ακόμα και οι έμπειροι αστυνομικοί παραδέχτηκαν από την πλευρά τους, ότι δεν είχαν ξαναδεί κάτι ανάλογο στην καριέρα τους, μια τέτοια συσπείρωση κοινωνίας που να επιμένει, να μάχεται ξεπερνώντας τα όρια και να μην υποχωρεί. Τα απογεύματα, στο σχόλασμα οι κάτοικοι μαζεύονταν στα οδοφράγματα. Έρχονταν και από τις γύρω Μεσογείτικες πόλεις μεμονωμένοι άνθρωποι ή παρέες για συμπάρασταση. Ακόμα και κάτοικοι του Λαυρίου βοήθησαν στο κλείσιμο του δρόμου από την μεριά της πόλης τους. Η συμμετοχή στα μπλόκα κράτησε για μήνες και έγιναν πολλές προσωπικές θυσίες για το καλό της κοινότητας. Γίνονταν καταδρομικές επιχειρήσεις τις νύχτες στους χώρους που περιφρουρούσαν τα MAT, τα σκαπτικά μηχανήματα κάηκαν και εν τέλει οι Κερατιώτες νίκησαν. Τα MAT αποχώρησαν και το ΣΤΕ δικαίωσε τους κατοίκους. Ο αγώνας έγινε χωρίς κανένα κόμμα να κινεί τα νήματα, καμία σημαία, πλην αυτών της Ελληνικής και των μαύρων της ανυπακοής.

Οι γυναίκες συμμετείχαν με όλους τους τρόπους. Πήγαιναν στα οδοφράγματα με τα παιδιά τους, πρόσφεραν φαγητό και νερό στους άντρες που δεν είχαν προνοήσει. Φώναζαν συνθήματα. Η καθηγήτρια Δημοπούλου οργάνωνε μαθήματα εικαστικών για τα παιδιά στα μπλόκα, ενώ είχε από πριν προετοιμάσει το έδαφος στην ψυχή των παιδιών για τον αγώνα, με τα καλαίσθητα γκράφιτι και ζωγραφιές που έκαναν οι ίδιοι οι μαθητές σε κεντρικές οδικές αρτηρίες, με συνθήματα εναντίον του ΧΥΤΑ. Η δασκάλα Συρίγου σε μια προσπάθεια να σβήσει βίαιες εικόνες από το μυαλό των παιδιών, τα ώθησε και εκείνη στην ζωγραφική. Όμως φευ, τα παιδιά ζωγράφιζαν αστυνομικούς και βόμβες μολότοφ. Οι γυναίκες οργάνωναν εκδηλώσεις στα μπλόκα με μουσική και χορό και συντόνιζαν ζεύξεις με τηλεοπτικές εκπομπές, για να αναδείξουν το θέμα

Η προσήλωση στην ταυτότητα την δύσκολη εκείνη ώρα, δείχνει σθεναρά πως οι κάτοικοι την γνωρίζουν καλά και είναι έτοιμοι να την προβάλλουν ανά πάσα στιγμή, ώστε να αμυνθούν αποτελεσματικά. Αυτό δείχνει μια κοινότητα δεμένη και ενωμένη, που δε διστάζει να συνασπιστεί ενάντια στον οποιοδήποτε, ακόμη και στον δυνατότερο. Υπάρχει μια συνέχεια λοιπόν, που φτάνει στους σημερινούς κατοίκους, αφού οι Κερατιώτες σήκωσαν τα όπλα για την ελευθερία της Ελλάδας το 1821, ενάντια στα επιχειρηματικά συμφέροντα του Σερπιέρη το 1878 και ενάντια πάλι σε επιχειρηματικά συμφέροντα εργολάβων της χωματερής το 2010. Η νίκη αυτή κατά της χωματερής, εορτάζεται ως σήμερα με διάφορους τρόπους, όπως αναρτήσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και κυρίως με τον ορεινό αγώνα δρόμου Οβριοκάστρου (τοποθεσία χωροθέτησης ΧΥΤΑ). Η ταυτότητα είναι αυτή που έδωσε στον αγώνα το συνδετικό στοιχείο. Κάτω από αυτήν και χωρίς να υπολογιστούν οι συνέπειες δόθηκε ο αγώνας (Παπαδόπουλος, 2014).

Φωτογραφία Ι. : Συνθήματα και πανό ΧΥΤΑ με Αρβανίτικο περιεχόμενο.

<https://www.topontiki.gr/2010/12/24/i-intifanta-tis-kerateas/>

Φωτογραφία II. : Συνθήματα και πανό ΧΥΤΑ με Αρβανίτικο περιεχόμενο.
<https://www.kathimerini.gr/investigations/795934/ta-paidia-ton-128-imeron-tis-kerateas/>

Σκίτσο I. : Η Κερατέα αποτυπωμένη ως χωριό του Αστερίξ. Από:bananiotis
https://mikrosserifis.blogspot.com/2011/05/15_14.html

Παράρτημα IV: Ποίημα

Ο μύλος του χωριού μου - Ν. Ποθητού

Του χωριού μου ο ρημαγμένος μύλος δε γυρνά
μόνο οι μαυρισμένοι τοίχοι παραμένουν
τον μυλότροχο τ' αγέρι δεν κινά
τόσοι χρόνοι κύλησαν, δεν περιμένουν.

Ποιών χωριανών θα άλεσες τ' αφράτο τους σιτάρι
και πόσο κόσμο γνώρισες, άγνωστε μυλωνά
ποτάμι ιδρώτα έχυσες στο σκοροφαγωμένο σου αμπάρι
κι όμως ούτε σπυρί δεν έμεινε, στην σφαίρα που περνά.

Πετούν τα νυχτοπούλια στα χαλάσματα
στο μοιρολόισμα του γκιώνη οι κουκουβάγιες κλαίνε
στοιχειά παντού, βγαίνουν φαντάσματα
θα' ναι το ιστορικό του μυλωνά
που οι ψυχές των μπιστικών του λένε...

(Ιατρού, 2002).